

A decorative blue line starts at the top left, runs vertically down, and then curves to the right, ending in a small blue dot.

ӨРШӨӨЛИЙН ХУУЛИУДАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

БОДЛОГЫН СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

**УЛААНБААТАР ХОТ
2019 ОН**

НАА 67
ДАА 340
Ө-955

ӨРШӨӨЛИЙН ХУУЛИУДАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ БОДЛОГЫН СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

ГҮЙЦЭТГЭГЧ:

“САЙН ТУРШЛАГА” ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГА

Энэхүү судалгааг “Сайн туршлага” төрийн бус байгууллага хариуцан гүйцэтгэв.

СУДАЛГААНЫ БАГ:

Багийн ахлагч: Ж.Эрдэнэбулган, МУИС-ын Хууль зүйн сургуулийн захирал, доктор (Ph.D)

Судлаачид: Ж.Батмөнх, Өмгөөллийн “Кэй и партнерс” ХХН-ийн өмгөөлөгч

Б.Гончигсумлаа, Төрийн албаны зөвлөлийн Ажлын албаны референт

Д.Ренчиндорж, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамны Хуулийн асуудал хариуцсан ахлах мэргэжилтэн

Энэхүү судалгааг ННФ-ын санхүүгийн дэмжлэгтэйгээр хэвлэн нийтлэв.

© Ж.Эрдэнэбулган, Ж.Батмөнх, Б.Гончигсумлаа, Д.Ренчиндорж, 2019 он

“САЙН ТУРШЛАГА” төрийн бус байгууллага нь 2014 онд эрх зүйн салбарт судалгаа эрхлэх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдсан. ННФ-ын дэмжлэгтэйгээр хоёр дахь удаагийн бодлогын судалгаа гүйцэтгэн танилцуулж байна.

ISBN 978-99978-803-7-6

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ.....	5
Судлагдсан байдал.....	8
Судалгааны ач холбогдол.....	9
Судалгааны арга зүй.....	9
 НЭГ. ӨРШӨӨЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ.....	11
1.1. Эрүүгийн өршөөлийн тухай ойлголт, онцлог	11
1.2. Татварын өршөөлийн тухай ойлголт, онцлог	16
 ХОЁР. ӨРШӨӨЛИЙН ТАЛААРХ МОНГОЛ УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР НӨЛӨӨ	19
2.1. Эрүүгийн өршөөлийн тухай.....	19
2.1.1. Эрүүгийн өршөөлийн хуулиудын онцлог.....	20
2.1.2. Эрүүгийн өршөөлийн хуулиудын хэрэгжилтийн үр нөлөө	30
2.2. Татварын өршөөлийн тухай.....	41
2.2.1. Татварын зарим хууль болон нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хууль - 2007 он, Татварын өршөөл үзүүлэх тухай хууль - 2008 он.....	41
2.2.2. Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хууль	47
 ГУРАВ. ӨРШӨӨЛ ҮЗҮҮЛЭХ ТУХАЙ БУСАД УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУРШЛАГА.....	55
3.1. Эрүүгийн өршөөлийн талаар.....	55
3.2. Татварын өршөөлийн талаар	62
 ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ.....	70
 ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ.....	76
 ЗУРГАА. ХАВСРАЛТ.....	80

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АТГ	Авлигатай тэмцэх газар
ГЕГ	Гаалийн ерөнхий газар
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ЗГ	Засгийн газар
ХНХЯ	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам
НДЕГ	Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар
СЭЗДС	Санхүү, эдийн засгийн дээд сургууль
СЯ	Сангийн яам
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
УБЕГ	Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар
УДШ	Улсын дээд шүүх
УЕПГ	Улсын ерөнхий прокурорын газар
УИХ	Улсын Их Хурал
УИХТГ	Улсын Их Хурлын тамгын газар
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ҮХЦ	Үндсэн хуулийн цэц
ФАТФ	(Financial Action Task Force)
ХЗДХЯ	Хууль зүй, дотоод хэргийн яам
ЦЕГ	Цагдаагийн ерөнхий газар
ШШГЕГ	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 25 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 14-т Монгол Улсын Их Хурал (УИХ) “өршөөл үзүүлэх шийдвэр гаргах” онцгой бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэхээр заасан. Энэ эрхийг (1) Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн бол эрүүгийн хариуцлага болон ялаас бүрэн болон хэсэгчлэн чөлөөлөх, (2) хуульд заасан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх үүргээ биелүүлээгүй иргэн, хуулийн этгээдийг татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өр, төлбөрөөс болон эрүү, захиргааны хариуцлагаас бүрэн болон хэсэгчлэн чөлөөлөх хэлбэрээр хэрэгжүүлж иржээ.

Нэг. УИХ нь 1991 оноос хойш нийт 6 удаа /1991, 1996, 2000, 2006, 2009, 2015 он/ өршөөлийн хуулийг баталсан. Эдгээр өршөөлийг ихэвчлэн Монгол Улсад ач холбогдол бүхий түүхэн үйл явдлыг тохиолдуулан үзүүлжээ.¹

Цаг хугацааны үечлэлээс харвал 3-аас 6 жил хүртэлх мөчлөгтэйгөөр өршөөлийн хууль батлагдсан байх бөгөөд хууль болгон түүхэн ой, тэмдэглэлт өдөртэй холбоотой байна. Тухайлбал 1991 оны хууль Улс, хувьсгалын 70 жилийн ойг тохиолдуулж, 1996 болон 2006 оны хуулиуд Тулгар төр үүсэн байгуулагдсаны 790, 800 жилийн ойг тохиолдуулж, 2000 болон 2009 оны хуулиуд УИХ-ын сонгуулийг тохиолдуулж, 2015 оны хууль Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан тус тус гарчээ. Үүнээс үзвэл манай улсын хувьд өршөөлийг тэмдэглэлт ойн баярыг тохиолдуулан хэрэгжүүлдэг уламжлалтай гэж хэлж болохоор байна.

Монгол Улс 1991 онд 1300-1400 орчим, 1996 онд 140 орчим, 2000 онд 1500 орчим, 2006 онд 3500 орчим, 2009 онд 3300 орчим хүнд тус тус өршөөл үзүүлсэн гэсэн тойм мэдээлэл байдаг.² Гэхдээ өршөөлийн хууль батлагдсаны дараа хэдэн хүн өршөөлд хамрагдаж түүнээс хэд нь суллагдсан, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд

¹ Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ. 2002 он. 124 дэх тал

² Б.Ганболд. Өршөөлийн эрх зүй. УБ. 2015 он. 26, 29, 36, 41, 46 дахь тал

хэдэн хүнд холбогдох хэрэг байсан, захиргааны хариуцлагын арга хэмжээ авагдсан хэдэн хүн байсан талаарх тодорхой судалгаа, албан ёсны мэдээлэл байхгүй байна. Тэрчлэн өршөөлийн хууль гарах болсон шалтгаан нөхцөлийг бүрэн тодорхойлсон баримт, судалгааны материал олон нийтэд ил биш байгаа юм.

Цаг хугацааны мөчлөг хэт ойрхон, Монгол Улсад болж байгаа болон цаашид болох тэгш ойн баяр, сонгууль зэрэг түүхэн үйл явдлуудыг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх нь нийгэмд эерэг нөлөөтэй эсэх нь эргэлзээтэй. Монгол Улсын хэмжээнд 2014 онд 27318, 2015 онд 27757 гэмт хэрэг тус тус бүртгэгджээ.³ Мөн 2015 оны Өршөөлийн хуулиар гэмт хэрэг үйлдсэн хүн эрүүгийн хариуцлага болон ялаас чөлөөлөгдсөн байх бөгөөд үүний дараа бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо буураагүй, харин ч өссөн үзүүлэлттэй байна.

Өршөөлийн асуудал харьцангуй бага судлагдсан болохыг зарим эрдэмтэд өөрийн бүтээлдээ дурдсан байна. Тухайлбал, “өршөөлийг ямар үед, хэдийд, ямар үндэслэлээр үзүүлэх болон түүний нөлөө, үр дагаврыг бодитойгоор тооцох, уг институтийн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлага тавигдаж байна”⁴ гэж доктор Д.Баярсайхан өгүүлсэн байдаг. Мөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүд ихэвчлэн гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлоо нөхөн төлөхгүй байх тохиолдол элбэг байдаг талаар Улсын ерөнхий прокурорын сургалт, судалгааны төвийн судлаач, хяналтын прокурор Г.Оюунболд нэг сэдэвт өгүүлэлдээ дурдсан байгаа нь цаашлаад хохирлын талаар эрх зүйн болон практик судалгаа хийх шаардлага байгааг харуулж байна. Өөрөөр хэлбэл өршөөлийн хуулийн хэрэгжилтийн талаар төрийн байгууллагаас гаргасан тайлан, судалгаа хангалтгүй байгаа төдийгүй энэ чиглэлээр дагнан судалсан бүтээл ховор байна.

Хоёр. УИХ 2008 онд анх Татварын өршөөлийн хууль баталсан. 2002 оны Эрүүгийн хуулийн⁵ 166 дугаар зүйл /Татвар төлөхөөс зайлсхийх/, 167 дугаар зүйл /Татвар ногдуулалт, төлөлтөд хяналт тавих, татвар хураах тухай хууль тогтоомж зөрчих/-д заасан

³ <https://www.1212.mn>

⁴ Д.Баярсайхан. Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй. УБ. 2011 он. 183-184 дэх тал

⁵ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2002 оны №5 дугаарт хэвлэгдсэн.

гэмт хэрэг үйлдсэн, Захиргааны хариуцлагын тухай хуулийн⁶ 44 дүгээр зүйл /Албан татварын тухай хууль тогтоомж зөрчих/-д заасан зөрчил гаргасан хүнийг эрүүгийн болон захиргааны хариуцлагаас бүрмөсөн чөлөөлөхөөр зааснаас гадна албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өр, төлбөрийг 50-100 хувиар тооцож чөлөөлсөн. Гэтэл тус хуульд хэдэн хүн, аж ахуйн нэгж хамрагдсан гэхээс илүү улсын төсөвт цугларах ёстой байсан хэчнээн хэмжээний мөнгөн төлбөрийг өршөөж, эдийн засагт ямар нөлөө үзүүлсэн нь тодорхойгүй байх бөгөөд энэ нь нийгэмд эерэг, сөрөг нөлөө үзүүлэхээс гадна хардлага дагуулдаг. Энэ талаар төрийн зохих байгууллагаас албан ёсоор гаргасан мэдээлэл байдаггүй нь судлаачдын сонирхлыг татсаар байна.

Улмаар өмнө нь 2008 онд хэрэгжүүлсэн хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, нийгэмд үзүүлсэн үр нөлөө тодорхойгүй байтал 2015 онд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг⁷ баталж, дахин өргөн хүрээний эдийн засгийн өршөөл үзүүлсэн. Тус хууль нь Татварын багц хуулиудын дагуу албан татвар тайлагнах, Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн дагуу нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх, тайлагнах, Улсын бүртгэлийн багц хуулиудын дагуу хөрөнгө, үйл ажиллагаа бүртгүүлэх, Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн дагуу санхүүгийн тайлан гаргах хувь хүн, хуулийн этгээд хууль үйлчлэхээс өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй бол захиргааны хариуцлагаас чөлөөлөхөөр заасан. Мөн 6 сар гаруй хугацаанд багтааж холбогдох тайлан мэдээ гаргаж өгсөн тохиолдолд албан татвар, хүү, торгууль, алданги нөхөн ногдуулахгүй байхаар заасан. Үүнээс гадна тайлан мэдээг хүлээн авч байгаа албан тушаалтан мэдүүлж байгаа орлого, тэдгээрийн эх үүсвэр, хэмжээ, үнэ, өртгийг нууцлах бөгөөд бусдад задруулахыг хориглосон байдаг. Энэ нь нэг талаас албан татвар, хүү, торгууль, алданги зэрэг улсын төсөвт орох ёстой орлогыг хуулийн хүрээнд төлөхгүй байх, хэт өргөн хүрээний өршөөлийн хууль батлагдсаныг харуулж байна. Магадгүй дээрх хуулийн бодит хэрэгцээ, шаардлага манай улсад байсан гэхээсээ илүү бизнесийн байгууллагуудын “лобби” байсан гэх шүүмжлэлийг зарим судлаач илэрхийлсэн байна.

⁶ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 1992 оны №4-5 дугаарт хэвлэгдсэн.

⁷ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2015 оны №31 дугаарт хэвлэгдсэн.

Цаашлаад эрүүгийн болон захиргааны хариуцлагаас чөлөөлж, улмаар мэдээллийг нууцлах, хяналт шалгалт явуулах боломжгүй болгосон нь шударга ёсны болон гэм буруугийн зарчимтай хэрхэн нийцэж байгаа эсэхийг нарийвчлан судлах шаардлагатай. Мөн хэсэг бүлэг хүмүүст зориулж хууль батлах нь шударга ёсонд нийцэх эсэх, гэм буруутай эсэхийг шүүхийн өмнөх шатанд шийдвэрлэж байгаа нь Эрүүгийн хуулийн зорилго, зарчимд тохирч байгаа эсэх нь ихээхэн эргэлзээтэй асуудал болно.

СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Монгол Улсад өршөөл үзүүлэх бүрэн эрхийг 1992 оны Үндсэн хуулиар УИХ-д олгосноор өршөөлийн хууль батлагдан гарах эрх зүйн үндэс бүрдсэн билээ. Өршөөлийн хуулиуд тодорхой хугацаанд үе шаттайгаар гарах болсон нь энэ төрлийн ойлголт, харилцааг төлөвшүүлэхэд голлох түлхэц өгсөн юм.

Нийгмийн харилцаанд чухал нөлөөтэй өршөөлийн хуулийн зохицуулалт, үр нөлөөг судлах нь өндөр ач холбогдолтой боловч энэ сэдвийн хүрээнд хийгдсэн судалгаа, холбогдох бүтээлүүд харьцангуй бага байна. Доктор, Профессор С.Жанцан “Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй (ерөнхий ба тусгай анги)” УБ 2011 он, Ж.Амарсанаа, Н.Жанцан нар “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар” УБ 2000 он, Г.Совд “Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар” УБ 2002 он зэрэг бүтээлд өршөөл ойлголт, ерөнхий зарчмыг эрүүгийн эрх зүйн ойлголтын хүрээнд багтаан тайлбарлажээ.

Харин судлаач Б.Ганболд 2015 онд “Өршөөлийн эрх зүй” бүтээлээ хэвлүүлсэн бөгөөд Өршөөл ойлголт, өршөөл, уучлалт болон эрүүгийн эрх зүйн бусад ойлголтын хоорондын ялгаа зэргийг нарийвчлан авч үзсэн байна. Мөн УИХ-аас батлан гаргасан Өршөөлийн тухай хууль тус бүрийг тусгайлан судалж, үнэлэлт дүгнэлт өгсөн нь өршөөлийн эрх зүйн харилцааг дагнан судалсан дорвитой бүтээл болсон. Мөн Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс “Өршөөл үзүүлэх ерөнхий журмын тухай” судалгааг 2011 онд хийсэн бөгөөд өршөөл үзүүлэх журам, зарчмын талаар авч үзсэн байна.

Дээрх сэдвийн хүрээнд хэвлэгдэн олны хүртээл болсон өгүүлэл, нийтлэл цөөн байгаа бөгөөд өршөөлийн талаар эрүүгийн эрх зүйн зарим бүтээлд дурдагдах төдийгөөр оржээ. Сэдвийн судлагдсан байдлыг ерөнхийд нь авч үзвэл онолын түвшинд өршөөлийн талаар нэг сэдэвт бүтээл, зарим нэг өгүүлэл нийтлүүлж санал, зөвлөмж боловсруулах зэргийг нэрлэж болно.

Харин батлагдан гарсан өршөөлийн хууль тус бүрийг нарийвчлан судалсан, түүний нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөөг тооцсон, хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарсан эерэг болон сөрөг талыг бодит тоо баримт, статистик мэдээнд тулгуурлан үнэлж дүгнэсэн, бусад орны эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулсан бүрэн цогц судалгаа хийгдээгүй байна.

СУДАЛГААНЫ АЧ ХОЛБОГДОЛ

Өршөөлийн хууль тогтоомжийн үр нөлөөг судалснаар хууль тогтоогч, иргэний нийгмийн байгууллага, олон нийтийг судалгаанд суурилсан бодит мэдээлэл, түүнд тулгуурлан гаргасан оновчтой зөвлөмжөөр хангах, өршөөлийн хуулийн хэрэгцээ, шаардлагыг зөв тодорхойлох, хуулийн эерэг, сөрөг талыг харьцуулж сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга, бодлогын хувилбарыг тодорхойлох ач холбогдолтой.

Өршөөлийн хуулийн төсөл, түүнийг хэлэлцэх ажиллагаа хаалттай явагддаг, харьцангуй богино хугацаанд батлагддаг нь олон нийт, судлаачид байр сууриа илэрхийлэх боломж хомс, батлагдсаны дараа элдэв хардлагыг дагуулж байдаг тул энэхүү хөндлөнгийн судалгаагаар өршөөлийн хуулийн эерэг, сөрөг талд хариулт өгөхүйц бодит мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх нь бодлого боловсруулагчид, судлаачид төдийгүй иргэний нийгмийн байгууллага, олон нийтэд чиглэсэн судалгааны ажил болно гэж үзэж байна.

СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

Хэдийгээр 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж буй Хууль тогтоомжийн тухай хуулиар хууль тогтоомжийн

төслийн хэрэгцээ, шаардлагыг тандан судлах, хууль тогтоомжийн үр нөлөөг судалсны үндсэн дээр хуулийн төсөл боловсруулах шаардлага тавигдах болсон хэдий ч өршөөлийн хууль тогтоомжийн төсөл, түүнд хамаарах мэдээллийг нууцад хамааруулсан, хуулийн төслийг хэлэлцэх ажиллагаа хаалттай явагддаг.

Түүнчлэн Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулиар хувь хүн, хуулийн этгээдэд холбогдох мэдээлэл, тэдний мэдүүлсэн санхүүгийн болон албан татварын, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн шинээр гаргасан тайлан, нөхөн мэдүүлсэн гаалийн мэдүүлэгт тус тус тусгасан албан татвар ногдох орлого, орлогоос бусад албан татвар ногдох зүйл, нийгмийн даатгалын шимтгэл ногдох хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, тэдгээрийн эх үүсвэр, хэмжээ, үнэ, өртгийг нууцлах бөгөөд нотлох баримт болгон ашиглах, гүйцэтгэх ажиллагаа явуулахыг хориглохоор заасан нь мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийхэд ихээхэн хүндрэл үүсгэх нь тодорхой байна.

Иймээс ч судалгааны багийн хувьд судалгааны ажлын үндсэн зорилго, зорилтод хүрэхийн тулд энэхүү судалгаанд кейс судлал, ярилцлага, баримт бичигт дүн шинжилгээ хийх, харьцуулалтын аргыг түлхүү ашигласан болно. Өршөөл нь улс орон бүрт янз бүр байх бөгөөд гол төлөв төрийн энэрэнгүй, хүнлэг бодлого, зарчимтай холбогддог. Цөөнгүй улс орон /Орос, Казакстан, Монгол гэх мэт/ өршөөлийн хуулийг баталдаг бөгөөд орчин үед олон улс оронд өргөн тархсан ба тусгаар тогтнолын хамтын нөхөрлөлийн орнуудад өргөн хэрэглэгдэж байна. Иймээс дээрх улс орны өршөөлийн институтийг харьцуулалтын аргын хүрээнд голчлон судалсан болно.

Уг судалгааг Нээлттэй Нийгэм Форумын (ННФ) дэмжлэгтэйгээр өршөөлийн эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, үр нөлөөг сайжруулах арга замыг эрэлхийлэх зорилгоор хийж гүйцэтгэлээ. Энэхүү судалгаагаар (1) эрүүгийн өршөөл, (2) татварын өршөөлийн асуудлыг боловсронгуй болгох, (3) өршөөлийн үр нөлөө, боловсруулалт, судалгааг сайжруулах гэсэн гурван үндсэн зорилтын хүрээнд санал, зөвлөмж боловсруулав. Уг судалгаагаар боловсруулсан санал, зөвлөмж нь гагцхүү судалгааны багийн судалгааны үр дүн, итгэл үнэмшилд тулгуурласан бөгөөд судалгаа нь зарим талаар төрийн болон албаны нууцтай холбоотой асуудалтай тулгарч, уг асуудлыг хөндөх боломж бүрдээгүй болно.

НЭГ. ӨРШӨӨЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ

1.1. ЭРҮҮГИЙН ӨРШӨӨЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, ОНЦЛОГ

Аль ч улс өөрийн орны Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн дагуу хуулиар хориглосон буруутай үйлдэл хийсэн этгээдэд дахин алдаа гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, өөрийн үйлдсэн буруутай үйлдлийн үр дагаврыг ойлгох боломжийг олгодог. Өршөөлийг ихэвчлэн эрүүгийн эрх зүйн, тэр тусмаа ялын бодлогын хүрээнд авч хэрэгжүүлдэг арга хэмжээ бөгөөд энэ нь гол төлөв эрх барих хүчин буюу Засгийн газар, төрийн тэргүүн, улс төрийн эрх мэдэлтний санаачилгаар өргөн мэдүүлж, гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийг эрүүгийн хариуцлага, ялаас чөлөөлөх хэм хэмжээг хуульчлан батлах үйл явцаар илэрдэг.

Анхлан төрийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдэд өршөөл үзүүлж байсан гэх эртний Грекийн түүхэн уламжлалаас эхэлсэн мартах, орхих, хэлтрүүлэх зэрэг утга санаа бүхий “amnestia” буюу “forgetfulness” хэмээх үгнээс эх сурвалж гаралтай өршөөл нь өнөө цагт ч гэсэн улс төрийн өнгө аясаа алдалгүй явж ирсэн түүхтэй.⁸

Нөгөө талаас, дэлхийн зарим улс оронд эрүүгийн эрх зүйн тогтолцоо, эрүүгийн хууль тогтоомжийн үйлчлэлийг сайжруулахад өршөөлийн институтийг саад болдог гэж үзэх сөрөг хандлагууд ч байдаг. Жишээ нь, Францад ордны холбоо сүлбээ бүхий гэмт хэрэг үйлдэгсэд шийтгэлгүй өнгөрөх буюу ял завших байдал ихээхэн гарах болсон нь өршөөлийг шүүмжлэх нэг сэжим болсон байна. 1800-аад оны үед нэрт эрдэмтэн, хуульч Ч.Бекариа өршөөлийн хуулийн үр нөлөөний талаар дүгнэхдээ “Ялыг зөөлрүүлэхтэй зэрэгцэн өршөөл, уучлалыг чухалчлах нь багасдаг. Өршөөх гэдэг хэрэв сайн хуультай хөнгөн ялтай байгаад шүүх нь шуурхай, шударгаар шийдвэрлэдэг үед хэрэггүй атлаа эсрэг тохиолдолд эрх баригчид нэмэлт эрх болгон ашигладаг буяны үйл болж хувирдаг байна. Эрүүдэн шүүдэг, хүмүүсийг хэлмэгдүүлдэг шүүх цаазын

⁸ Б.Ганболд. Өршөөлийн эрх зүй. УБ., 2015 он. 5 дахь тал

тогтолцоотой бол өөр хэрэг. Хууль тогтоогч заримдаа хүмүүнлэг энэрэнгүй буулт хийдэг байх ёстой. Үүний тулд барилгачин тоосго өрдөг шиг хувь хүн бүрийн эрхэмлэх ашиг сонирхлоос нийтлэг эрх ашгийг бүрдүүлэн хуулийг бүтээх хэрэгтэй.”⁹ гэжээ.

Өршөөлийн тухай ойлголтыг эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлд дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Тухайлбал:

- Монгол Улсын тэмдэглэлт томоохон үйл явдал, ойн баярыг тохиолдуулан гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял эдэлж байгаа зарим хүмүүсийг хугацаанаас нь өмнө суллах буюу оногдуулсан ялыг хөнгөрүүлэх, бусад төрлийн ялаар шийтгүүлсэн хүмүүсийг чөлөөлөх, ял шийтгэлийг арилгах талаар УИХ-аас хууль гаргахыг өршөөл үзүүлэх гэнэ.¹⁰
- Өршөөл гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдээд ял эдэлж байгаа ялтнууд, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийн үйлдсэн гэмт хэргийн хууль зүйн үр дагаврыг хүчингүй болгох, нөхцөл журмыг заасан УИХ-аас хууль гаргах замаар хэрэгжүүлдэг онцлог ажиллагаа юм.¹¹
- Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд өршөөл, ялтанд уучлал үзүүлэх асуудал бол Монгол төрийн энэрлийн төдийгүй дэлхий нийтээр хүлээсэн зөвшөөрч хэвшсэн төр ёсны хайр хишиг юм.¹² Өршөөл нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд болон ялтанг эрүүгийн хариуцлага, ялаас чөлөөлөх үндэслэл болно.¹³
- Өршөөл үзүүлэх гэдгийг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шүүхээс оногдуулсан ялыг төрийн дээд байгууллагаас өршөөн харгалзаж бүрэн буюу хэсэгчлэн чөлөөлж буй хэлбэр гэж ойлгож болно.
- Өршөөл үзүүлж байгаа нь тухайн орны төрийн эрүүгийн бодлогыг хүнлэг, энэрэнгүй ёсны илэрхийлэл болох төдийгүй эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалтын нэг салшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг юм.¹⁴

⁹ Чезаре Бекариа. Гэмт хэрэг ба ялын тухай. Орч., Г.Эрдэнэбат. УБ., 2009 он. 121 дэх тал

¹⁰ Ж.Амарсанаа болон Н.Жанцан. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар. УБ., 2000 он. 147 дахь тал

¹¹ С.Жанцан. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй. УБ., 2011 он. 187 дахь тал.

¹² Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ., 2002 он. 124 дэх тал

¹³ Г.Эрдэнэбат, Ж.Эрдэнэбулган. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн удиртгал. УБ., 2004 он. 140 дэх тал

¹⁴ Д.Баярсайхан. Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй. УБ., 2017 он. 183-184 дэх тал

- Өршөөл үзүүлэх гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдсэн болон ялаа эдэлж байгаа ялтнуудын үйлдсэн гэмт хэргийн эрх зүйн үр дагаврыг хүчингүй болгож эрүүгийн хариуцлага, ялаас чөлөөлдөг УИХ-аас хууль тогтоох замаар хэрэгжүүлдэг онцгой үйл ажиллагаа юм.¹⁵
- Өршөөл, уучлалаар ялаас чөлөөлөх асуудал нь тухайн улс орны эрүүгийн бодлогоос шууд хамааралтай, ялын үр нөлөөг зохистой барих, тодорхой алдааг засахад шууд чиглэсэн, тухайн үеийнхээ нөхцөлд тохирсон нийтлэг эрх ашгаас хувийн эрх ашигт чиглэсэн, ял эдлүүлэх ажиллагаатай харилцан нөхцөлдсөн байх ёстой¹⁶ гэжээ.

Дээрхээс дүгнэхэд “**өршөөл**” гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдсэн, ял шийтгэгдсэн этгээдэд төрийн эрх бүхий байгууллагаас хууль баталж эрүүгийн хариуцлага, ялаас бүрэн болон хэсэгчлэн чөлөөлж байгаа энэрэнгүй ёсны үйл ажиллагаа юм гэж тодорхойлж болохоор байна.

Өршөөл нь гэмт хэрэг, түүний үйлдсэн этгээд, оногдуулсан эрүүгийн хариуцлага, ялаас хамаарч дараах 2 төрөл байна. Үүнд:

А. Ерөнхий өршөөл /general amnesty/ буюу ялын төрөл, хэмжээнээс үл хамаарч нийт гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд өршөөл үзүүлэх. Жишээ нь, 1993 онд Эль Сальвадор Улсын парламент нь 1980 – 1992 онд үргэлжилсэн иргэний дайны үед үйлдсэн дайны бүх гэмт хэргийг өршөөлийн хуульдаа хамруулсан.

Б. Тусгайлсан өршөөл /special amnesty/ буюу гэмт хэргийн ангилал, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд, ялын төрөл, хэмжээнээс хамаарч гэмт хэрэг үйлдсэн, ял шийтгэгдсэн тодорхой хэсэгт өршөөл үзүүлэх. Жишээ нь, Монгол Улс 1991, 1996, 2000, 2006 болон 2009 оны Өршөөлийн хуулиар анх удаа гэмт хэрэг үйлдэж хорих ялаар шийтгүүлсэн зарим ялтныг өршөөлд хамруулсан.

Дээрх төрөл нь дараах хэд хэдэн шинжийг агуулж байна.

¹⁵ Монгол Улсын Дээд шүүхийн Эрүүгийн эрх зүйн танхим, Ханнс-Зайделийн сан, Эрх зүйн боловсрол академи. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ., 2013 он. 223 дахь тал

¹⁶ О.Өнөрцэцэг. Өршөөл, уучлалаар ялаас чөлөөлөх асуудал. Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл 54. УБ., 2015 он. 89 дэх тал

- **Хорих ялыг тэнсэх, эсхүл хасах.** Манай Улсад зөвхөн өршөөн хасах (2 жил) жишиг байдаг.
- **Тодорхой сэдэл, зорилгоор үйлдсэн гэмт хэрэгт хэрэглэх.** Жишээлбэл, өөрийн улс орны аюулгүй байдлыг хамгаалах зорилгоор дайнд оролцсон этгээдүүдийг өршөөдөг.
- **Шүүхээр ял шийтгүүлсэн этгээдэд үйлчлэх.** Өршөөлийн үндсэн шинж нь гэм буруутай нь шүүхээр нотлогдсон этгээдэд үйлчлэх ёстой.
- **Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, шүүхээр хянан хэлэлцэх шатанд үйлчлэх.** Гэхдээ мөрдөн шалгах ажиллагааг үргэлжлүүлэх олон нийтийн онцгой ашиг сонирхол байхгүй тохиолдолд хөнгөн гэмт хэрэгт хамаардаг онцлогтой. Өршөөлд хөнгөн гэмт хэрэг хамруулах үндэслэлийг прокурорын байгууллага тогтоодог ба харин бусад үйлдлийн хувьд шүүхийн шийдвэр гарсан байхыг шаардах нь нийтлэг.
- **Нэг удаагийн шинжтэй.**
- **Тодорхой давтамжтай.** Жишээ нь Франц Улсад ерөнхийлөгчийн сонгууль тохиолдуулан өршөөлийн хууль баталдаг.
- **Ялын хэмжээнээс хамаарах.** Франц Улсад ерөнхийлөгчийн сонгууль тохиолдуулж ялын доод хэмжээ шийтгүүлсэн этгээдийг өршөөлд голдуу хамруулдаг.
- **Тодорхой субъектэд хамаарах.** Жишээлбэл, гэмт хэрэг үйлдсэн гэдгээ илчилсэн, насанд хүрээгүй гэх мэт.
- **Үндэсний хэмжээнд үйлчлэх.** Дотоодын үймээн, иргэний дайны дараагаар эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх, нийгмийн зөвшилцөлд хүрэх зорилгоор өршөөл үзүүлэх тохиолдол байдаг.
- **Олон улсын харилцаанд үйлчлэх.** Зэвсэгт мөргөлдөөний дараагаар энх тайвныг сэргээн тогтоох зорилгоор улс хоорондын харилцаанд өршөөл хэрэглэж эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх явдал бий. Энэ нь улс гүрнийг эвлэрүүлэх зорилготой ба өршөөлдт мөргөлдөөний дараагаар эн, эсхүл тодорхой ангилалд багтах, ихэнхдээ хөнгөн хэрэг хамаардаг.

- **Хууль зүйн шинжлэх ухаан нь өршөөлийн бусад төрөл байдаг гэж үздэг.** Үүнд ойн баяр, зорилтот (төсөв хэмнэх) өршөөл, ил тод байдлыг дэмжихэд чиглэсэн. Жишээ нь, Австри Улсад ойн баяр, бусад чухал үйл явдлыг тохиолдуулан 10 жилд нэг удаа өршөөл үзүүлдэг. Гэхдээ шүүхийн шийдвэр гараагүй тохиолдлыг хамааруулдаггүй.

Өршөөлийн төрөл, түүний шинжээс гадна өршөөлд тавих 3 төрлийн хязгаар байна. Үүнд:

А. Хэлбэрийн хязгаар:

- **Төрийн тогтолцоо зөв ажиллагаатай байх.** Анархи буюу эмх замбараагүй байдал үүсээгүй байх ёстой.
- **Эрх мэдэл хуваарилагдсан байх.** Төрийн эрх мэдэл нийтэд бус тодорхой нэг ашиг сонирхолд үйлчлэх үед улс төрийн аллага зэрэг бусад гэмт үйлдлийг үгсэн өршөөх магадлал ихэсдэг. Тиймээс өршөөл нь нийтэд ойлгомжтой, нээлттэй байх зарчимд тулгуурлана.
- **Өршөөлийг хуулиар үзүүлж, нийтийн хүсэл зоригт нийцсэн байх.** Хууль тогтоох ажиллагаа олон нийтийн оролцоотой хэрэгжих ёстой.

Б. Агуулгын хязгаар:

- **Өршөөлийг урьдчилж үзүүлэхгүй байх.** Гэмт хэрэг үйлдэхээс нь өмнө хамруулан хуульчлахыг шударга ёс, шүүхийн бие даасан байдалд харш гэж үздэг. Энэ нь гэмт хэргийн гаралтыг даамжруулах аюултай тул нэгэнт үйлдсэн гэмт хэргийг л хамруулдаг.
- **Өөрт нийцүүлэх, давуу байдал бий болгохыг хориглох.** Өршөөлийн хууль нь нийтэд хамааралтай байхаас гадна зөв зүйтэй байх ёстой. Хууль тогтоогч өөрийн буюу өөрсдийн ашиг сонирхлыг уг хуульд тусгахыг хориглодог.
- **Тэгш эрхийн зарчмаас үүдэн гарах.** Хууль тогтоогч дур зоргоор хандах эрхгүй, тэгш байх буюу тэгш эрхийн зарчмын утга санаанд нийцээгүй байхыг хориглодог.

- **Өршөөлд хамрагдахгүй нөхцөл байдал.** Эрх зүйн үнэт зүйлд халдашгүй байх ёстой. Энх тайван байдал, бусдын амь насыг хамгаалах буюу төрлөөр устгах, дайны, түрэмгийллийн болон хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэгт өршөөл үзүүлэхгүй байх нь улс бүрийн үүрэг. Жишээлбэл, 1998 оны Олон Улсын Эрүүгийн Шүүхийн Ромын Дүрэмд Монгол Улс 2002 онд нэгдэн орж, үүрэг хүлээсэн.

В. Эрх зүйт төрийн хязгаар (өршөөлийн сөрөг тал)

- Эрх зүйт төрийн зарчим нь эрх зүйг дотоод логик уялдаа холбоотой, залгамж чанартай байх ёстойг илтгэдэг, өршөөл нь энэхүү залгамж холбоог алдагдуулах ба үүгээрээ төрд итгэх итгэлд сөрөг нөлөө үзүүлэх талтай.
- Өршөөл нь зарим тохиолдолд гэмт хэргийг эртнээс тооцоолж үйлдэх боломж олгохоос гадна өршөөлд хамрагдаж байсан нэг боловч үйлдэл дахин хамрагдана гэсэн итгэл төрүүлдгээрээ сөрөг нөлөөтэй.¹⁷

1.2. ТАТВАРЫН ӨРШӨӨЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, ОНЦЛОГ

Татварын өршөөлийн талаарх хамгийн эртний мэдээлэл МЭӨ 200-аад оны үед хамрагдах бөгөөд Египетийн Розеттагийн чулууны бичээс дээр Мемпис сүмийн сүсэгтнүүд их хэмжээний татварын өрийг ард иргэдээр төлүүлэхгүй байх шийдвэр гаргасанд нь хаандаа талархаж байгаа тухай тэмдэглэн үлдээсэн байжээ.¹⁸ Харин ардчилсан Үндсэн хуульт улсад татварын өршөөл үзүүлэх эрх хэмжээ нь төр засгийн бусад эрхийн адил тодорхой хүрээ хязгаартай байх ойлголт хандлага давамгайлж байна.

Татварын өршөөл нь татварын бааз сууриа өргөтгөх, далд эдийн засгийг бууруулах зорилгоор хэрэглэж буй арга хэмжээ бөгөөд төрөөс татвар төлөгчдөд төлөх татвараа тодорхой хугацаанд

¹⁷ Ц.Сарантуяа. Өршөөлийн эрх зүйн зарим асуудал. Хүндэтгэлийн цуврал лекц. УБ., 2015 он.

¹⁸ Б.Болор, Э.Ундармаа, Л.Хишигбаяр нар "Татварын өршөөлийн хуулиудын хэрэгжилт, үр дүн" судалгааны ажил, УБ хот 2017 он. 1 дэх талд

багтаан үнэн зөв мэдүүлж, төлсний үндсэн дээр эрүүгийн хэрэг үүсгэж, хариуцлага тооцохгүй байх амлалт юм.¹⁹ Өөрөөр хэлбэл өршөөлийн нэг төрөл болох татварын өршөөл нь төрийн зүгээс татвар төлөөгүй зарим этгээдэд ногдуулах шийтгэлийг татварын өр төлбөрөөр солих санал тавих асуудал байдаг.²⁰

Татварын өршөөл нь улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлт, үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн өөрчлөлт, эдийн засгийн хямралын дараа дагалдан хэрэгжүүлдэг татварын болон бусад холбогдох салбарын томоохон шинэчлэлийн эхний үе шат байдаг. Татварын өршөөлийг зарлахдаа төлөгдөөгүй татвар, алданги, торгуулийн дүнгийн чухам алийг нь уг өршөөлийн хөтөлбөрт хамруулахаа тодорхой заадаг байна.

Ихэнх улсын хэрэгжүүлж буй татварын өршөөл нь захиргааны болон эрүүгийн хариуцлагын хүрээн дэх торгуулийн хэмжээг бууруулах буюу бүрэн чөлөөлдөг бөгөөд татварын үндсэн дүнг нөхөн төлүүлдэг. Харин эдийн засгийн өршөөл гэдэг нь татварын өршөөлөөс илүү өргөн хүрээг хамаардаг бөгөөд эрүүгийн хуульд заагдсан эдийн засгийн эсрэг гэмт хэргийг өршөөх асуудал юм.²¹

Татварын өршөөлийн эерэг үр дагавар²²

1. Богино хугацаанд татварын орлого болон ДНБ-ийг нэмэгдүүлдэг.
2. Татвар хураалтын зардлыг бууруулдаг.
3. Далд эдийн засгийг ил болгодог.
4. Татварын өршөөл үзүүлсний дараа татварын хуулийн хэрэгжилт сайжирдаг.
5. Хөрөнгө, орлогоо нуусан аж ахуйн нэгжийн хувьд өршөөлд

¹⁹ Мөн тэнд

²⁰ Pender K "The traps in amnesty for taxes" http://www.calchamber.com/Chamber_in_the_news/020305_Amnesty.htm

²¹ Ц.Норовдондог /Ph.D/, Д.Байгалмаа, Ч.Онончимэг нар "Эдийн засгийн өршөөл үзүүлэх замаар далд эдийн засаг дахь хөрөнгө, бизнесийг ил болгох асуудлаарх гадаадын зарим орны туршлага" Харьцуулсан судалгаа. УИХ-ын Тамгын газар, судалгаа, шинжилгээний хэлтэс судалгааны эмхэтгэл XVIII боть. УБ 2014 он, 9 дэх тал

²² Б.Болор, Э.Ундармаа, Л.Хишигбаяр нар "Татварын өршөөлийн хуулиудын хэрэгжилт, үр дүн" судалгааны ажил, УБ хот 2017 он. 3 дахь талд

хамрагдсанаар хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй болж, өрийн болон өмчийн үнэт цаас гаргах боломжтой болдог.

6. Татвар төлөгчийн нуусан хөрөнгө, орлого нь ирээдүйн татварын шалгалтаар илрэх айдсыг бууруулдаг.
7. Ирээдүйд үүсэх өр төлбөрийг бууруулдаг. Тухайлбал, татварын зарим өршөөлийн үед хэд хэдэн жилийн туршид тайлагнасан орлого нь тодорхой хувиар байнга нэмэгдэж ирсэн татвар төлөгчийг татварын шалгалтад хамруулдаггүй байна.

Татварын хуулийн сөрөг үр дагавар:²³

1. Татвараа үнэнчээр төлж байсан татвар төлөгчдөд татварын өршөөл шударга бус санагдсанаас татвараа шударгаар тайлагнаж төлөх сонирхол буурна.
2. Засгийн газар татварын хуулийг хэрэгжүүлэх, албадлага хэрэглэх хүч дутмаг гэдгийг зарим татвар төлөгч ойлгосон үед татварын хуулийн хэрэгжилт буурдаг.
3. Татвараа төлөхгүй ч байсан өршөөгдөж болдог гэж ойлгосон татвар төлөгчийн хувьд хүлээлт үүсдэг.
4. Шударга бус татвар төлөгчид давуу тал бий болдог.
5. Урьдчилан тооцоолсноос бага орлого цуглуулах, татварын орлого буурах тохиолдол гардаг.
6. Татвар хураалтын болон хяналт, шалгалтын зардал буурахгүй байх тохиолдол ч байна.

²³ Мөн тэнд.

ХОЁР. ӨРШӨӨЛИЙН ТАЛААРХ МОНГОЛ УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР НӨЛӨӨ

2.1. ЭРҮҮГИЙН ӨРШӨӨЛИЙН ТУХАЙ

Түүхэн талаасаа хамгийн анх Өгөөдэйг хаанаар өргөмжлөн залах үед гэмт хэрэг үйлдэж, ялд унасан этгээдүүдийг бүгдийг өршөөж байжээ. Харин Монгол Улсын түүхэнд анхны социалист эрх зүйн систем нэвтэрч эхэлснээс хойш буюу 1929 оноос эхлэн тодорхой давтамжтайгаар өршөөлийн хуулийг батлан гаргаж, хэрэгжүүлдэг болсон.

Анхны өршөөлийн хуулийг 1929 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдөр Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн “Өршөөл” тогтоол гарч байсан бөгөөд энэхүү эрх зүйн актын гол зорилго нь “Ардын хувьсгалт эрхт засаг ба мөн ардын засгийн анх байгуулснаас эдүгээ арван жил болсон ойн баярыг үлгэрлэж тэмдэглэхийн тулд...” байжээ. Үүнээс хойш 20, 30, 40 гэх мэтчилэн ардын хувьсгалын тэмдэглэлт ойн баяраар гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг өршөөн хэлтрүүлж байсан бөгөөд гол төлөв хөнгөн, хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй этгээд болон эмэгтэйчүүдийн эдлэх ялыг өршөөдөг жишиг тогтсон байна.

Түүнээс хойш гарсан өршөөл нь Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн зарлиг болон Сайд нарын зөвлөлийн тогтоол гэх мэт эрх зүйн акт хэлбэрээр гардаг байжээ. Эндээс сонирхол татаж байгаа нэг зүйл нь өршөөлд хамаарагдахгүй этгээдийг тухайн үеийн хуульд “улс төрд тэрсэлсэн, эсэргүүцсэн, хувьсгалын амьд дайсан ба харгис хуучны феодал ван, гүнгүүдийн зэрэг этгээд болох аваас...” гэсэн нь тухайн цаг үеийн нөхцөл байдал, үзэл сурталтай шууд холбоотой гэж үзэж болохоор байна.²⁴

Үүний дараа буюу 1992 оны шинэ Монгол Улсын Үндсэн хуулиар өршөөл үзүүлэх бүрэн эрхийг Улсын Их Хуралд олгосон. Тус хуулийн 25 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 14-т Монгол Улсын

²⁴ Г.Оюунболд. Өршөөлийн хуулийн үр нөлөө. Эрх зүй сэтгүүл 18-19. УБ., 2010 он.
103 дахь тал

Их Хурал нь өршөөл үзүүлэх шийдвэр гаргах онцгой бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ гэж заасан.

2.1.1. Эрүүгийн өршөөлийн хуулиудын онцлог

УИХ нь 1991 оноос хойш нийт зургаан удаа /1991, 1996, 2000, 2006, 2009, 2015 онуудад/ өршөөлийн хуулийг баталсан байна.

1991 оны Өршөөлийн хууль

Тус хуулийг 1991 оны 06 дугаар сарын 21-ний өдөр БНМАУ-ын Улсын Бага Хурлаас²⁵ Монгол ардын хувьсгалын 70 жилийн ойг тохиолдуулан хүмүүнлэг, энэрэнгүй ёсны зарчмыг удирдлага болгон баталсан. Бүтцийн хувьд 10 зүйлтэй. Ардчилал, эрх зүйн шинэтгэлийн үед буюу 1992 оны шинэ Үндсэн хуулийн өмнө батлагдсанаас гадна мөрдөн байцаах болон шүүхээр хянан хэлэлцэгдэж байгаа хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, гэм буруу, шүүхээс оногдуулсан болон эдэлсэн ялын хэмжээг харгалзан үзэж интервалчлан зохицуулсан гэдгээрээ онцлогтой.²⁶ Дээрх хуулийн зарим заалтыг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар БНМАУ²⁷-ын Дээд шүүхийн бүгд хурлын 1991 оны 06 дугаар сарын 24-ний өдрийн “Өршөөл үзүүлэх тухай БНМАУ-ын хуулийн зарим заалтыг хэрэглэх тухай” 64 дүгээр тогтоол гарсан байдаг.

1996 оны Өршөөлийн хууль²⁸

Тус хуулийг 1996 оны 08 дугаар сарын 22-ны өдөр Монгол Улсын анхны Ерөнхийлөгч П.Очирбат санаачлан өргөн барьж УИХ ээлжит бус чуулганаараа хэлэлцэн баталжээ. Бүтцийн хувьд 7 зүйлтэй энэ хууль нь Монголын тулгар төрийг үүсгэн байгуулсны 790 жилийн ойг тохиолдуулан насанд хүрээгүй этгээд, эмэгтэйчүүд, жар ба түүнээс дээш насны эрэгтэйчүүдэд зориулан гарсан.

²⁵ 1990-1992 оны хооронд Монгол Улсын парламент дээд /Ардын Их Хурал/ болон доод /Улсын Бага Хурал/ гэсэн 2 танхимтай байсан. Дам ишлэв.

²⁶ Б.Ганболд. Өршөөлийн эрх зүй. УБ. 2015 он., 25-26 дахь тал.

²⁷ Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс

²⁸ “Монголын тулгар төрийг үүсгэн байгуулсны 790 жилийн ойг тохиолдуулан насанд хүрээгүй этгээд, эмэгтэйчүүд, жар, түүнээс дээш насны эрэгтэйчүүдэд өршөөл” гэсэн нэртэйгээр батлагдсан.

Энэхүү хууль нь нэг талаас цаг үеэ олоогүй, 140 хүрэхтэй үгүйтэй хүнийг хамруулсан, хэт яарсан, хүйсийн тэнцвэртэй байдлыг алдагдуулсан, зөрчилтэй зэрэг шүүмжлэл дагуулж байсан²⁹ бол нөгөө талаас, урьд тогтсон их ойн баярын жишиг дагасан, хорих газрууд хоригдлоо багтааж чадахаа байсан, төр шийтгэсэн шигээ өршөөж чаддаг байх ёстой гэсэн эерэг хандлагууд байсан. Үүнээс болж Үндсэн хууль зөрчсөн талаар маргаан гарч байсан ч Үндсэн хуулийн цэц хүлээж аваагүй байна.³⁰ Дээрх хуулийн зарим заалтыг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар Монгол Улсын дээд шүүхийн 1996 оны 09 дүгээр сарын 02-ны өдрийн “Хуулийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай” 292 дугаар тогтоол гарсан байдаг.

2000 оны Өршөөлийн хууль

Тус хуулийг 2000 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдөр Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Д.Хувьтөгөлдөр, Ц.Энхтүвшин нар санаачлан УИХ-ын ээлжит чуулганаар хаалттай хэлэлцэн баталжээ. Бүтцийн хувьд 7 зүйлтэй энэ хууль нь 2000 оны Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн өмнөхөн батлагдсан бөгөөд хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, шүүхээр хянан хэлэлцэгдэж байгаа хэргийг өршөөх талаар тусгагдаагүйгээрээ онцлогтой. Мөн зөвхөн тодорхой этгээдүүдэд бус нийтлэг байдлаар гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн хүмүүст хамаарахаар тусгасан. Дээрх хуулийн зарим заалтыг нэг мөр нэгдмэлээр ойлгож, зөв хэрэгжүүлэх зорилгоор Монгол Улсын дээд шүүхийн 2000 оны 07 дугаар сарын 19-ний өдрийн “Өршөөл үзүүлэх тухай Монгол Улсын хуулийн зарим заалтыг хэрэглэх тухай” 244 дүгээр тогтоол гарсан байдаг.

2006 оны Өршөөлийн хууль

Тус хуулийг 2006 оны 06 дугаар 23-ны өдөр Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр УИХ ээлжит чуулганаар хаалттай хэлэлцэн баталсан. Бүтцийн хувьд 4 бүлэг, 9 зүйлтэй. Энэ хуулийг Их Монгол Улс байгуулагдсаны 800 жилийн ойг тохиолдуулан гаргасан. Хуулийн зорилт, хууль тогтоомж гэсэн хэм хэмжээг тусгасан буюу хууль

²⁹ Ц.Нямдорж. Зарим этгээд ял завшиж болох талтай. “Ардын эрх” сонин. 1996.08.24., №169/1387., 2 дахь нүүр. /дам ишлэв/

³⁰ Үндсэн хуулийн цэцийн 1996 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн 08 тоот дүгнэлт

зүйн техникийн хувьд дэвшилттэй болсон. Гэхдээ 2002 оны шинэ Эрүүгийн хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн нь “шоронжих” үйл явцыг эхлүүлсэн бөгөөд хорих газруудын ялтангуудын тоог цөөрүүлэх бодит шаардлага бий болсон гэж үздэг. Дээрх хуулийн зарим зүйл, хэсгийг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх зорилгоор Монгол Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 06 дугаар сарын 26-ны өдрийн “Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн зарим зүйл, хэсгийг хэрэглэх тухай” 30 дугаар тогтоол гаргасан байдаг.

2009 оны Өршөөлийн хууль

Энэ хуулийг 2009 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж санаачлан УИХ ээлжит чуулганаараа хаалттай хэлэлцэн баталжээ. Бүтцийн хувьд 3 бүлэг, 9 зүйлтэй энэ хууль 2008 оны Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль болон 2009 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дараа батлагдсан бөгөөд мөн л 2002 оны Эрүүгийн хуулийн “шоронжуулсан” нөхцөл байдлыг дээрдүүлэх, 2008 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдөр болсон хар бараан үйл явдалд холбогдсон хүмүүсийг суллах бодит нөхцөл байдлыг³¹ шийдвэрлэхийг зорьсон. Дээрх хуулийн зарим зүйл, хэсгийг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх зорилгоор Монгол Улсын дээд шүүхийн 2009 оны 07 дугаар сарын 14-ний өдрийн “Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн зарим зүйл, хэсгийг хэрэглэх тухай” 27 дугаар тогтоол гарсан байдаг.

2015 оны Өршөөлийн хууль³²

Тус хуулийг 2015 оны 08 дугаар сарын 11-ний өдөр Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр УИХ ээлжит бус чуулганаар хаалттай хэлэлцэн баталсан. Бүтцийн хувьд 5 бүлэг, 11 зүйлтэй энэ хуулийг Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан гаргажээ.

³¹ 2008 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн нийтийн эмх замбараагүй байдлыг таслан зогсоох зорилгоор Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2008 оны 07 сарын 01-ний өдрийн 194 дүгээр “Онц байдал тогтоох тухай” зарлиг гарсан.

³² “Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл” гэж нэртэйгээр батлагдсан.

Энэ хуульд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч 2015 оны 08 дугаар сарын 17-ны өдөр тус хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1, 7 дугаар зүйлд хэсэгчлэн хориг тавьсан. Тус хоригт:

1. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1.3-т заасан “өршөөл хамаарахгүй нөхцөл байдал”-д Хээл хахууль авах /ЭХ-ийн 268 дугаар зүйл/, Төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах /ЭХ-ийн 263 дугаар зүйл/, Төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх /ЭХ-ийн 264 дүгээр зүйл/, Хууль бусаар хөрөнгөжих /ЭХ-ийн 2701 дүгээр зүйл/, Төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бусаар зарцуулах /ЭХ-ийн 273 дугаар зүйл/, Бусдын эд хөрөнгийг залилан мэхэлж авах /ЭХ-ийн 148 дугаар зүйлийн 148.4/, Бусдын эд хөрөнгийг завших, үрэгдүүлэх /ЭХ-ийн 150 дугаар зүйлийн 150.3/ зэрэг зүйл, заалтыг нэмж тусгах ёстой байна.
2. Насанд хүрээгүй хүмүүс, жирийн иргэд олноор үйлддэг Танхайрах /ЭХ-ийн 181 дүгээр зүйлийн 181.3/, Бусдын эд хөрөнгийг дээрэмдэх /ЭХ-ийн 147 дугаар зүйлийн 147.2/, Бусдын бие махбодод хүнд гэмтэл санаатай учруулах /ЭХ-ийн 96 дугаар зүйлийн 96.1, 96.2/ зэрэг хэрэгт Өршөөлийн хуулийн 5 дугаар зүйлд заасан жишгийн дагуу эдлээгүй үлдсэн хорих ялаас хоёр жилийг хасах нь зүйтэй байна.

Учир нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан шударга ёсны зарчим, өмнөх Өршөөлийн хуулиудад тусгагдаж ирсэн төрийн бодлого, зарчмыг алдагдуулж байна гэж үзсэн.

Мөн Монгол Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны 2015 оны 09 дүгээр сарын 18-ны өдөр “Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн зарим зүйл, хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалттай нийцээгүй талаар” 28 дугаар тогтоол гарсан. Тус тогтоолд:

1. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1 /... гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах болон шүүхээр хянан хэлэлцэх шатанд байгаа эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно/, 10 дүгээр зүйлийн 10.3 /... хэрэг бүртгэх,

мөрдөн байцаах, прокурорын хяналтын болон шүүхийн шатанд тус тус шалган тогтоосон байна/, 10.6 /... хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах байгууллагад шалгагдаж байгаа хэргийг прокурорын тогтоолоор, яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлээгүй тохиолдолд шүүгчийн захирамжаар, яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлсэн тохиолдолд тухайн шатны шүүх хуралдаанаас хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно/, 10.7 /... хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээс гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн байна/ дахь заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 14 дэх заалт /... өөрийн эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, шударга шүүхээр шүүлгэх, шүүх ажиллагаанд биечлэн оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардахыг хориглоно, гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож үл болно/, 47 дугаар зүйлийн 1 /Монгол Улсад шүүх эрх мэдлийг гагцхүү шүүх хэрэгжүүлнэ/, 2 /... шүүх эрх мэдлийг өөр байгууллага эрхлэн хэрэгжүүлэхийг хориглоно/ дахь хэсгүүдийн заалтыг зөрчсөн. Учир нь гэмт хэрэг мөн эсэх, гэмт хэргийн улмаас хохирогчид хохирол учирсан эсэх, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд гэм буруутай эсэх асуудлыг шүүх шийдвэрлэх ёстой байтал мөрдөн байцаалтад байгаа хэргийг прокурор тогтоол гарган, шүүхийн шатанд байгаа хэргийг анхан шатны шүүгч захирамж гарган шууд хэрэгсэхгүй болгосон нь хүний үндсэн эрх болон гэм буруугийн зарчмыг зөрчсөн заалт оруулсан гэж үзсэн.

2. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 /Энэ хуулийн 5.1, 9.1-д зааснаар бусад гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн ялтныг шүүхээс оногдуулсан болон биечлэн эдэлсэн ялын хугацааг үл харгалзан эдлээгүй үлдсэн үндсэн болон нэмэгдэл ялаас өршөөн хэлтрүүлнэ/, 5 дугаар зүйлийн 5.1 /Насанд хүрээгүй хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхэд татан оруулах – ЭХ³³-ийн 114 дүгээр зүйлийн 114.3 дахь хэсэг, Биеэ үнэлэхэд бусдыг татан оролцуулах, биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах – ЭХ-ийн 124 дүгээр зүйлийн 124.3 дахь хэсэг, Бусдын эд хөрөнгийг

³³ Эрүүгийн хууль

хулгайлах – ЭХ-ийн 145 дугаар зүйлийн 145.3 дахь хэсэг, Бусдын эд хөрөнгийг булаах – ЭХ-ийн 146 дугаар зүйлийн 146.4 дэх хэсэг, Танхайрах – ЭХ-ийн 181 дүгээр зүйлийн 181.2 дахь хэсэг/ дэх заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2 /... шударга ёс ... нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн/ дахь хэсэг, 14 дүгээр зүйлийн 1 /... хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна/ дэх хэсэгт заасан заалтыг зөрчсөн. Учир нь шударга ёсны зарчмыг Үндсэн хууль болон Эрүүгийн хуулиар дархлан тодорхойлсон байтал Үндэсний аюулгүй байдлын эсрэг зарим гэмт хэрэг /ЭХ-ийн 82, 821 дугаар зүйлийн 821.2/, Хүний эрх, эрх чөлөө, алдар хүнд, нэр төрийн эсрэг зарим гэмт хэрэг /ЭХ-ийн 112 дугаар зүйлийн 112.3/, Аж ахуйн эсрэг зарим гэмт хэрэг /ЭХ-ийн 1661 дүгээр зүйлийн 1661.3/, Нийгмийн аюулгүй байдал, хүн амын эрүүл мэндийн эсрэг зарим гэмт хэрэг /ЭХ-ийн 177 дугаар зүйлийн 177.1, 180, 182 дугаар зүйлийн 182.2, 188 дугаар зүйлийн 188.3, 188.4/-т тус тус заасан онц хүнд гэмт хэргүүдийг үйлдсэн ялтныг ял, шийтгэлээс өршөөн хэлтрүүлсэн атлаа зарим гэмт хэрэг /181 дүгээр зүйлийн 181.2 дахь хэсэг, 114 дүгээр зүйлийн 114.3, 145 дугаар зүйлийн 145.3, 124 дүгээр зүйлийн 124.3/-ийг үйлдсэн ялтны хорих ялаас хоёр жилийг өршөөн хассан нь шударга ёсны зарчмаас гажсан зохицуулалт болсон гэж үзсэн.

3. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 /Энэ хуулийн 5.1, 9.1-д зааснаар бусад гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн ялтныг шүүхээс оногдуулсан болон биечлэн эдэлсэн ялын хугацааг үл харгалзан эдлээгүй үлдсэн үндсэн болон нэмэгдэл ялаас өршөөн хэлтрүүлнэ/, 7 дугаар зүйлийн 7.1 /... гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах болон шүүхээр хянан хэлэлцэх шатанд байгаа эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно/, 9 дүгээр зүйлийн 9.1.3 /өршөөлд хамааруулахгүй нөхцөл байдал/ дахь заалтууд нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2 /... хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн/ дахь хэсэг, 10 дугаар зүйлийн 1 /Монгол Улс олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг баримталж энхийг эрхэмлэсэн гадаад бодлого явуулна/, 2 /Монгол Улс олон улсын гэрээгээр

хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ/, 3 /Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ/ дахь заалтуудыг зөрчсөн. Учир нь Монгол Улс 1958 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр нэгдэн орсон Дайны үед энгийн иргэдийг хамгаалах тухай Женевийн (IV) конвенц, 1958 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр нэгдэн орсон Дайны талбарт байгаа зэвсэгт хүчний шархтан болон өвчтөний нөхцөл байдлыг сайжруулах тухай Женевийн (I) конвенц, 1958 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр нэгдэн орсон Дайнд олзлогдогчтой харьцах тухай Женевийн (III) конвенц, 1966 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдөр нэгдэн орсон Төрлөөр устгах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тийм гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх тухай конвенц болон 2002 оны 04 дүгээр сарын 05-ны өдөр нэгдэн орсон Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрмийн Цэргийн албаны эсрэг гэмт хэрэгт хамаарах гэмт хэрэг /ЭХ-ийн 293, 296 дугаар зүйл/, Хүн төрөлхтний аюулгүй байдал, энх тайвны эсрэг гэмт хэрэгт хамаарах гэмт хэрэг /ЭХ-ийн 297, 298, 299, 300, 301, 302/ үйлдсэн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага заавал хүлээлгэх, ял шийтгэлээс чөлөөлөхгүй байх, хөөн хэлэлцэх хугацаа хэрэглэхгүй байхаар заасан атал Өршөөл хуулиар ялаас өршөөн хэлтрүүлэх, холбогдох хэргийг хэрэгсэхгүй болгохоор заасан нь Монгол Улс олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн нийтлэг зарчим, гэрээгээр хүлээсэн үүргээ зөрчсөн үйлдэл болсон гэж үзсэн.³⁴

Тус Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн холбогдох заалт Үндсэн хууль зөрчсөн эсэхийг хянуулахаар Үндсэн хуулийн Цэцэд хүсэлт гаргасан боловч Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн олонхын саналд үндэслэн гаргах хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй гэсэн үндэслэлээр хүсэлтийг хүлээн авахаас татгалзсан байна.

Дээрх нөхцөл байдлыг дүгнэн Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчийн хоригийг хүлээн авч 2015 оны 10 дугаар сарын 29-ний өдөр дээрх хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан. Тус нэмэлт өөрчлөлтөөр:

³⁴ Тус тогтоолоос дэлгэрэнгүйг үзэх.

1. Өршөөл үзүүлэх хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1-д Бусдын бие махбодод хүнд гэмтэл санаатай учруулах /ЭХ-ийн 96 дугаар зүйл/, Бусдын Эд хөрөнгийг дээрэмдэх /ЭХ-ийн 147 дугаар зүйлийн 147.2/, Танхайрах /ЭХ-ийн 181 дүгээр зүйлийн 181.3/ гэж, 9 дүгээр зүйлийн 9.1.3-т Бусдын эд хөрөнгийг залилан мэхэлж авах /ЭХ-ийн 148 дугаар зүйлийн 148.4/ гэж, Төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах /ЭХ-ийн 263 дугаар зүйл/, Төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх /ЭХ-ийн 264 дүгээр зүйл/, Хээл хахууль авах /ЭХ-ийн 268 дугаар зүйл/, Хууль бусаар хөрөнгөжих /ЭХ-ийн 2701 дүгээр зүйл/, Төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бусаар зарцуулах /ЭХ-ийн 273 дугаар зүйл/ гэж тус тус нэмсэн.
2. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн 5.1, 9.1-д” гэснийг, 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн 5.1, 9.1.3-т” гэснийг “Энэ хуульд ялаас өршөөн хасах болон өршөөлд хамааруулахгүйгээр” гэж тус тус өөрчилсөн.
3. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1.3 дахь заалтын Бусдын бие махбодод хүнд гэмтэл санаатай учруулах /ЭХ-ийн 96 дугаар зүйл/, Бусдын эд хөрөнгийг дээрэмдэх /ЭХ-ийн 147 дугаар зүйлийн 147.2/, Танхайрах /ЭХ-ийн 181 дүгээр зүйлийн 181.3/ гэснийг тус тус хассан.

Гэхдээ Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны 28 тоот тогтоолын агуулга, утга санааг УИХ нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа тусгаагүй байна.

Дээрх хуульд тусгагдсан бас нэг зүйл нь хууль тогтоомж зөрчиж захиргааны зөрчил гаргасан болон шийтгэл хүлээсэн этгээдийг өршөөсөн³⁵ явдал юм. Өөрөөр хэлбэл, зөвхөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг эрүүгийн хариуцлагаас, ялтныг ял эдлэхээс чөлөөлөхөөс гадна захиргааны хариуцлага хүлээсэн этгээдийг өршөөсөн буюу захиргааны хэм хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт оржээ. Үүнээс гадна 2015 онд Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл

³⁵ 2015 оны Өршөөл хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1 дэх заалт, 4 дүгээр зүйлийн 4.3 дахь заалт

хийгдэж батлагдсан нь гэмт хэрэг, ялын бодлогыг өөрчлөх үндэслэл болсон бөгөөд өршөөлийн хуульд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлсөн. Учир нь, шинэ Эрүүгийн хуулиар гэмт хэргийн талаарх ойлголтыг өргөн хүрээтэй болгох, олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн үзэл санаа, зарчмыг тусгах, хүн, нийгэм, төрд учруулах хор аюулын шинж чанараас хамааруулан гэмт хэргийг зөрчлийн шинжээр нь тодорхой ялган зааглах, хохирол, хор уршгийн асуудлыг тодорхой болгох, ялын тогтолцоог өөрчлөх зэрэг суурь шинжтэй өөрчлөлтүүд хийгдсэн байдаг. Тухайлбал, гэм буруугийн зарчмыг тодорхой болгож, баривчлах ялыг хассан нь үүний нэг жишээ юм.

Дээр дурдсан 6 удаагийн Өршөөлийн хуулийг нэгтгэн дүгнэж үзэхэд дараах нийтлэг болон ялгаатай шинж байдал ажиглагдаж байна.

Хүснэгт 1. Нийтлэг шинж байдал

Батлагдсан огноо					
1991.06.21	1996.08.22	2000.07.07	2006.06.23	2009.07.09	2015.08.11
Бүтэц					
10 хүртэл тооны дугаартай.	7 зүйлтэй.	7 зүйлтэй.	4 бүлэг, 9 зүйлтэй.	3 бүлэг, 9 зүйлтэй.	5 бүлэг, 11 зүйлтэй.
Хууль батлагдсан шалтгаан					
АХ-н 70 жилийн ой	Тулгар төрийн 790 жилийн ой	УИХ-ын сонгуулийн өмнө	Их Монгол Улсын 800 жилийн ой	УИХ-ын сонгуулийн дараа	Байнгын ажиллагаатай парламентын 25 жилийн ой
Хууль баталсан субъект					
Улсын Бага Хурал	Улсын Их Хурал	Улсын Их Хурал	Улсын Их Хурал	Улсын Их Хурал	Улсын Их Хурал
Ялаас өршөөн хэлтрүүлэх					
Хүүхэд, 3 хүртэлх насны хүүхэдтэй болон жирэмсэн эмэгтэй, 60-аас дээш насны эрэгтэй, 55-аас дээш насны эмэгтэй, өнчин хүүхэдтэй хүмүүс, 70 болон түүнээс дээш хувийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн үйлдсэн үндсэн болон нэмэгдэл ялыг					Тухайлан заагаагүй.
Хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн, болгоомжгүй гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн үндсэн болон нэмэгдэл ялыг					

Ялаас өршөөн хасах

Гэм буруугийн хэлбэрээс хамаарч хорих ялын тодорхой хугацааг хассан.	7 төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн хорих ялаас хассан.
--	--

Хэргийг хэрэгсэхгүй болгох

Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, шүүхийн шатанд хянан хэлэлцэгдэж байгаа эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно.

Өршөөл үл хамааруулах нөхцөл байдал

Цаазаар авах ял шийтгэгдсэн болон уучлагдсан хүмүүс, онц аюултай гэмт хэрэгтэн, санаатай гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэлгүйд тооцох хугацаа дуусаагүй байхад дахин санаатай гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүс, өмнө нь өршөөл, уучлалд хамрагдсан хүмүүс, төрийн эсрэг гэмт хэрэг, хүнийг санаатай алах, хүн хулгайлах гэмт хэрэг, хүн худалдаалах гэмт хэрэг, хүчиндэх гэмт хэрэг, бусдын эд хөрөнгийг дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүс.

Хүснэгт 2. Ялгаатай шинж байдал

1991 он	1996 он	2000 он	2006 он	2009 он	2015 он
Хууль санаачилсан субъект					
Улсын бага хурал	Ерөнхийлөгч	УИХ-ын нэр бүхий гишүүд	Засгийн газар	Ерөнхийлөгч	Засгийн газар
Өршөөл үл хамааруулах нөхцөл байдал					
-	-	Хүн хулгайлах, бусдын эд хөрөнгийг ашиглан шамшигдуулах	Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм бэлдмэл, бодисыг бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах, хээл хахууль авах, зуучлах	Залилан мэхэлж авах, терроризм, эрүү шүүлт тулгах, хээл хахууль авах, зуучлах	Тодорхой төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүс

Мөн дээрх өршөөлийн хуулиудыг харьцуулан харахад хууль зүйн техникийн хувьд дараах бүтэцтэй байна. Үүнд:

- Хуулийн зорилт – ямар харилцааг зохицуулах, цар хүрээний талаар
- Өршөөлийн хууль тогтоомж – ямар хуулиудтай харилцан хамаарах талаар
- Хууль үйлчлэх цаг хугацаа – хэзээ гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүст хамаарах талаар
- Өршөөл үзүүлэх хэлбэр, хүрээ, хэмжээ – бүхэлд нь болон хэсэгчлэн ялаас өршөөн хэлтрүүлэх, өршөөн хасах, хэрэгсэхгүй болгох талаар
- Өршөөлд үл хамааруулах нөхцөл байдал – ямар гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийг өршөөлд хамааруулахгүй байх талаар
- Хууль хүчин төгөлдөр болох хугацаа – хэзээнээс тус хууль хүчин төгөлдөр болж хэрэгжиж эхлэх талаар

2.1.2. Эрүүгийн өршөөлийн хуулиудын хэрэгжилтийн үр нөлөө

Монгол Улсад хэрэгжсэн өршөөлийн хуулиудыг судлан үзэхэд дараах эерэг болон сөрөг нөлөөлөлтэй байна. Үүнд:

1. Эерэг нөлөөлөл

А. Хорих ял буюу хэт шоронжихоос сэргийлдэг

Тухайн эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэгт оногдуулж буй хорих, баривчлах ялаар шийтгүүлсэн ялтангууд болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан яллагдагч нарын тоо хэт өндөр байгаа нь хорих ялын хэмжээ хэт өндөр байгаатай холбоотой. Тухайлбал, 2002 оны Эрүүгийн хуулийн хорих ялын хэмжээ нь 1 жилээс 25 жил хүртэл байсан бөгөөд тусгай ангид заасан гэмт хэрэгт оногдуулах хорих ялын хэмжээг өндөр /1-5 жил, 5-10 жил, 10-15 жил, 15-25 жил гэх мэт/ тогтоожээ. Үүнээс болж шоронд хоригдож байгаа ялтангуудын тоо ихсэж, ачааллаа дийлэхээ больсон. 1987 оны буюу өмнөх Эрүүгийн хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж байх үед жилд дунджаар 6000

орчим хүн хорих ял эдэлдэг байсан бол 2007 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар 8829 ялтан ял эдэлсэн байна.³⁶ Тэдгээр ялтанд гарч буй зардлын 5 жилийн дундаж нь томоохон 16 аймгийн жилийн төсөвтэй тэнцэх хэмжээнд хүрч байжээ.³⁷

Дээрх ялтангуудын тоог цөөрүүлэх зорилгоор 2009 онд Өршөөлийн хууль баталж хэрэгжүүлснээр нийт хорих ял эдлэгсдийн 42,7 хувь буюу 3271 хүн өршөөлд хамрагдсанаас 1290 хүн хорих ялаас бүрэн, 902 хүн хэсэгчлэн хорих ял нь хасагдсан байна.³⁸

Энэ нь эрүүгийн хуулийн хийдлийг өршөөлийн хуулиар механикжуулан засварлаж байгаа хэрэг бөгөөд шоронд багтах аа байсан ялтангуудын тоог цөөрүүлж чадсан хэрэг юм.

Б. Энэрэнгүй ёсны зарчмыг хэрэгжүүлдэг.

Энэрэнгүй ёсны зарчим нь нэг талаас нийгмийн гишүүдийн аюулгүй байдлыг гэмт халдлагаас хамгаалах зорилтыг хангах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, нөгөө талаас гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай болон энэ тухайд сэжиглэгдэн яллагдаж, шүүгдэж байгаа хүний эрхийг хангах гэсэн агуулгатай. Үүний нэг илрэл нь өршөөл үзүүлэх явдал. Энгийнээр хэлбэл, төр алдсан эндсэн иргэддээ нэг удаа хайр энэрлээ үзүүлж байгаа хэлбэр юм.³⁹

2. Сөрөг нөлөөлөл

А. Гэм буруугийн зарчим зөрчигддөг

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт “Гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож үл болно” гэж, Эрүүгийн хуулийн 1.4 дүгээр зүйлд “Энэ хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн нь шүүхээр тогтоогдсон гэм буруутай хүнд эрүүгийн

³⁶ Д.Дамдинцэрэн. Шүүхийн шийдвэр, түүний хэрэгжилт. Эрх зүйт төр-хууль ёсны хэрэгжилт үндэсний зөвлөгөөний илтгэлүүд. УБ., 2008 он. 162 дахь тал

³⁷ Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Хорих ялын нийгэм, эдийн засгийн өртгийн судалгааны тайлан. УБ., 2004 он

³⁸ Б.Ганболд. Өршөөлийн эрх зүй. УБ. 2015 он., 46 дахь тал

³⁹ Монгол Улсын Дээд шүүхийн Эрүүгийн эрх зүйн танхим, Ханнс-Зайделийн сан, Эрх зүйн боловсрол академи. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ., 2013 он. 43 дахь тал

хариуцлага хүлээлгэнэ. Хүнийг үзэл бодол, итгэл үнэмшлийн төлөө эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүй” гэж тус тус заасан. Тодруулбал, гэм буруугийн зарчмыг хуульчилсан нь хүнийг гэмт хэрэгт холбогдуулан хэлмэгдүүлэхээс хамгаалсан онолын төдийгүй практикийн онцгой ач холбогдолтой юм. Ямар ч хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай гэдгийг зөвхөн шүүхээр хянан хэлэлцэж хуулийн дагуу цуглуулсан нотлох баримтад тулгуурлан шийдвэрлэх ёстой. Гэм буруу гэдэг нь санаатай ба болгоомжгүй үйлдсэн хэрэг, түүний хор уршигт хандах сэтгэхүйн харьцаа бөгөөд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зайлшгүй нэг нөхцөл юм.

Гэтэл 1991, 2006, 2009, 2015 оны Өршөөлийн хуулиудад хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт болон шүүхээр хянан хэлэлцэгдэж байгаа эрүүгийн хэргийг шууд хэрэгсэхгүй болгохоор заасан нь гэм буруугийн зарчимтай зөрчилдсөн зохицуулалт болсон юм. Учир нь тухайн шатанд гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай байж болзошгүй гэж үзээд мөрдөн шалгах ажиллагаа явагдаж байгаа болохоос биш эцсийн шийдвэр гараагүй. Өөрөөр хэлбэл, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт эрхлэн явуулж байгаа мөрдөгч, прокурор нь гэм буруутайг тогтоодог субъект биш, шүүхийн шатанд хянан хэлэлцэгдэж байгаа нь хүчин төгөлдөр эцсийн шийдвэр гарсан гэсэн үг биш юм.

Б. Шударга ёсны зарчим зөрчигддөг

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “..., шударга ёс, ... нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн”, 14 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Хүнийг ..., нас, хүйс, ..., эрхэлсэн ажил, албан тушаал, ..., үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна.” гэж, Эрүүгийн хуулийн 1.3 дугаар зүйлд “Эрүүгийн хариуцлага нь тухайн хүн, хуулийн этгээдийн үйлдсэн гэмт хэрэг, гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, гэм буруугийн хэлбэрт тохирсон байна. Гэмт хэрэгт тооцох, ял оногдуулахад хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, боловсрол, хөгжлийн бэрхшээлтэй байдлаар ялгаварлан гадуурхахгүй” гэж тус тус заасан. Тодруулбал, энэхүү зарчим нь Эрүүгийн хуулийн шударга байдал, шүүгдэгчид

оногдуулж буй ял болон эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ оновчтой шударга байхын бодит илэрхийлэл юм. Эрүүгийн шударга хууль олон түмний хүндэтгэл, дэмжлэгийг хүлээсэн байдаг. Өөрөөр хэлбэл, эрүүгийн хуульд хүн, нийгэм, төр, байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх, ашиг сонирхолд хохирол учруулахуйц аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцсон, хэм хэмжээ нь нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн хувьд хангалттай үндэслэлтэй, нийгмийн шударга ёсны шаардлагад бүрэн нийцсэн байвал сая шударга сайн хууль болно. Амьдралын бодит шаардлагад нийцээгүй эрүүгийн хууль нь нийгмийн эрх зүйн ухамсрын тусгал болохгүй, тэдний ашиг сонирхлыг хамгаалж чадахгүйд хүрнэ. Нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцож эрүүлжүүлээгүй, хийдэл ихтэй хууль нь шударга ёсны зарчимтай илт зөрчилддөг бөгөөд иргэн, нийгмийн чухал эрх, ашиг сонирхол эрүүгийн хуулийн хамгаалалтын гадна үлдсэн байдаг. Эрүүгийн хуульд заасан ялын шударга байх зарчим нь ялын тогтолцоо, төрөл, ял оногдуулах, эрүүгийн хариуцлага, ялаас чөлөөлөх тухай хэм хэмжээнд биеллээ олдог. Нэг буюу төсөөтэй гэмт хэрэг үйлдсэн хувийн байдлаараа янз бүрийн хүмүүст болон янз бүрийн гэмт хэрэг үйлдсэн боловч хувийн байдлын хувьд ижил хүмүүст нэг төрөл, хэмжээний ял хэрэглэхийн аль аль нь шударга ёсны зарчимд үндсээрээ харш юм.⁴⁰

Гэтэл өршөөлийн хуулиуд, ялангуяа 1996 оны Өршөөлийн хуулиар зөвхөн насанд хүрээгүй хүн, эмэгтэйчүүд, 60, түүнээс дээш насны эрэгтэйчүүдэд өршөөл үзүүлсэн нь нийгмийн шударга ёсны шаардлагад үл нийцсэн, гэмт хэрэг үйлдсэн бусад этгээдэд энэ хуулийн үйлчлэл тусаагүй зэргээр шударга ёсны зарчимтай зөрчилдөж буй хэрэг юм.

В. Хохирол нөхөн төлөх, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх боломжгүй

Өршөөлийн хуультай холбогдон гардаг хамгийн бэрхшээлтэй асуудал бол гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн барагдуулахгүй байх явдал юм. Нэгэнтээ би өршөөлд орох гэж

⁴⁰ Монгол Улсын Дээд шүүхийн Эрүүгийн эрх зүйн танхим, Ханнс-Зайделийн сан, Эрх зүйн боловсрол академи. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ., 2013 он. 45-46 дахь тал

байсан юм чинь гээд учруулсан хохирлоо төлөхгүй ямар нэг байдлаар аргацааж байгаад өршөөлд хамрагдах, иргэдийг дахин хохироох явдал гардаг нь нэлээд түгээмэл үзэгдэл. Үүнтэй холбоотойгоор хорих ял эдэлж байгаа, хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлж шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн шатанд хохирол нөхөн төлж байгаа хүмүүс өршөөлд хамрагдсанаар хохирол нөхөн төлөхгүй байх “эрхтэй” болдог жишиг тогтсон. Зүй нь ийм байдлаар хохирогчийг давхар хохироохгүйн тулд өршөөлийн хуульд хохирлыг барагдуулсан нь хамрагддаг шаардлага, үндэслэлийг тодорхой заах нь шударга ёсонд нийцнэ.

2015 оны Өршөөлийн хуулиас өмнөх хуулиудад энэ талаар огт заагаагүй нь хохирогчийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх ямар ч боломжгүйгээр үл барам улам дордуулсан нөхцөл байдлыг үүсгэж байв. Өөрөөр хэлбэл, 1991 оны Өршөөлийн хууль гарснаас хойш 2015 оныг хүртэл хохирол нөхөн төлөх зохицуулалт огт байхгүй нь энэхүү хуулийн хийдэл байсан юм. Мөн одоогоор хэдэн хохирогчид ямар хэмжээний хохирол учирсан, хэрхэн нөхөн төлөгдсөн эсэх талаар баримт, мэдээлэл байхгүй хэвээр байна. Харин 2015 оны Өршөөлийн хуулиар хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн тохиолдолд хэргийг хэрэгсэхгүй болгох үндэслэл болсон. Гэхдээ тус хуулийн 10 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсэгт “... хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээс ..., хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн байна” гэж заасан нь хохирлоо нөхөн төлсний дараа үйлдсэн хэрэг нь хэрэгсэхгүй болох биш бичгээр илэрхийлсэн байхад л хангалттай. Хохирлыг иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны дагуу шийдвэрлүүлэхээр заасан нь хохирогч хохирлоо хэзээ барагдуулж авах нь тодорхойгүй нөхцөл байдлыг үүсгэсэн.⁴¹

Г. Захиргааны хариуцлагын асуудал нэмэгдсэн

Эрүүгийн хуульд өршөөлийн хуулиар гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг эрүүгийн хариуцлагаас, ялтанг ял эдлэхээс чөлөөлнө гэж заасан. Тодруулбал, зөвхөн Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн болон тус хуулийн дагуу ял шийтгэгдсэн хүнд хамааруулж өршөөлийн хууль батлагдан гарахаар зохицуулсан

⁴¹ <https://dnn.mn/>

байдаг. Гэтэл 2015 оны Өршөөлийн хуулиар захиргааны зөрчил гаргасан болон шийтгэл хүлээсэн хүнийг шийтгэлээс өршөөн хэлтрүүлсэн. Энэ нь Эрүүгийн хуульд байхгүй үндэслэлээр хэт өргөжүүлсэн хууль баталсныг харуулсан буюу захиргааны хэм хэмжээний асуудлыг Эрүүгийн хууль, өршөөлийн хуулиар шууд шийдвэрлэсэн нь хэр оновчтой эсэхэд эргэлзээ төрүүлж байна.

Д. Ялын бодлого алдагдах

Ял нь эрүүгийн хариуцлагын нэг төрөл болохын хувьд гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай нь шүүхээр нотлогдсон ялтны эрх, эрх чөлөөнд Эрүүгийн хуульд заасны дагуу шүүхийн шийтгэх тогтоолоор хязгаарлалт тогтоосон агуулга бүхий төрийн албадлагын онцгой арга хэмжээ юм. Эрүүгийн хариуцлагын зорилго нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг цээрлүүлэх, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэхэд оршдог.⁴² Гэтэл өршөөлийн хуулиар өршөөлд хамааруулахгүй гэж заасан нөхцөлөөс бусад бүх гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг ялаас нь өршөөн хэлтрүүлж чөлөөлдөг.⁴³ Үүнээс болж эрүүгийн хариуцлага, ялангуяа ялын цээрлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, нийгэмшүүлэх зорилго суларч саармагждаг. Өөрөөр хэлбэл өршөөлийн хууль батлагдах бүрт гэмт хэрэг үйлдсэн хэдэн мянган хүн суллагдаж байгаа нь ялын бодлогыг алдагдуулдаг.

Е. Хууль сахиулах байгууллагын идэвх сулрах

Гэмт хэргийг мөрдөн шалгаж байгаа хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч⁴⁴, прокурор, шүүгч нь өршөөлийн хууль гарах сургаар шалгаж, хянаж байгаа хэрэг нь өршөөлд хамрагдах магадлал өндөр байгаа бол тухайн хэрэг дээр явуулж буй ажиллагаагаа удаашруулах, эрүүгийн хэрэгт нотолбол зохих ажиллагаа хийхгүй байх, эсхүл хийсэн ажлынх нь үр дүн талаар өнгөрсөнд дургүйцэх, урам хугарах, ажиллах идэвх буурах зэрэг сөрөг нөхцөл байдлууд үүсдэг.⁴⁵

⁴² 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 5.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг

⁴³ Тухайлбал, 2015 оны Өршөөл хуулийн 2 дугаар бүлэг

⁴⁴ Одоогоор бол “мөрдөгч”

⁴⁵ Г.Оюунболд. Өршөөлийн хуулийн үр нөлөө. Эрх зүй сэтгүүл 18-19. УБ., 2010 он. 106 дахь тал

Ё. Дахин гэмт хэрэг үйлдэх

2009 оны Өршөөлийн хууль нь 2009 оны 07 дугаар сарын 02-ны өдрийн 24 цаг 00 минутаас өмнө гэмт хэрэг үйлдсэн болон ял шийтгүүлсэн, захиргааны зөрчил гаргасан болон шийтгэл хүлээсэн хүнд хамаарахаар заасан. Гэтэл хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш 14 хоногийн дотор өршөөлд хамрагдан суллагдсан 11 хүн дахин гэмт хэрэг үйлдсэн байна.⁴⁶ Хамгийн сүүлийн жишээ дурдахад 2009 оны Өршөөлийн хуулиар суллагдсан 20 настай залуу Булган аймагт гэртээ үлдсэн охиныг хүчиндэн улмаар амь насыг нь хөнөөж, нууранд хаясан болон С гэгч залуу дахин хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн хэрэг гарч байв.⁴⁷ Мөн 2015 оны Өршөөлийн хууль хэрэгжсэн 1 сар гаруйн хугацаанд 28 хүн дахин гэмт хэрэг үйлджээ.⁴⁸

И. Нийгэмшүүлэх, урьдчилан сэргийлэх боломжгүй

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 5.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Эрүүгийн хариуцлагын зорилго нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг цээрлүүлэх, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэхэд оршино” гэж заасан. Мөн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулиар үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг тогтоох, арилгах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохион байгуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэх талаар иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагатай хамтран ажиллах зэрэг зохицуулалтыг тусгасан.

Эрүүгийн хариуцлагыг өргөн утгаар нь авч үзвэл төрөөс гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон талт ажиллагааны хамгийн хүнд тусгай арга хэмжээ, тодорхой субъектийн хувьд эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээ зөрчсөний үр дагавар болгон эрхийн байдалд нь урт хугацаагаар нийгмээс тусгаарлах хязгаарлалт тогтоож байгаа явдал юм. Эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээг зөвхөн Эрүүгийн хуулиар тогтоох бөгөөд тэр нь ял ба эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй байна. Эрүүгийн

⁴⁶ www.gogo.mn Үндэсний портал сайтын 2009 оны 08 дугаар сарын 18-ны өдрийн “Өршөөлийн хуулиар суллагдсандаг өр лүү өшиглөж байна” мэдээнээс

⁴⁷ <http://unuudur.mn/>

⁴⁸ <https://ikon.mn/n/mov>

хариуцлагын ялын хэлбэр нь гэм буруутай нь шүүхээр тогтоогдсон шүүгдэгчийн эрхийг хязгаарласан агуулгатай ялын төрлүүдийг хэрэглэх замаар хэрэгждэг бол эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ нь шүүгдэгчид гэмт хэрэг үйлдсэн, гэм буруутайд тооцож үнэлэлт өгсөн боловч биеэрээ болон эд хөрөнгийн хувьд ямар нэг хязгаарлалт шууд хүлээхгүй байх эмнэлгийн болон хүмүүжлийн шинжтэй арга хэмжээгээр хэрэгждэг онцлогтой.

Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмд аюулгүй болгон хүмүүжүүлэх явдал бол эрүүгийн хариуцлагын нэг үндсэн зорилго мөн. Эрүүгийн хариуцлагыг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн хувийн чөлөөт байдал болон эд хөрөнгийн эрхэнд халдаж хашрааж, биеийн болон сэтгэл санааны дарамтад оруулдаг мэтээр ойлгож болохгүй. Хүний эрхэнд албадан тодорхой хязгаарлалт тогтоосны эцсийн үр дүн нь уг этгээдийг нийгэмд аюулгүй болгон хүмүүжүүлэхэд оршдог.⁴⁹ Өөрөөр хэлбэл, ялтан үйлдсэн гэмт хэргийн хортой үр дагаврыг бүрэн ухамсарлан ойлгож, нийгэмд тогтсон хууль ёс, дэг журмыг чанд сахидаг, бусдын эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэдэг, иргэнийхээ үүрэгт хүндэтгэлтэй ханддаг, шударга, зарчимч нийгмийн идэвхтэй гишүүн болон хүмүүжсэнээр нийгэмшүүлэх зорилго хангагдах юм.

Гэмт хэрэг үйлдэхээс ялтныг болон бусад хүмүүсийг урьдчилан сэргийлэх нь эрүүгийн хариуцлагын бас нэг чухал зорилго юм. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг түргэн шуурхай илрүүлж, түүнд шударга ял болон эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээг цаг алдалгүй хэрэглэж чадвал сая эрүүгийн хариуцлага гарцаагүй байх зарчим хангагдана. Гэмт хэрэг үйлдсэн хүн бүрт хариуцлага тооцох нь гэмт хэрэг үйлдвэл эрт, орой хэзээ нэгэн цагт төрийн цээрлэл амсдаг юм байна гэсэн итгэл, үнэмшил, болгоомжлолыг ялтанд болон гэмт хэрэг үйлдэжцболзошгүй бусад тогтворгүй хүмүүст төрүүлэх нь эрүүгийн хариуцлагын энэ зорилго хангагдаж байгаагийн илрэл болно. Иймд гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийг хуулиар хүлээн төрийн тусгай байгууллагын үйл ажиллагааг олон нийтэд хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр өргөн сурталчлах зайлшгүй шаардлагатай юм. Одоогийн байдлаар энэ ажлыг Гэмт хэргээс

⁴⁹ Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ. 2002 он. 59-60 дахь тал

урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл хуулийн дагуу байгуулагдан үйл ажиллагааг голлон явуулж байна.⁵⁰

Гэтэл өршөөлийн хууль нь гэмт хэргийн улмаас хохирсон хохирогч зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэх, хохирлоо нөхөн төлүүлэх боломжийг хаадаг төдийгүй иргэн, нийгмийг гэмт халдлагаас хамгаалах эрүүгийн бодлогыг үгүйсгэдэг. 2009 оны Өршөөлийн хуулиар суллагдсан хүмүүсийг дахин гэмт хэрэгт холбогдохоос урьдчилан сэргийлэх ажлыг дүүргүүдийн хэмжээнд зохион байгуулсан. Тухайлбал, Чингэлтэй дүүргийн Цагдаагийн хэлтэс, Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Иргэний бүртгэл мэдээллийн төв хамтран эдгээр хүмүүсийг бичиг баримтжуулахаас гадна цагдаагийн байгууллагаас батлан даалт гаргаж ажилд зуучлах зэрэг үр дүнтэй арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж байгаа боловч энэ нь нийт өршөөлөөр суллагдсан хүнийг бүрэн хамарч чадахгүй байгаа юм. Ялангуяа хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд шалгагдаж байхдаа өршөөлийн хуульд хамрагдсан хүмүүст энэ нь бүр ч боломжгүй.

Өршөөлөөр суллагдсан хүмүүсийг өдөр тутамд дагаад яваад байх аргагүй ч гэсэн тэднийг гэмт хэрэг үйлдэх гэмт санаа бодлыг нь үгүй хийх нэг бүрчилсэн арга хэмжээний нэг нь тэднийг заавал тусгасан богино хугацааны эрх зүй, нийгэм, хүмүүжлийн шинжтэй сургалт, хөтөлбөрт хамруулах явдал юм.⁵¹

Ж. Өршөөлд хамрагдсан хүмүүсийн талаар тоо баримт, судалгаа байхгүй

Монгол Улс 1991 онд 1300-1400 орчим, 1996 онд 140 орчим, 2000 онд 1500 орчим, 2006 онд 3300 орчим, 2009 онд 2200 орчим хүнийг тус тус хамруулан өршөөл үзүүлсэн гэж дурдсан байна.⁵²

Үүнээс Өршөөлийн хууль батлагдсаны дараа хэдэн хүн өршөөлд хамрагдсан, түүнээс хэд нь суллагдсан, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд хэдэн хүнд холбогдох хэрэг байсан, захиргааны хариуцлагын арга хэмжээ авагдсан хэдэн хүн байсан талаарх тоо баримт, судалгаа байхгүй, мэдээлэл нь олон нийтэд

⁵⁰ <http://cccp.mn/>

⁵¹ Г.Оюунболд. Өршөөлийн хуулийн үр нөлөө. Эрх зүй сэтгүүл 18-19. УБ., 2010 он. 107 дахь тал

⁵² Б.Ганболд. Өршөөлийн эрх зүй. УБ. 2015 он., 26, 29, 36, 41, 46 дахь тал

ил тод биш байна. Зөвхөн 2015 оны Өршөөлийн хуульд 4340 хүн хамрагдсан байна. Үүнээс тус хуулийн:

- 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт зааснаар нийт 1252 ялтныг өршөөн хэлтрүүлэн сулласан байна. Тэдгээрээс эмэгтэй 87, эрэгтэй 1165, насанд хүрээгүй 11, анх удаа гэмт хэрэг үйлдсэн 701, урьд 2 удаа гэмт хэрэг үйлдсэн 308, урьд 3 ба түүнээс дээш гэмт хэрэг үйлдсэн 243 ялтан байна.
- 4 дүгээр зүйлийн 4.2 дахь хэсэгт зааснаар торгох ялаас 119, албадан ажил хийлгэх ялаас 63, баривчлах ялаас 130 этгээдийг өршөөн хэлтрүүлсэн байна.
- 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт зааснаар 1760 ялтны эдлээгүй үлдсэн хорих ялаас хоёр жилийг хассанаар 678 ялтан суллагдсан байна.
- 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх хэсэгт зааснаар 338 хүнд холбогдох 284 эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон байна.

Үйлдсэн гэмт хэргийг төрлөөр авч үзвэл өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн 830 ялтан суллагдсан нь 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт заасан ялтангуудын 60 орчим хувийг эзэлж байна.⁵³

Судалгааны явцад өршөөлд хамрагдсан хүмүүсийн талаарх тоо баримт, мэдээллийг авах талаар шүүх /ШЕЗ, УЕПГ, ШШГЕГ, ЦЕГ/-ийн болон төрийн захиргааны холбогдох байгууллага /МУИХТГ, ХЗДХЯ/-д албан бичиг хүргүүлсэн боловч “манай байгууллагад энэ талаар тоо баримт байхгүй, эсхүл өөр байгууллагаас авах хэрэгтэй, эсхүл төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл тул өгөх боломж байхгүй” гэх мэт шалтгаанаар ямар ч байгууллага туслалцаа үзүүлээгүй болно. Тухайлбал,

Цагдаагийн ерөнхий газар:

/2019.06.21-ний өдрийн 86/1123 тоот албан бичиг/

“Манай байгууллагад Өршөөл үзүүлэх талаар судалгаа баримт байхгүй. Бид нар хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаалтын шатанд байсан хэргүүдээ бүгдийг нь прокурор руу шилжүүлсэн. Прокурор хэрхэн шийдвэрлэснийг мэдэхгүй байна. Тиймээс прокурорын байгууллагаас мэдээллээ авсан нь зүгээр байх”

⁵³ <http://www.supremecourt.mn/news/print/154>

Улсын ерөнхий прокурорын газар: /УЕПГ-ын Ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих хэлтсийн хяналтын прокурор Н.Найгалдорж/

“Хэдэн хүн өршөөлөөр суллагдсан талаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газарт судалгаа байгаа, манай байгууллагад бол байхгүй. Манайхаас тус байгууллагаас гаргуулах талаар чиглэл өгөхийг бодъё. Манай байгууллагад энэ талаар тоо баримт байхгүй.”

**Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар:
/холбогдох албан тушаалтан – нэр, албан тушаалаа хэлээгүй/**

“Энэ чинь нууцтай холбоотой баримт бичиг. Тиймээс манайх энэ талаар мэдээлэл өгөх боломжгүй, дарга зөвшөөрөл өгөөгүй, бүх хэрэг шүүгчийн захирамжаар шийдвэрлэгдсэн тул шүүхийн байгууллагаас авбал зүгээр.”

**Монгол Улсын Их Хурлын тамгын газар:
/2019.06.21-ний өдрийн 14/910 дугаар албан бичиг/**

“Өршөөл хуулийн хувийн хэрэг, хуралдааны тэмдэглэлүүд нь төрийн нууцад хамаардаг тул мэдээлэл өгөх боломжгүй. Өршөөлийн хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэл манайд хадгалагддаггүй болно”

**Хууль зүй, дотоод хэргийн яам:
/2019.08.07-ны өдрийн 1-4/3676 тоот албан бичиг/**

“Манай байгууллага хуулийн төсөл боловсруулдаг болохоос биш хуулийн хэрэгжилтийг хянадаг газар биш. Өршөөлийн хуулийн хувийн хэрэг байгаа эсэхийг мэргэжилтнээ ирэхээр асуугаад хариу өгье. Тус яамны архивд хадгалагдаж байсан “Өршөөл үзүүлэх тухай” хуулийн хувийн хэрэг, холбогдох материалыг Үндэсний төв архивд шилжүүлсэн байна.”

Шүүхийн ерөнхий зөвлөл: /холбогдох албан тушаалтан – нэр, албан тушаалаа хэлээгүй/

“Манайд өршөөлийн талаар судалгаа хийж байгаагүй тул тоо баримт байхгүй. Өөр ажилтнаас тодруулах нь зөв байх.”

2.2. ТАТВАРЫН ӨРШӨӨЛИЙН ТУХАЙ

Монгол Улс 1992 оны Үндсэн хууль баталснаас хойш 2007, /2008 оноос татварын өршөөл үзүүлэх хуультай хамт хэрэгжсэн/ 2008, 2015 онуудад тусгайлан хууль гаргаж, 2 удаа татварын өршөөлийг хэрэгжүүлсэн.

2.2.1. Татварын зарим хууль болон нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хууль⁵⁴ - 2007 он, Татварын өршөөл үзүүлэх тухай хууль⁵⁵ - 2008 он

Энэхүү хууль батлагдах хэрэгцээ, шаардлагыг хууль батлагдах үеийн УИХ-ын Байнгын хорооны хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэлд⁵⁶ үндэслэн дараах байдлаар тодорхойлж болохоор байна. Үүнд:

Нэгд. Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ 400 ам.доллартай тэнцэж байсан боловч, нэг хүнд ногдох ДНБ нь 10000 ам.доллартай тэнцдэг улс орны адил татварын хэт ачаалал бий болгосон. Улмаар хөнгөвчлөх хэрэгцээ, шаардлагын улмаас татварын хуулиудыг шинэчилсэн нь өмнөх татварын өр төлбөрийг өршөөх, хэрэгсэхгүй болгох үндэслэл бүрдсэн.

Хоёрт. Судалгаагаар татварын байгууллагууд хамгийн их авлига шаарддаг байгууллага болсон тул татвар төлөгч, аж ахуй нэгж, байгууллагаа хамгаалах хэрэгцээ шаардлага үүссэн.

Гуравт. 2008 онд татварын хуулиудыг шинэчлэн баталж, хүн амын орлого, амьжиргааны түвшнийг татвартай уялдуулах, татварын суурийг өргөтгөх, татвар тэгш, шударга байх зарчмыг хэрэгжүүлэх, салбараар ялгаварласан аливаа хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг багасгах чиглэлээр татварын эрх зүйн орчныг шинэчлэн бүрдүүлж татвартай холбогдсон харилцааг иж бүрнээр шинэчилж боловсронгуй болгосонтой холбогдуулан хувийн хэвшлийн аж ахуй эрхлэгч нарт татварын хуулийн орчинд үйл

⁵⁴ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2008 оны №6 дугаарт хэвлэгдсэн.

⁵⁵ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2008 оны №13 дугаарт хэвлэгдсэн.

⁵⁶ Монгол Улсын Их Хурлын 2008 оны хаврын ээлжит чуулганы Хууль зүйн байнгын хорооны 04 дүгээр сарын 09-ний өдөр (Лхагва гараг)-ийн хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэл

ажиллагаагаа эрхлэх, олсон орлогоо татвараас нуухгүй байх, хөрөнгөө эдийн засгийн эргэлтэд ил тодоор оруулах боломж олгох⁵⁷ шаардлага үүссэн гэжээ.

Товчдоо, УИХ-аас Хувь хүний орлогын албан татварын тухай, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг тус тус 2006 онд, түүнчлэн Татварын ерөнхий хууль, Онцгой албан татварын тухай хуулийг 2008 онд батлан мөрдүүлсэнтэй холбогдуулан татварын өршөөлийн хуулийг баталж, хэрэгжүүлжээ.

Энэхүү 2008 оны татварын өршөөлөөр Хувь хүний орлогын албан татварын тухай, Онцгой албан татварын тухай, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай, Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой иргэн, хуулийн этгээдэд сайн дурын үндсэн дээр бүртгүүлсэн буюу албан татвар ногдох бараа, ажил үйлчилгээ, үйл ажиллагааг мэдүүлсэн тохиолдолд тэдгээрийг захиргааны болон эрүүгийн хариуцлага болон албан татвараас нэг удаа чөлөөлсөн.

Харин дээрх хууль хэрэгжиж дууссаны дараа буюу 2011 онд иргэн Н.Ариунболдоос “нийгмийн даатгалын шимтгэл” төлөхөөс чөлөөлсөн нь Үндсэн хууль зөрчсөн гэж Үндсэн хуулийн цэцэд мэдээлэл гаргасан байна. Цэц 2012 оны 01 дүгээр тогтоолоор “ажил олгогчийг нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх хуульд заасан үүргээс чөлөөлөхдөө даатгуулагчийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах зохицуулалтыг орхигдуулж, улмаар даатгуулагчийн нийгмийн даатгалд хамрагдах эрхийг хязгаарласан нь Үндсэн хуулийн зөрчлийн шинжийг агуулсан байна” гэж холбогдох заалтуудыг хүчингүй болгосон байдаг. Энэ нь цаашдын татварын өршөөлтэй холбогдуулан нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өр, төлбөрөөс чөлөөлөхгүй байх асуудлаар жишиг тогтоож өгснөөрөө ач холбогдолтой болжээ.

Мөн уг өршөөлийн хууль нь олон нийтийн зүгээс багагүй шүүмжлэлийг дагуулсан байна. Улмаар 2008 оны 2 дугаар сарын 6-ны өдөр батлан гаргасан Татварын өршөөл үзүүлэх тухай

⁵⁷ Үндсэн хуулийн цэцийн 2012 оны 01 дүгээр тогтоолын тэмдэглэх хэсэгт Улсын Их Хурлын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч С.Эрдэнэ, Б.Чойжилсүрэн нарын тайлбараас

хууль⁵⁸-д тухайн үеийн Монгол Улсын ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр хэсэгчлэн хориг тавьж байжээ.

Уг хоригт “... энэ хуулиар 2007 оны 12 сарын 31-ний өдрийн 24 цагаас өмнө Эрүүгийн хуулийн 166, 167 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн, захиргааны хариуцлагын тухай хуулийн 44 дүгээр зүйлд заасан зөрчил гаргасан этгээдийг эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага, эрх бүхий байгууллагын шийдвэрээр оногдуулсан албан татварын өр төлбөр, хүү торгуулиас бүрэн чөлөөлсний дээр тус хугацаанаас өмнө албан татвар төлөгчийн төлөх ёстой нь нотлогдсон татварын болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өр, татварын төлбөрийг нийтэд нь хүчингүй болгожээ.

Өршөөлд зөвхөн хууль зөрчсөн нь эрх зүйн үр дагавар буюу хариуцлагаас чөлөөлөх тухай асуудал хамаардаг атал энэ хуульд татвар төлөх хууль ёсны үүргээс чөлөөлсөн нь буруу байна. Түүнээс гадна Татварын өршөөл үзүүлэх тухай энэ хуульд хуулийн этгээдийн төлбөл зохих нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өрийг хамааруулж хүчингүй болгохоор заасан нь хуулийн хариуцлагын хүрээнээс хальсан зүйл болжээ. Татвар төлөгч, хууль тогтоомжийн дагуу татвар төлөх үүргээ ямар ч нөхцөлд биелүүлэх ёстой атал энэ үүргээс чөлөөлөх нь зүйд нийцэхгүй, энэ нь татвараа үнэнчээр төлдөг, шударга татвар төлөгчдийн эрх ашиг хөндөгдөж, цаашид эдийн засгийн сөрөг үр дагаварт ч хүргэж болзошгүй талаар иргэд саналаа илэрхийлж, шүүмжилж байна.

Иймд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 33 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх дэд хэсэгт заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу тус хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1-д зарим этгээдийг албан татвар, нийгмийн даатгалын өр төлбөрөөс чөлөөлөхөөр заасан хэсэг, 6 дугаар зүйлд хэсэгчлэн хориг тавьж байна” гэжээ.

Энэхүү Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн хоригийг Улсын Их Хурлаас хүлээж аваагүй бөгөөд энэ талаар тухайн үеийн чуулган, байнгын хорооны хэлэлцүүлгийн мэдээлэл нийтэд нээлттэй байна. 2008 оны Татварын өршөөлийн хуулийн төслийн үзэл баримтлал, танилцуулгаас үзвэл холбогдох судалгаа мэдээлэл хангалтгүй, хэт ерөнхий байгаа нь судлаач, олон нийтийн санал, шүүмжлэлийг

⁵⁸ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2008 оны №13 дугаарт хэвлэгдсэн.

бодитой тусгах, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах бололцоог олгоогүй. Улмаар өдийг хүртэл төрийн эрх бүхий байгууллагаас уг хуулийн хэрэгжилт, өр нөлөөг судалсан судалгаа огт байхгүй байна.

**Өршөөлд хамааруулах албан татвар,
нийгмийн даатгалын өр, төлбөр**

2007 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр батлагдсан Татварын зарим хууль болон Нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3-т заасан албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн дараах өр, хүү, торгууль, алдангийг дор дурдсан хувиар тооцож чөлөөлжээ. Үүнд:

- 2006 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар тасалбар болгон гаргаж татварын албаны баталгаажуулсан албан татварын өрөөс 2008 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрийн байдлаар барагдаагүй үлдсэн албан татварын хүү, торгуулийг 100 хувь, 2007 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар хуулийн этгээдийн төлбөл зохих нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өрөөс барагдаагүй үлдсэн алдангийг 100 хувь;
- Татварын ерөнхий хуулийн 13.2-т заасан хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан албан татварын үндсэн өрийг 100 хувь;
- 2006 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар тасалбар болгон гаргаж татварын албаны баталгаажуулсан албан татварын үндсэн өрөөс 2008 оны 1 дүгээр сарын 1-ний байдлаар төлөгдөөгүй байгаа өрийн 10 хувийг 2009 оны 1 дүгээр сарын 1-ний дотор төлсөн тохиолдолд үлдэх 90 хувийг;
- 2007 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар хуулийн этгээдийн төлбөл зохих нийгмийн даатгалын шимтгэлийн эргэж төлөгдөх найдваргүй өрийг 100 хувь;
- Эрүүгийн хуулийн 166, 167 дугаар зүйлийг үндэслэн, түүнчлэн Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасныг баримтлан гаргасан шүүхийн шийтгэх тогтоол, шийдвэрээр оногдуулсан албан татварын үндсэн өрийн 50 хувийг төлсөн тохиолдолд үлдэх 50 хувийг;
- эрх бүхий байгууллагын шийдвэр гарч банкны өр барагдуулах алба, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт гүйцэтгэгдэж байгаа албан татварын өрийг 100 хувь.

Татварын зарим хууль болон нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хууль⁵⁹ /2007 он/, Татварын өршөөл үзүүлэх тухай хууль⁶⁰ /2008 он/ -ийн хэрэгжилт, үр нөлөө

Бидний судалсан гадаад улс орны туршлагаас үзвэл татварын өршөөл үзүүлэх шийдвэр албан ёсоор батлагдахаас өмнө төрийн эрх бүхий байгууллагаас өршөөл үзүүлэх тухай урьдчилан зарладаггүй, нийгэмд хүлээлт үүсгэдэггүй ажээ. Гэтэл Монгол Улс 2007 оны татварын өршөөлийн хууль батлагдахаас хоёр жилийн өмнө Монгол Улсын Их Хурлын 2005 оны 26 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2008 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”⁶¹ -ийн 34 дэх хэсэгт “татварын өршөөлийн асуудлыг зохицуулах” гэж тусган, өршөөл үзүүлэх талаар урьдчилан зарласан байна.

Өршөөлд хамрагдсан аж ахуйн нэгж, байгууллага, татварын дүн мэдээ

Хууль батлагдахын өмнө татварын өртэй нийт 24952 аж ахуйн нэгж хуулийн үйлчлэлд хамрагдах судалгааг урьдчилан хийсэн байна. Үүнээс, 24439 нь буюу 97.9 хувь нь 1 сая төгрөг хүртэлх татварын өртэй, 1-100 саяын өртэй 513 аж ахуйн нэгж, 100 саяас нэг тэрбум төгрөгийн өртэй 10 аж ахуйн нэгж, 1-3.6 тэрбум төгрөгийн өртэй 3 аж ахуйн нэгж байжээ.

Харин 2007-2008 оны татварын өршөөлийн үр дүнд 4621 татвар төлөгч 8145 тайлан гаргаж, 748 иргэн, хуулийн этгээд бүртгүүлсэн ба 4 их наяд, 510 тэрбум 887 сая төгрөгийн⁶² орлогод ногдох 431,637,266.2 мянган төгрөгийн татварыг өршөөлд хамруулж чөлөөлсөн байна.

⁵⁹ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2008 оны №6 дугаарт хэвлэгдсэн.

⁶⁰ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2008 оны №13 дугаарт хэвлэгдсэн.

⁶¹ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3219?lawid=7010>

⁶² Үндсэн хуулийн цэцийн 2012 оны 01 дүгээр тогтоолын тэмдэглэх хэсэгт Улсын Их Хурлын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч С.Эрдэнэ, Б.Чойжилсүрэн нарын тайлбараас

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан нэмж мэдүүлсэн аж ахуй нэгжийн судалгаанаас үзвэл өршөөлийн хуулиар нэмж мэдүүлсэн орлогын 49.1 хувь нь бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа эрхлэгчид, боловсруулах аж үйлдвэр 14 хувь болон барилга 13.9 хувь, уул уурхайн салбараас 7 хувь хамрагдсан байна.⁶³

Дээрх тоо баримтаас үзвэл 2008 оны Татварын өршөөлийн хууль 10 гаруй аж ахуй нэгж, байгууллагад ихээхэн ач холбогдолтой байжээ. Тухайлбал, эдгээрээс зөвхөн онцгой албан татвараар татварын тайлан гаргасан 37 татвар төлөгчийг дунджаар авч үзвэл нэг онцгой албан татвар төлөгч 1 тэрбум 229 сая төгрөгийн албан татвараас чөлөөлөгджээ.

2.2.2.Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хууль⁶⁴

Төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, хувь хүн, хуулийн этгээд бусдын нэр дээр бүртгүүлсэн, нуун дарагдуулсан өөрийн өмчлөлийн хөдлөх болон үл хөдлөх эд хөрөнгө, түүнтэй адилтгах бусад хөрөнгө, олсон орлого, үзүүлсэн үйлчилгээгээ ил тод болгон үнэн зөв, шударгаар санхүү, татварын болон нийгмийн даатгалын тайланд тусгаж, шинээр тайлагнасан, гаалийн байгууллагад нөхөн мэдүүлсэн, улсын бүртгэлд шинээр бүртгүүлсэн байх ба эдгээр үйл ажиллагаа нь хувь хүн, хуулийн этгээдийн зүгээс сайн дурын үндсэн дээр хийгдсэн тохиолдолд тэдгээрийг хуульд заасан хариуцлага болон албан татвараас нэг удаа чөлөөлөх зорилгоор 2015 оны 08 дугаар сарын 07-ны өдөр УИХ-аас Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг баталсан.

Татварын болон нийгмийн даатгалын тухай хуулийн хүрээнд 2015 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс өмнөх хугацаанд тухайн төрлийн албан татвар төлөгчөөр татварын албанд, ажил олгогчоор нийгмийн даатгалд, эд хөрөнгө, үйл ажиллагаагаа улсын бүртгэлд бүртгүүлсэн болон санхүү, татварын тайлангаа гаргасан байвал зохих хувь хүн, хуулийн этгээд ийнхүү бүртгүүлээгүй, мэдүүлээгүй,

⁶³ 2012 онд баталсан Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлалын танилцуулга

⁶⁴ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэлийн 2015 оны №31 дугаарт хэвлэгдсэн.

тайлагнаагүй боловч энэ хуульд заасан хугацаанд холбогдох байгууллагад сайн дурын үндсэн дээр шинээр бүртгүүлсэн, мэдүүлсэн, тайлагнасан бол, мөн холбогдох хууль тогтоомжид заасны дагуу хөрөнгө, орлогоо бүртгүүлээгүй, мэдүүлээгүй хувь хүн, хуулийн этгээд энэ хуулийн хэрэгжих хугацаа дуусгавар болохоос өмнө холбогдох байгууллагад сайн дурын үндсэн дээр шинээр бүртгүүлсэн, мэдүүлсэн бол доор дурдсан хуульд заасан бүртгэлд хамрагдаагүй, албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөөгүй, хөрөнгө, орлогоо нуун дарагдуулсны улмаас хүлээх хариуцлагаас нэг удаа чөлөөлсөн байна.

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.2-т “Сайн дурын үндсэн дээр албан татвар төлөгчөөр шинээр бүртгүүлсэн, эд хөрөнгө, үйл ажиллагаагаа улсын бүртгэлд шинээр бүртгүүлсэн, санхүү, татварын тайлангаа шинээр тайлагнасан, хориглосноос бусад хилээр мэдүүлээгүй нэвтрүүлсэн бараагаа гаалийн байгууллагад нөхөн мэдүүлсэн хувь хүн, хуулийн этгээдийн бүртгүүлэх, мэдүүлэх, тайлагнахаас өмнөх хугацаанд олсон албан татвар ногдох орлого, орлогоос бусад албан татвар ногдох бараа, ажил, үйлчилгээ, үйл ажиллагаанд албан татвар, хүү, торгууль, алданги нөхөн ногдуулахгүй.” гэж заасан.

Түүнчлэн уг хуулийн 6.1, 6.2-т “хуулийн дагуу тайлан гаргасан хувь хүн, хуулийн этгээдэд эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага хүлээлгэхийг хориглосноос гүйцэтгэх ажил явуулах, холбогдох мэдээлэл, тэдний мэдүүлсэн санхүүгийн болон албан татварын, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн шинээр гаргасан тайлан, нөхөн мэдүүлсэн гаалийн мэдүүлэгт тус тус тусгасан албан татвар ногдох орлого, орлогоос бусад албан татвар ногдох зүйл, нийгмийн даатгалын шимтгэл ногдох хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, тэдгээрийн эх үүсвэр, хэмжээ, үнэ, өртгийг нууцлах бөгөөд нотлох баримт болгон ашиглахыг хориглох” зохицуулалт оруулсан байна.

Энэхүү өршөөлд урьд өмнө татварын өршөөлд хамрагдсан эсэх, өмнө нь хамрагдсан этгээдийг дахин хамруулахгүй байх талаар хязгаар тавиагүй тул нэг талаас татварын өршөөлийн нэг сөрөг тал болох татвар төлөхөөс зайлсхийх, өршөөлийг хүлээх сэтгэлзүйг нийгэмд үүсгэсэн байхыг үгүйсгэхгүй юм.

Урьдчилсан тооцоо, судалгаа

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн үзэл баримтлал, танилцуулга нь хэт ерөнхий, тэдгээрт орсон 2007 оны Татварын зарим хууль болон Нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хууль, 2008 оны Татварын өршөөлийн тухай хууль хэрэгжсэн үр дүнгийн тухай тоо баримтууд нь ерөнхий, эх сурвалжгүй байна.

Хууль хэрэгжиж дууссаны дараа Сангийн сайд Б.Болор www.zaluu.com сайтад өгсөн ярилцлагадаа “... Олон улсын байгууллагуудын судалгаагаар манай оронд далд эдийн засаг цэцэглэж байна гэсэн судалгаа гардаг. Энэ судалгаан дээр үндэслэн уг хуулийг өргөн барьсан. Хэрэгжилтийг үр дүн нь сайн гарлаа. Манайхан яг хаанаас ямар байдлаар хөрөнгө орж ирж байгааг тогтоохоор судлаачид ажиллаж байна. Нарийн судалгаа хийгдэж дуусаагүй байна. Судалгааны хариу гарахаар нь хэвлэл мэдээллийнхэнд хандаж мэдээлэл хийнэ⁶⁵” гэж мэдэгдсэн боловч одоо хүртэл уг асуудлаар сангийн яам судалгаагаа олон нийтэд танилцуулаагүй байгаа юм.

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хууль (2015 он)-ийн хэрэгжилт, үр дагавар

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хэрэгжилт 2016 оны хоёрдугаар сарын 20-ны өдрийн байдлаар 34.7 их наяд төгрөгийн хөрөнгө, орлого ил болж, 8.3 их наяд төгрөгийн татвар болон 2.5 их наяд төгрөгийн торгууль, алдангиас тус тус чөлөөлөгдсөн судалгаа байна.

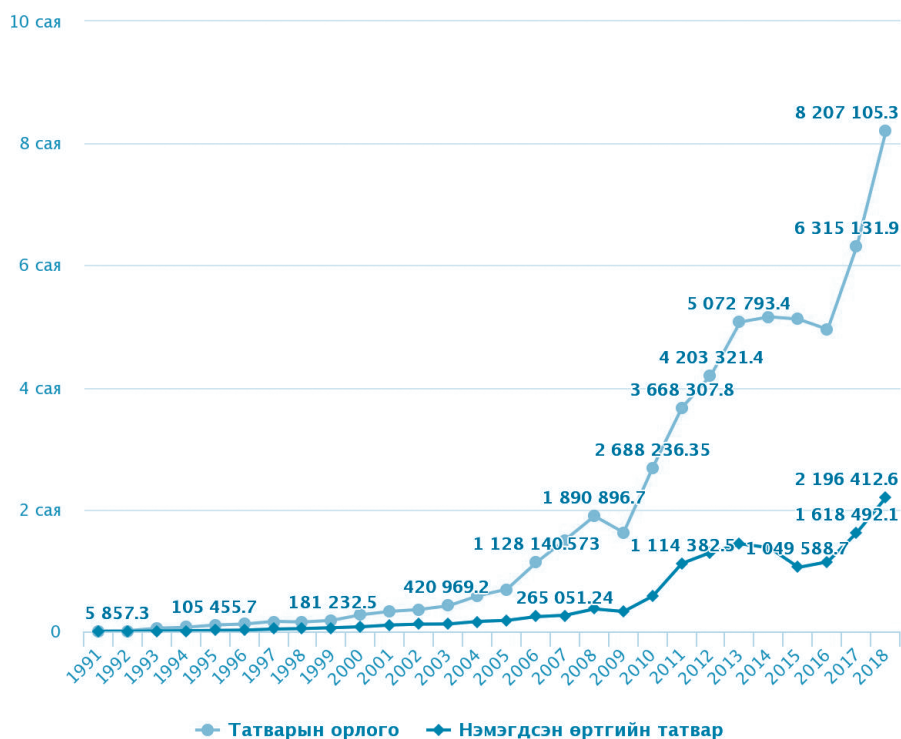
Энэхүү орлогыг ил болгохтой холбоотойгоор иргэд, аж ахуйн нэгжүүд 21275 санхүүгийн тайлан, 89394 татварын тайлан, 4165 нийгмийн даатгалын тайлан, 8140 гаалийн нөхөн мэдүүлгийг холбогдох байгууллагад хүргүүлж, 647 төрлийн эд хөрөнгийн болон 744 хуулийн этгээдийн бүртгэлд 1176 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулаад байна. Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хүрээнд нийгмийн даатгалын шимтгэл болон улсын тэмдэгтийн хураамжийг чөлөөлөөгүй тул ил болж буй цалингийн

⁶⁵ <http://www.zaluu.com/read/401d828a>

сантай холбоотой 15.6 тэрбум төгрөгийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төсөвт төвлөрсөн тухай Сангийн сайд мэдээлсэн.⁶⁶ Татварын өр төлбөр, алданги, тайлан өгсөн аж, ахуйн нэгжийн тоо, татварын нэр төрөл зэрэг холбогдох бусад мэдээллийг цуглуулах боломж бүрдээгүй болно.

Татварын өршөөл хэрэгжүүлсний үр дүнд татварын бааз суурь нэмэгдэх ёстой байдаг. Гэтэл 2009 болон 2016 онуудын татварын орлогоос үзвэл өмнөх жилүүдээс харин ч буурсан дүнтэй байгааг доорх графикт харуулав. Харин 2016 оноос татварын орлого нэмэгдсэн нь татварын өршөөлийн хуулийн үр дүн биш харин нэмэгдсэн өртгийн татварын орлого нэмэгдсэнтэй шууд хамааралтай байна.

График 1. Татварын орлого, жилээр⁶⁷

⁶⁶ <http://www.mnb.mn/i/79410>

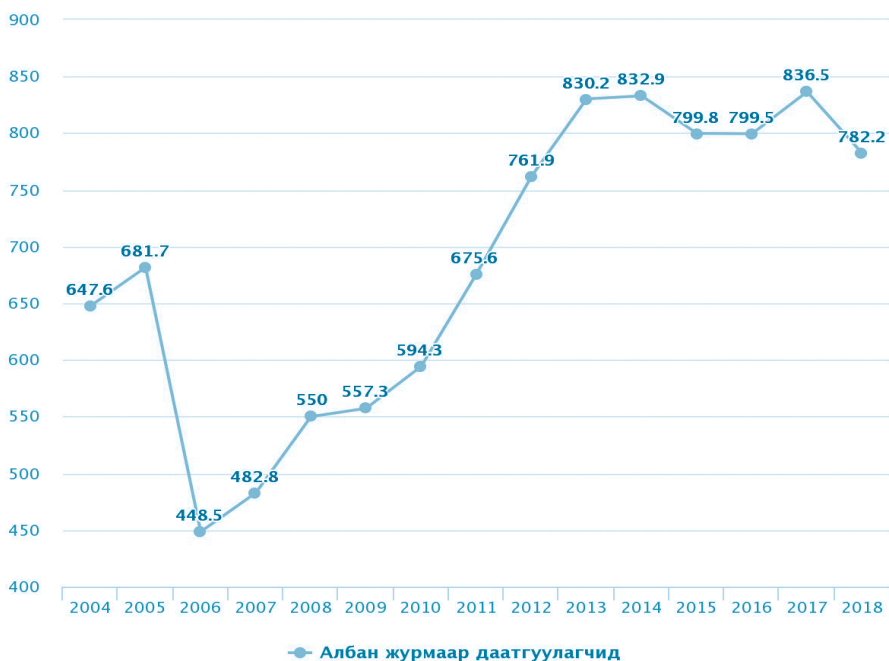
⁶⁷ www.1212.mn

Нийгмийн даатгал

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3 дахь хэсэгт зааснаар нийгмийн даатгалд ажил олгогчоор шинээр бүртгүүлсэн, эсхүл нийгмийн даатгалын шимтгэл ногдох хөдөлмөрийн хөлсний сан, түүнтэй адилтгах орлогыг нуусан буюу хэмжээг нь бууруулснаа сайн дурын үндсэн дээр ил болгож, тайлагнасан нөхцөлд нуусан болон бууруулсан орлогод ногдох шимтгэлийг нөхөн төлүүлж, алданги, хариуцлагаас чөлөөлсөн.

Энэ хүрээнд: 1510 ажил олгогч, 5118 даатгуулагчид хамаарах ил тодын тайлан гаргасан байна. Ил тод болгосон нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх цалин, түүнтэй адилтгах орлогын дүн 14 тэрбум 860 сая төгрөг болох бөгөөд 3 тэрбум 269 сая төгрөгийн нийгмийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлж, 1 тэрбум 634 сая төгрөгийн алдангиас чөлөөлөгдсөн.

График 2. Нийгмийн даатгалд заавал даатгуулагчдын тоо, жилээр⁶⁸

⁶⁸ www.iziz.mn

Ярилцлагын хэсгээс:

“Би хувьдаа илт тодын хуулийн хэрэгжих хугацааг сунгадаг нь нийгмийн даатгалын хувьд буруу талдаа болсон гэж боддог. Хууль хэрэгжсэн эхний хугацаанд яг л хуулийн зорилго биелсэн гэж хэлж болно.

Гэтэл хуулийн хэрэгжилтийг сунгасны дараагаар төрийн алба хашиж байсан албан хаагч хуулиар хориглосон өөр ажил эрхэлж байсан мэтээр тайлагнах, сургуульд багшаар ажиллаж байсан хүн малчнаар ажиллаж байсан зэргээ тайлагнах явдал их гарсан байсан. Өөрөөр хэлбэл, ил тодын хуулийг буруу зорилгоор ашигласан байх.

Үүнийг бид хяналт, шалгалтын ажиллагаа явуулж заавал тогтоох ёстой.”

Ярилцлагын хэсгээс:

“Нийгмийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлөх, ажилласан жилийг нөхөн тооцуулах хууль бараг манай улсаас өөр улсад хэрэгждэггүй юм байна. Ер нь: даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлөх асуудал санд сөрөг нөлөө их бага хэмжээгээр үзүүлдэг. Харин ил тодын хууль нийгмийн даатгалын санд харьцангуй бага сөрөг нөлөө үзүүлсэн гэж хэлж болно. Учир нь, өмнөх нөхөн даатгалын хуулиас харьцангуй бага даатгуулагч хамрагдсан, хамрагдсан хүмүүсийн насны хувьд дийлэнх нь тэтгэвэрт гарах болоогүй залуу хүмүүс байсан.”

Ярилцлагын хэсгээс:

“Илт тодын тухай хуулиар тайлан өгсөн даатгуулагч дунд нэлээдгүй төрийн албан хаагч байсан. Эдгээр хүмүүсийн хувьд бодит байдалд өөр давхар ажил эрхлэх ямар ч боломжгүй. Гэтэл үүнийг шалгаж тогтоогоод ялгаж, салгах боломж хуулиар олгогдоогүй байсан. Энэ агуулгаараа бол сөрөг нөлөөтэй болсон.”

Ярилцлагын хэсгээс:

“Аливаа асуудал хоёр талтай үнэхээр боломж нөхцөл бүрдээгүй байснаас болоод шимтгэл төлөөгүй даатгуулагч олон байсан. Энэ хүмүүсийн хувьд нийгмийн баталгааг нь хангасан чухал ажил болсон.”

Дээрх графикаас нийгмийн даатгалын шимтгэл (2008 он), холбогдох хариуцлагаас 2008, 2015 онд өршөөсөн хэдий ч 2009, 2015, 2016 онуудад шимтгэл төлж даатгуулагчдын тоо өсөөгүй болох нь харагдаж байна.

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх нэг байгууллага болох нийгмийн даатгалын байгууллагын албан хаагчидтай хийсэн ярилцлагын хэсгээс тоймлон танилцуулбал:

Нийгмийн даатгалын удирдах, гүйцэтгэх түвшинд ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчидтай уулзаж ярилцахад Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн ерөнхий зарчмыг дэмжиж байгаа боловч, хуулийг буруу зорилгоор ашигласан хэсэг бүлэг, мөн хуулийн нууцлал, хамгаалалттай холбоотой хэсэгт шүүмжлэлтэй хандаж байв.

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хүрээнд үүссэн мэдээллийн сан

Засгийн газрын 2015 оны 348 дугаар тогтоолоор баталсан “Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журам”⁶⁹-ын 7 дугаар зүйлийн 7.1-д “Энэ журмын 4.1-д заасан байгууллага нь Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор мэдээллийн сан үүсгэнэ. Ийнхүү мэдээллийн санг үүсгэхдээ хувь хүн, хуулийн этгээдийн нэр, регистрийн болон татвар төлөгчийн дугаарыг таних боломжгүй байдлаар нэгтгэн сар бүрийн эхний 7 хоногт багтаан Сангийн яаманд хүргүүлнэ.” гэж, 7.2-т “Сангийн яам нь энэ журмын 4.1-д заасан байгууллагуудын ирүүлсэн мэдээллийг нэгтгэн, 14 хоногийн дотор Засгийн газарт танилцуулна” гэж тус тус заажээ.

Иймээс уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой нэгдсэн мэдээлэлтэй танилцахаар бид Сангийн яаманд хандсан⁷⁰ боловч хариу, мэдээлэл огт өгөөгүй болно. Гэтэл уг сангийн мэдээллийг олон нийтэд мэдээлж болох зохицуулалтыг дээрх журмын 7.3-т “Энэ журмын 7.2-т заасан мэдээллийг Засгийн газраас зөвшөөрсөн тохиолдолд нийтэд мэдээлж болно” гэж заасан байна.

Мөнгө угаах гэмт хэрэг ба Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хууль

Мөнгө угаах гэмт хэрэг⁷¹ нь (1) байршуулах, (2) нуун далдлах, (3) буцаан төвлөрүүлэх гэсэн үе шаттай явагддаг.

⁶⁹ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/6893?lawid=11319>

⁷⁰ Сайн туршлага ТББ-ын 2019 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрийн 2/19 тоот албан бичиг

⁷¹ Money laundering- Анх мөнгө угаах арга нь энгийн байсан бөгөөд гэмт хэрэгтэн Аль Капонегийн хууль бусаар олсон мөнгөө хууль ёсны болгох үүднээс Чикаго хотын хими цэвэрлэгээ, угаалгын газруудыг ашигладаг байсан учир ийм төрлийн хууль бус ажиллагааг “Мөнгө угаах” буюу “Money Laundering” гэж нэрлэх болжээ.

1. Байршуулах үе шат: Хууль бусаар олсон мөнгөө байршуулах шаардлагатай байдаг. Тухайлбал, гэмт этгээд хууль бусаар олсон мөнгөө анхаарал татахааргүй хэмжээтэйгээр таслан өөр хүний банкны дансанд хийх, үнэт цаас, чек, хувьцаа худалдан авах, эсхүл байр, байшин худалдан авах замаар байршуулж болно;
2. Нуун далдлах үе шат: Гарал үүслийг нь нуун далдлах, хууль ёсны орлого мэт харагдуулах зорилгоор нэгэнт байршуулсан мөнгөө эргэлтэд оруулдаг. Жишээ нь, худалдан авсан үнэт цаас, аяллын чекээ эргүүлэн зарах, эсвэл гадаад худалдаа эрхэлж буй мэт харагдуулах зорилгоор мөнгө угаахтай тэмцэх хяналтын механизм бүрдээгүй орнууд руу шилжүүлэх гэх мэт аргыг хэрэглэдэг;
3. Буцаан төвлөрүүлэх үе шат: Нэгэнт гарал үүслийг нь тогтооход бэрх болсон, эсхүл хууль ёсны мэт харагдах болсон мөнгөө эргүүлэн өөрийн нэр дээр төвлөрүүлдэг аж.

Хууль бус мөнгө дотоодынх бол тус мөнгө нь хээл хахууль, авлигыг гааруулах, шударга өрсөлдөөнийг үгүй хийх, шударгаар бизнес эрхлэгчдийг зах зээлээс шахан гаргаж, монопол байдал бий болгох⁷² аюултай тул мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх нь дотоодын төдийгүй олон улсын хамтын ажиллагаа шаардлагатай, чухал асуудал болдог билээ. Гэтэл Монгол Улсад мөнгө угаах гэмт хэргээр ял шийтгэл хүлээсэн тохиолдол бүртгэгдээгүй байна.

Эдийн засгийн ил тод байдлын тухай хуулийн хүрээнд ил болгосон хөрөнгө, орлогын гарал үүсэл буюу хаанаас ямар эх үүсвэрээс олсон нь нууц хэвээр үлдсэн. Хэдий Эдийн засгийн ил тод байдлын хуулиар далд эдийн засгийг ил болгосон нь сайн ч, нөгөө талаараа ийм их хэмжээний хөрөнгө, орлогыг хаанаас ямар эх үүсвэрээс олсон нь нууц хэвээр үлдсэн нь эргээд Монгол Улсын нэр хүндэд сөрөг нөлөөтэй байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга Л.Оюун-Эрдэнэ сайд “ФАФТ-ын саарал жагсаалтад орж болзошгүй нөхцөл байдалд нэгд, Монгол Улсын Их Хурлаас Эдийн засгийн ил

⁷² <http://www.sankhuuginbolovsrol.mn/cdn/pdf/terrorism.pdf>

тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг 2015 онд баталсан асуудал яригдаж байгаа. Энэ нь парламент өөрөө мөнгө угаахыг хөхиүлэн дэмжсэн асуудал болж байна гэж холбогдох байгууллагууд дүгнэлт, зөвлөмж өгсөн. Хоёрт, арилжааны банкууд өөрийн эх үүсвэрээ нэмэгдүүлэхдээ хууль бус мөнгөөр нэмэгдүүлсэн байж болзошгүй, үүнд төв банкны тавих хяналт сул байна гэдэг асуудал үүссэн. Гуравт, мөнгө угаахтай холбоотой гэмт хэрэгтэй хууль хяналтын байгууллага үр дүнтэй тэмцэж чадахгүй байна. Дөрөвт, эрх зүйн орчны асуудлыг сайжруулах шаардлагатай гэсэн асуудлууд байна”⁷³ гэж мэдэгдсэн.

⁷³ Монгол Улсын Их Хурлын намрын чуулганаар Терроризмтой тэмцэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг хэлэлцэх үед

ГУРАВ. ӨРШӨӨЛ ҮЗҮҮЛЭХ ТУХАЙ БУСАД УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУРШЛАГА

3.1. ЭРҮҮГИЙН ӨРШӨӨЛИЙН ТАЛААР

Өршөөлийн институт орчин үед олон улс оронд өргөн тархсан ба ТТХН⁷⁴-ийн орнууд Серби, Хорват, Австри, Албани, Андора, Болгар, Вьетнам, Дани, Египет, Ирак, Итали, Хятад, Хойд Солонгос, Латви, Ливан, Литва, Португал, Румын, Сан – Марино, Турк, Филиппин, Этиоп, Франц зэрэг оронд хэрэглэгддэг. Гэхдээ Франц, Итали, Швейцар, Грек зэрэг орнуудын Үндсэн хуульд өршөөлийн талаар зохицуулалт байдаг боловч практикт хэрэгждэггүй байна.⁷⁵

Латин Америкийн орнуудын хувьд зарим онцлог (төрийн бодлогоос хамааралтай) хэрэг тухайлбал, улс төрийн гэмт хэрэгтнүүдийн хувьд илүү хамааралтай хэрэглэгдэж иржээ. Харин Их Британи, АНУ зэрэг орнуудад өршөөлийн ямар нэгэн зохицуулалт байдаггүй. Эх газрын системийн орнуудаас Герман, Испани, Норвег, Швед, Нидерланд болон Эстонид уг институт байхгүй буюу эрүүгийн эрх зүйд хэрэглэдэггүй.⁷⁶ Учир нь эдгээр улс орны хууль, эрх зүйн зохицуулалт нь харьцангуй тогтвортой байдаг байна.

Оросын Холбооны Улс⁷⁷

Оросын Холбооны Улсад өршөөлийн эрх зүйн орчныг Үндсэн хуулиараа баталгаажуулж өгсөн байна. Үндсэн хуулийнхаа 103 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт Төрийн Дум нь өршөөл үзүүлэх шийдвэр гаргах бүрэн эрхийг эдлэхээр заасан байна.

⁷⁴ Тусгаар тогтнолын хамтын нийгэмлэг

⁷⁵ Мохорев, А.В., Акты об амнистии и их применение органами внутренних дел/ Өршөөл шийдвэрүүд ба уг шийдвэрийн биелэлтийг улсын дотоод хэргийн байгууллага хангах нь сэдэвт эрдмийн бүтээл. http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=53364#_ftnref5

⁷⁶ Д.Баярсайхан. Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй. УБ., 2017 он. 183 дахь тал

⁷⁷ Цаашид “ОХУ” гэх

Харин өршөөлийн цар хүрээг Эрүүгийн хуульдаа тусгажээ. ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 84 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Өршөөлийг тодорхой этгээдэд чиглээгүй байхаар ОХУ-ын Холбооны Хурлын Төрийн Дум үзүүлнэ” гэж, 2 дахь хэсэгт “Өршөөл актаар гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүд эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө. Ял шийтгэгдсэн этгээдүүд ялаас чөлөөлөгдөх, эсхүл оноосон ялыг бууруулах, илүү хөнгөн ялаар солих, эсхүл нэмэлт ялаас чөлөөлөгдөх боломжтой. Оногдуулсан ялыг бүрэн эдэлж дууссан ялтны ялтай байх хугацааг түдгэлзүүлэх боломжтой” гэж заасан.

ОХУ-д өршөөл нь тэмдэглэлт ойд зориулсан болон зорилтот гэсэн хоёр төрөл байдаг. Тэмдэглэлт ойд зориулсан гэдэг нь тэмдэглэж буй ойн баярт холбогдол бүхий хүмүүст өршөөл үзүүлдэг. Тухайлбал, дайнд оролцож байсан хүмүүс үүнд хамаарах боломжтой. Харин зорилтот өршөөл нь Засгийн газрын зүгээс аливаа арга хэмжээ, үйл явдлын улмаас нийгэмд үүсээд буй сөрөг хандлага, бухимдлыг бууруулах зорилгоор тодорхой бүлэг хүмүүст үзүүлдэг. Тухайлбал, тодорхой бүс нутагт үймээн самуун, эсэргүүцэл үзүүлж гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдэд хамаардаг.

Түүхэн талаас нь авч үзвэл, Оросын эзэнт гүрний үед анх 1856 онд өршөөл үзүүлж байсан хэмээн тэмдэглэгдсэн байна. Орос гүрний эзэн хаан II Александр декабристууд буюу 1825 оны бослогод оролцогчид хийгээд 1831 оны Польшийн бослогод оролцогчдод тус тус өршөөл үзүүлж байсан түүх байна.⁷⁸ Дараа нь 1868 онд II Александр эзэн хааны ач хүү мэндэлсэн явдлыг тохиолдуулан өршөөл үзүүлж байжээ. Тухайн үеийн Оросын Эзэнт гүрний үе дэх өршөөлүүд нь Эзэн хааны хаан ширээнд суусан үйл явдал, дайнд ялалт байгуулсан, удам залгамжлагч мэндэлсэн зэрэг үйл явдлуудтай холбоотой байв.

Харин 1922 оноос Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбоот Улс (ЗСБНХУ) болсноор өршөөлийг өмнөхөөс олон буюу цаг хугацааны хувьд ойрхон үзүүлэх болсон ба энэ нь ихэвчлэн ойн баяруудтай холбоотой байлаа. Тухайлбал, 1957 онд Октябрийн хувьсгалын 40 жилийн ойд, 1982 онд ЗСБНХУ байгуулагдсаны 60 жилийн ойд, 1985 онд Дэлхийн хоёрдугаар дайнд ялалт байгуулсны 40 жилийн ойд тус тус зориулан өршөөл үзүүлж байжээ.

⁷⁸ <https://elibrary.com.ua/m/articles>

ЗСБНХУ-ын дараах Орос оронд болсон томоохон өршөөл нь 2000 онд Дэлхийн хоёрдугаар дайнд ялсны 55 жилийн ойн баярт зориулсан өршөөл байсан ба энэ өршөөлд 877,000 хүнийг хамруулжээ. Дараа нь 2001 онд тодорхой учир шалтгаангүйгээр өршөөл үзүүлсэн ба үүнд насанд хүрээгүй болон жирэмсэн эмэгтэйчүүд болох нийт 24,000 хүн хамрагджээ. 2006 онд Төрийн Думын 100 жилийн ойд зориулан хүнд бус гэмт хэрэг үйлдсэн өндөр настнууд, өсвөр насныхан болон жирэмсэн эмэгтэйчүүд, насанд хүрээгүй хүүхэдтэй эхчүүд зэрэг 12,000 хүнд өршөөл үзүүлсэн байна.⁷⁹

Харин өнөөгийн байдлаар Төрийн Дум нь 2019 оноос өршөөлийн илүү системчилсэн шийдлийн талаар хэлэлцэж байна. Зарим гишүүн өршөөлд өргөн хүрээг хамруулахгүйгээр хууль, эрх зүйн зохицуулалтыг өөрчлөн найруулахыг санал болгож байгаа юм. Парламентын гишүүдийн дэвшүүлж буй саналын гол санаа нь өршөөл үзүүлэх нь хамгийн түгээмэл байдаг ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн холбогдох заалтуудыг эрүүгийн гэмт хэрэг бус захиргааны зөрчил рүү шилжүүлэхэд оршиж байна. Тухайлбал, эдийн засгийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн учруулсан хохирол нь 500,000 рублээс бага байгаа тохиолдолд эрүүгийн хэрэг үүсгэх бус захиргааны зөрчил хэмээн үзэж шийтгэх боломжтой гэжээ. Учруулсан хохиролтой тэнцэхүйц хэмжээгээр торгохоос гадна тухайн хохирлыг барагдуулах арга хэмжээ авах боломжтой. Тус саналыг дэвшүүлсэн хүмүүсийн нэг нь Хууль зүйн Яамны сайд асан Павел Крашенников билээ. Крашенников өршөөл үзүүлж суллахын тулд хүмүүсийг “шүүхийн байгууллагаар явуулах” бус зарим нэг гэмт хэрэгт хандаж буй арга барилаа өөрчилж үзэхийг уриалж байгаа юм.

ОХУ-д эрүүгийн өршөөлийг ихэвчлэн ижил төрлийн хөнгөн болон хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн болон эдийн засгийн гэмт хэргүүдэд үзүүлдэг бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн дараах хүмүүст хамрагдаж болохоор заасан.

- Өндөр настай иргэд
- Тэнсэн харгалзах ялтай хүмүүс

⁷⁹ <http://amnistia.ru/>

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй ялтан
- Насанд хүрээгүй этгээдүүд
- Хүнд төрлийн гэмт хэрэг үйлдээгүй эмэгтэйчүүд
- Анх удаа гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүс
- Эдгэршгүй өвчтэй хүмүүс
- Төрөөс авсан гавьяа, шагналтай хүмүүс
- Насанд хүрээгүй хүүхэдтэй ялтан
- Хүнд өвчтэй хүмүүс

ОХУ-д хамгийн сүүлд 2015 онд Дэлхийн хоёрдугаар дайнд ялалт байгуулсны баярыг тохиолдуулан 34,500 хүнд өршөөл үзүүлжээ. 2018 онд өршөөлийн талаар яригдаж байсан боловч түүний оронд өөр хуулийг баталсан байна. Энэ хууль нь тодорхой хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явагдаж байх хугацаанд гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй этгээдийн цагдан хорих байранд хоригдож байсан 1 хоногийг засан хүмүүжүүлэх байр буюу шоронд ял эдэлсэн 1,5 хоногтой дүйцүүлэн тооцох тухай хууль юм. Хуульч, мэргэжилтнүүд үүнийг өршөөлийг орлох хамгийн тохиромжтой арга байж болох юм гэсэн дүгнэлт хийсэн байна.⁸⁰ ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх хүний эрхийн асуудлын Зөвлөлийн дарга Михаил Федотов ирэх жил буюу 2020 онд болох Дэлхийн хоёрдугаар дайнд ялалт байгуулсны 75 жилийн ойн баярыг тохиолдуулах өршөөлийн талаарх санаачилгыг дэвшүүлээд байгаа юм.⁸¹

Бүгд Найрамдах Франц Улс⁸²

Франц Улсын Үндсэн хууль /1958 болон 2008 онуудад нэмэлт өөрчлөлт орсон байна.⁸³/-ийн 34 дүгээр зүйл буюу Засгийн газар болон Парламент хоорондын харилцаа хэсэгт “Хүнд болон хүндэвтэр гэмт хэргийг тодорхойлох, түүнд оногдуулах ял шийтгэл, эрүүгийн

⁸⁰ <https://subsidi.net>

⁸¹ <https://rg.ru/2019/04/07/spch-poposit-obiavit-amnistiiu-k-75-letiiu-pobedy-v-vov.html>

⁸² Цаашид “Франц Улс” гэх

⁸³ <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958> (БНФУ-ын Үндсэн хуулийн Зөвлөлийн албан ёсны цахим хуудас)

хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, өршөөл үзүүлэх асуудал, шинэ төрлийн шүүхийн байгууллага болон шүүгчийн статусыг бий болгох” талаар тусгаж өгсөн. Өөрөөр хэлбэл Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр Парламент нь өршөөл үзүүлэх асуудлыг шийдвэрлэх бүрэн эрхийг эдэлнэ гэж заасан.

Харин Эрүүгийн хуулийн 3 дугаар хэсгийн 133.9 дүгээр зүйлд “Өршөөл нь тухайн хэргийн таслан шийдвэрлэх тогтоолыг хүчингүй болгоно. Өршөөл үзүүлснээр тухайн хэргийг дахин авч хэлэлцэхгүйгээр бүх ялаас нь чөлөөлнө” гэж, 133.10 дугаар зүйлд “Өршөөл нь гуравдагч этгээдэд хохирол учруулахгүй байна” гэж, 133.11 дүгээр зүйлд “Мэргэжлийн үйл ажиллагааны явцад өршөөл үзүүлсний үр дүнд эрүүгийн гэмт хэргийн ял, мэргэжлийн болон сахилгын шийтгэл, эрх хасуулсан болон эрх зүйн чадамжгүй хэмээн тооцогдсон талаар мэдээлэлтэй болсон этгээдийг аль ч хэлбэрээр дурдах, эсхүл баримт бичигт тусгахыг хориглоно. Гэхдээ энэхүү хориг нь шүүхийн шийдвэр, шийтгэх тогтоол зэрэгт үйлчлэхгүй. Түүнчлэн нөхөн олговор олгох тухай шийдвэрийг хэрэгжүүлэхийг үгүйсгэхгүй” гэж тус тус заажээ. Тодруулбал, өршөөл нь тухайн хүний гэмт хэргийн үр дагаварыг бүрмөсөн дуусгах бөгөөд энэ талаар зөвхөн шүүхийн шийдвэрт л тусгагдах тул өөр баримт бичигт ял эдэлж байсан талаар дурдахыг хориглосон байна. Гэсэн хэдий ч Франц Улсад өршөөл үзүүлэх хууль зүйн зохицуулалт практикт бараг хэрэгжээгүй байна.

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс⁸⁴

БНХАУ-ын Үндсэн хуулийн 67 дугаар зүйлд “Бүх Хятадын Ардын төлөөлөгчдийн Хурлын Байнгын хороо өршөөл үзүүлэх шийдвэр гаргах эрхтэй” гэж заасан.

Хятад Улсын удирдагч Си Жинпин тус улсын боловсролын салбарын 70 жилийн ойн баярыг тохиолдуулан 2019 оны 06 дугаар сарын 29-ний өдөр өршөөл үзүүлэх шийдвэрт гарын үсэг зурсан байна. Энэхүү өршөөлд 2019 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс өмнө гэмт хэрэг үйлдэн ял шийтгэгдсэн 9 төрлийн хүмүүс хамрагдахаар

⁸⁴ Цаашид “Хятад Улс” гэх

тусгагджээ.⁸⁵ Тухайлбал, Японы эзлэн түрэмгийлэгчдийн эсрэг тэмцсэн дайнд гавьяа байгуулсан, 75-аас дээш насны хөгжлийн бэрхшээлтэй зэрэг хүмүүсийг хамруулсан байна.

Үүнээс өмнө сүүлийн 50 гаруй жилд анх удаа Хятад Улс өргөн хүрээг хамарсан өршөөлийг 2016 онд үзүүлж байжээ. 2015 оны 06 дугаар сарын 29-нд батлагдсан өршөөлийн хуулийн дагуу 30,000 гаруй ялтныг⁸⁶ сулласан буюу өршөөлд хамруулсан байна. Уг өршөөлд дайнд оролцсон хүмүүс хамрагдсан байна. Харин авлигын гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг уг өршөөлд хамруулахгүй байхаар заажээ.⁸⁷ Хятад Улсын нийслэлийн сонин болох “Бээжингийн залуус”-т энэ үйл явдлын талаар нийтлэхдээ: “Си Жинпин нь улс орныг удирдах уламжлалт арга барилыг дэмжиж байгаагийн илрэл болж байна” гэжээ. Учир нь Хятад Улсын түүхэнд ихэнх удирдагч дээрхтэй адилаар өргөн хүрээнд өршөөл үзүүлж байсан байна. Өмнө нь 1959 онд Хятад Улсын удирдагч Мао Зэдун коммунист нам улсын эрхийг авсны 10 жилийн ойгоор өршөөл үзүүлж байжээ.⁸⁸

Мөн Хятадын хүний эрхийг хамгаалагч төрийн бус байгууллага болох The Dui Hua Foundation-ий захирал Джон Камм өмнө нь хоёр ч удаа өршөөл үзүүлэхийг уриалж удирдагчид хандаж байжээ. Эхнийх нь Бээжингийн Олимпын өмнө буюу 2008 онд, хоёр дахь нь 2009 онд Хятад Улсын 60 жилийн ойг угтаж тус тус хандсан хэдий ч хүлээж аваагүй байна.

⁸⁵ <http://russian.news.cn>

⁸⁶ 2016 оны 01 дүгээр сарын 26-ны өдрийн байдлаар

⁸⁷ <https://www.epochtimes.ru>

⁸⁸ Хятадын Коммунист намын төв хорооны дарга Мао Цзэдуны зүгээс 1959 оны 9-р сарын 14-ний өдөр Бүх Хятадын Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурал (БХАТИХ)-ын Байнгын хороонд хандан: “БНХАУ-ыг үндэслэсний 10 жилийн ойн баярыг тохиолдуулан үнэхээр засан хүмүүжсэн дайны гэмт хэрэгтнүүд болон бусад яллагдагч нарт өршөөл үзүүлэх” тухай саналыг хүргүүлсэн байна. Ийнхүү 1959 оны 9-р сарын 17-нд БНХАУ-д онцгой өршөөл үзүүлэх ажиллагаа явуулах тухай тушаал гарчээ (энэхүү өршөөлд Хятадын сүүлчийн эзэн хаан Пу И (1906-1967) хамрагдаж байжээ). В.Н.Усов, Последний император Китая. Пу И (1906-1967)/Хятадын сүүлчийн эзэн хаан Пу И, 2003.

Япон Улс

Япон Улсын Үндсэн хуулийн 7 дугаар зүйлд “Эзэн хаан нь Сайд нарын танхимын зөвлөгөө, хүлээн зөвшөөрлийн үндсэн дээр улсын үйл хэрэгт хамаарах ард түмний нэрийн өмнөөс дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ. Бүх нийтийн болон хэсэгчилсэн өршөөл үзүүлэх, ялыг хөнгөрүүлэх, эрхийг сэргээх, ял хойшлуулах шийдвэр гаргах эрхтэй” гэж заасан. Япон Улсын Эрүүгийн хуулийн 52 дугаар зүйлд “Ялыг нэгтгэсэн тохиолдолд үйлдсэн нэг гэмт хэрэгт бүх нийтийн өршөөл үзүүлнэ. Хэд хэдэн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн ялыг нэгтгэсэн бол аль нэг гэмт хэрэгт нь бүх нийтийн өршөөл үзүүлж байгаа бол өршөөлд хамрагдаагүй гэмт хэрэгт оногдуулах ялыг тусгайлан авч үзнэ” гэж заасан.

1945 оны 10-р сарын 18-ны өдөр Эзэн хааны зарлигаар Япон Улс өршөөл үзүүлсэн байна. Энэхүү зарлиг ёсоор 320 000 хүн ялаас бүрэн чөлөөлөгдөж, 37 000 хүний ялын хэмжээг бууруулж, 600 000 хүний эрхийг сэргээсэн байна.⁸⁹

Мөн Япон Улс Дэлхийн хоёрдугаар дайны дараа 1952 онд Сан-Францискогийн Энхийн хэлэлцээр хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн үйл явдалтай холбогдуулан өршөөл үзүүлсэн байна. Үүний дараа 1956 онд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагад гишүүнээр элссэнийг тохиолдуулан өршөөл үзүүлсэн⁹⁰ бол АНУ-ын эзэмшилд байсан Окинаваг Япон Улсад буцаан өгсөн явдлыг тохиолдуулан 1972 онд ээлжит өршөөл үзүүлж байжээ. Түүний дараа 1989 онд Эзэн хаан Сёва (Хирохито)-г оршуулах үед мөн өршөөл үзүүлж байжээ.⁹¹ Хамгийн сүүлд 1993 онд удам залгагч ханхүү Нарүхито гүнж Масакотой гэрлэсэн үйл явдлыг тохиолдуулан өршөөл үзүүлсэн боловч энэхүү өршөөл нь өргөн хүрээг хамраагүй, тодорхой тооны хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг хамруулжээ. Учир нь олон нийтийн, тэр дундаа гэмт хэргийн хохирогч нарын зүгээс бүх нийтийг хамарсан өргөн хүрээний өршөөл үзүүлэх явдалд эсэргүүцэлтэй хандаж байгаатай холбоотой юм.⁹²

⁸⁹ <https://secrethistory.su/905-yaponiya-posle-vtoroy-mirovoy-voyny-okkupaciya-yaponii.html#sel=94:1,94:37>

⁹⁰ <https://www.nippon.com/ru/behind/yjj2018080201152/>

⁹¹ <https://rg.ru/2018/08/08/smi-iaponiia-obiavit-amnistiiu-v-chest-novogo-imperatora.html>

⁹² <https://regnum.ru/news/society/2626343.html>

3.2. ТАТВАРЫН ӨРШӨӨЛИЙН ТАЛААР

Оросын Холбооны Улс

ЗСБНХУ болон Оросын Холбооны Улсын түүхэнд хэд хэдэн удаа өршөөл үзүүлсэн байх боловч үүнээс татварын өршөөлийг ховор үзүүлж байжээ. Тодруулбал, Зөвлөлт засгийн үеэс буюу 1917 оноос 1991 оны 12 дугаар сарын 25-нд Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Улс тарах хүртэл нийт 21 удаа өршөөл үзүүлж байснаас зөвхөн нэг удаагийнх буюу 1923 оных нь татварын өршөөл байжээ. Тухайн үеийн Бүх Оросын Гүйцэтгэх Төв Хорооны 1923 оны 4 дүээр сарын 30-ны өдрийн “Нэгдсэн татвар эс төлөгчдийг өршөөх тухай” тогтоолоор улаан армийнхны ядуу буурай гэр бүлүүд, иргэний дайны улмаас хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон хүмүүс хийгээд уг дайнд нас барсан иргэдийн гэр бүлийн гишүүд эрх чөлөөгөө хасуулах, албадан ажил хийх зэрэг ял, шийтгэлээс чөлөөлөгдөж байжээ.

Харин зөвлөлтийн дараах үед буюу 1991 оны 12 дугаар сараас 2016 он хүртэл ОХУ-ын Төрийн Дум нь нийт 17 удаа өршөөл үзүүлсний нэгэнд ч татварын өршөөл багтаагүй байна. Татварын болон капитал буюу хөрөнгийн өршөөл үзүүлэх асуудал ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн зарлиг хийгээд холбооны хуульд үндэслэгдэн хийгддэг байсан явдал нь бодит байдалд Үндсэн хуулиа зөрчсөн зүйл болсон юм. Учир нь ОХУ-ын 1993 оны Үндсэн хуулийн дагуу татварын өршөөл үзүүлэх тухай эрх зүйн акт гаргах эрх бүхий субъект нь зөвхөн Төрийн Дум байгаа юм.⁹³

1993 оны 10 дугаар сарын 27-ны өдөр ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн “1993 онд татварын өршөөл үзүүлэх тухай” №1773 зарлиг гарснаар татварын өршөөл үзүүлэх анхны оролдлого хийгджээ. Уг зарлигийн дагуу хуулийн этгээд, байгууллага хийгээд хувь хүмүүс төлөөгүй татвар, татварын төлбөрийн хэмжээгээ зарлан улсын төсөвт бүрэн төлсөн тохиолдолд ОХУ-ын татварын хуульд заасан аливаа санкцаас чөлөөлөгдөх боломжтой болжээ. Энэхүү татварын өршөөл нь амжилтгүй болсон хэмээн дүгнэгдэж байгаа

⁹³ ОХУ-ын Үндсэн хуулийн 103 дугаар зүйл.

юм. Учир нь татварын өршөөл зарласан хугацаанд ердөө 44,5 мянган хуулийн этгээд, 2 мянган хувь хүн хандсан ба улсын төсөвт өмнө төлөгдөөгүй байсан нийт 350 тэрбум рубль төвлөрсөн байна. Энэхүү өршөөлийн дараагаар хуулийн санкцийг илүү “чангаруулна” гэсэн анхааруулга өгөөд ч амжилттай үр дүнд хүрээгүй байна.

Үүний дараагаар 2007 оны 3 дугаар сарын 1-ээс 12-р сарын 31-нийг дуустал ээлжит татварын өршөөлийг үзүүлсэн байх ба үр дүнд нь улсын төсөвт 3,7 тэрбум рубль хуримтлагджээ.⁹⁴

Энэ нь бага уу, эсвэл их хэмжээний мөнгөн дүн үү гэдгийг Ирландад хэрэгжүүлсэн 1998 оны татварын өршөөлийн үр дүнтэй харьцуулж үзсэн байна. 1998 оны Ирланд дахь татварын өршөөлийн үр дүнд 1,5 тэрбум ам. доллар цугласан ба энэ нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 2,5 хувьтай тэнцэхүйц хэмжээ ажээ. Энэ үр дүнг ОХУ-тай харьцуулбал мөнгөн дүнгээр 10 дахин бага, харин дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хувьтай харьцуулахад ОХУ-ынх 250 дахин бага үзүүлэлттэй байгаа юм. Учир нь цугларсан мөнгөн дүн ОХУ-ын ДНБ-ий дөнгөж 0,01 хувийг бүрдүүлжээ.⁹⁵

2017 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр Төрийн Дум-аас баталсан Холбооны хууль болон Ерөнхийлөгчийн санаачилгын дагуу дараах ангилалд хамаарах иргэдийг татварын өршөөлд хамруулахаар болсон байна. Үүнд:

- Хувь хүмүүсийн хөрөнгийн татварыг хамруулах;
- Хувиараа бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанаас төлөх татварыг өршөөх;
- Өмнө нь бизнес эрхлэгч байсан хувь хүмүүс хийгээд өмгөөлөгч, нотариатч зэрэг одоо, эсвэл өмнө нь хувиараа үйлчилгээ үзүүлдэг байсан этгээдүүдийн даатгалын хураамжийг хамруулах;
- Хуулийн этгээд-даатгалын хураамжийг хамруулах шийдвэр гарчээ.⁹⁶

⁹⁴ Титарова О.В., Налоговая амнистия и амнистия капиталов в России: теория и практика, 2016. (“ОХУ дахь татварын ба хөрөнгийн өршөөлийн асуудал: онол, практик” судалгааны нийтлэл)

⁹⁵ Титарова О.В., Налоговая амнистия и амнистия капиталов в России: теория и практика, 2016. (“ОХУ дахь татварын ба хөрөнгийн өршөөлийн асуудал: онол, практик” судалгааны нийтлэл)

⁹⁶ <https://www.nalog.ru/rn77/taxation/amnesty2018/> Холбооны Татварын албаны албан ёсны цахим хуудас

Энэхүү татварын өршөөл нь 2018 оны турш үргэлжилсэн байх ба 2-р шат нь 2019 оны 2 дугаар сараас эхэлсэн байна.

Бүгд Найрамдах Франц Улс

Франц Улс нь 1986 онд гадаадад хууль бусаар шилжсэн хөрөнгийг эргүүлэн татах зорилгоор татварын өршөөлийг хэрэгжүүлсэн байна. Уг татварын хүрээнд Засгийн газар нь улсдаа буцан шилжиж буй хөрөнгөд ногдох татварын хэмжээг 10 хувиар бууруулахаар болжээ. Уг нэмэлт арга хэмжээ нь 1982 онд амжилтгүй хэрэгжсэн татварын өршөөлийг дахин давтахгүй байх оролдлого байсан. 1982 оны татварын өршөөлийн зорилго мөн ижил байсан ба тухайн үеийн Франц дахь буцаан татсан хөрөнгөд ногдох татварын хэмжээ хэт өндөр байснаас уг өршөөлийг төдийлөн амжилттай болоогүй хэмээн дүгнэсэн байна.⁹⁷

Францын татварын өршөөлийн туршлагаас харахад дан ганц өршөөл үзүүлснээр мэдэгдэхүйц үр дүнд хүрч чадахгүй, харин үүнтэй зэрэгцүүлэн татварын систем, бодлого хийгээд авах арга хэмжээ, санкцад тодорхой өөрчлөлт оруулснаар илүү үр дүнтэй болно хэмээн дүгнэж болохоор байна.

Бүгд Найрамдах Польш Улс

БНПУ-д залуучууд орлогын албан татвар төлөхгүй байх боломж энэ оны буюу 2019 оны 8 дугаар сарын 1-ний өдрөөс эхлэн бүрджээ. 8 дугаар сарын 1-ний өдрөөс Польшид 26 хүртэлх насны залуучуудын орлогын албан татвар 0 хувьтай тэнцэх тухай хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн байна. Ингэснээр Польш Улсад хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж буй 2 сая гаруй хүн татвар төлөлтөөс чөлөөлөгдөж байгаа юм. Уг хөнгөлөлтийг эдлэхийн тулд (i) ажил олгогчдоо хүсэлт бичиж өгөх, (ii) 26 нас хүрээгүй байх, (iii) жилийн орлого нь 20 000 еврогоос ихгүй байх (хэрэв орлогын хэмжээ давсан бол илүү гарсан хэмжээнд татвар ногдуулна) гэсэн шаардлагыг хангах ёстой байна.

⁹⁷ Elliot Uchitelle, The Effectiveness of Tax Amnesty Programs in Selected Countries, FRBNY Quarterly Review, 1989.

Татвараас чөлөөлөх дээрх арга хэмжээ нь 5 сарын турш үргэлжлэх бөгөөд ийм жишиг мөн Европын бусад орон тухайлбал, Бельги, Франц, Чех улсуудад хэрэгждэг байна.⁹⁸ Энэхүү арга хэмжээний гол зорилго нь гадагшаа хөдөлмөр эрхлэхээр гарсан өөрийн улсын иргэд, тэр дундаа залуучуудыг эх оронд нь ажиллуулах боломжийг олгох явдал гэсэн байна.⁹⁹

Өмнө нь 2002 онд Польшийн Засгийн газраас татварын өршөөл үзүүлэх оролдлогыг хийж байсан нь төдийлөн амжилттай болоогүй байна. Тухайн үед 122 сая ам.доллар цуглуулах тооцоог гарган гадагш гарсан хууль бус орлогыг эргүүлэн татах зорилгоор ногдуулах хүүг 7,5 хувь болгон 1996 оноос 2001 оны хооронд мэдээлээгүй орлогоо ил болгох боломжийг олгожээ. Эдийн засагчид, судлаачид тухайн үед энэ арга хэмжээг бүтэлгүйтнэ хэмээн таамаглаж, шүүмжилж байсан ба татвар төлөлтийн мэдээллээ ил болгох нь далд эдийн засгийн хүрээнд үйл ажиллагаагаа явуулахаас илүү эрсдэлтэй байх тул хуулийн этгээд, хувь хүмүүс эрсдэлтэй алхам хийхгүй хэмээн дүгнэсэн байна.¹⁰⁰

Бүгд Найрамдах Индонез Улс

Индонез нь татварын хүндхэн асуудлуудтай тулгарч байжээ. 1964, 1984 болон 2008 онуудад тус тус татварын өршөөл үзүүлж байсан түүхтэй юм. Гэвч эрх зүйн сайн зохицуулалт хийж чадаагүйн улмаас бүгд бүтэлгүйтжээ.

2008 оны татварын өршөөлийн үр дүнд 5,635,128 хувь хүнээс нийт 7,46 триллион рупи цуглуулсан боловч энэ нь татварын үйлчилгээний албаны зорьсон үр дүнгээс доогуур байсан юм. Дараагийн өршөөлийг 2016 оны 7 дугаар сарын 1-ээс 2017 оны 3 дугаар сар хүртэлх хугацаанд үзүүлсэн байна.

Индонез дахь дээрх татварын өршөөлийн зорилго нь 2016-2017 оны татварын орлогын хэмжээг нэмэгдүүлэх, гадагш шилжсэн хөрөнгийг буцаан татах, татварын шинэ тогтолцоонд шилжих зэрэг

⁹⁸ <https://www.capital.ua/ru/news/130746-v-polshe-molodezh-bolshe-mozhet-ne-pla-tit-nalog-na-dokhody>

⁹⁹ http://www.ng.ru/world/2019-07-29/6_7635_tax.html

¹⁰⁰ Ulrika Lomas, "Polish Tax amnesty plans criticized as unrealistic", Tax-news.com

байсан. 2016 оны татварын өршөөл нь дэлхийн рекордыг эвдсэн тул түүнийг амжилттай хэрэгжсэн хэмээн дүгнэж болох юм.¹⁰¹

Татварын өршөөлийн эхний тойрог нь 2016 оны 7-9 дүгээр сарын хооронд хэрэгжсэн бөгөөд Засгийн газар 2,963 триллион индонез рупи буюу 229 тэрбум ам.доллар хуримтлуулж чадсан нь зорьсон зорилтынхоо 74 хувьд хүрчээ. Харин 12 дугаар сарын төгсгөл хүртэл 311 тэрбум ам.долларыг нийт 512,315 татвар төлөгчөөс цуглуулсан чадсан байна.¹⁰²

Татварын өршөөл үзүүлэхэд анхаарах шаардлагатай асуудал нь юу вэ?

Олон улсын судалгааны хөтөлбөрийн хүрээнд James Alm-ийн хийсэн Татварын бодлогын анализ сэдэвт судалгаанд дурдсанаар татварын өршөөл үзүүлэх шийдвэр гарсан тохиолдолд дараах зүйлсийг анхаарах шаардлагатай хэмээн бичжээ. Үүнд:

1. **Нөхцөл байдлын судалгаа:** Засгийн газрын зүгээс татварын өршөөл хэрэгжих боломжтой эсэхийг таамаглахын тулд одоогийн нөхцөл байдлыг нь судлах шаардлагатай.
2. **Сонгогдох байдал:** Тус өршөөлд хэн хамрагдах эрхтэй талаар тодорхой зааж өгөх нь чухал юм. Найдваргүй татвар төлөгчид тооцогддог хуулийн этгээд болон хувь хүнийг татварын өршөөлд хамруулах явдал нь энэхүү арга хэмжээг хүлээж авах иргэдийн итгэл үнэмшилд сөргөөр нөлөөлдөг байна.
3. **Хамрах хүрээ:** Яг ямар төрлийн татварыг өршөөлд хамруулахыг нарийн тодорхойлж өгөх хэрэгтэй байдаг байна. Ихэнх өршөөл нь тодорхой төрлийн татварт хамаардаг. Жишээлбэл, хувь хүний орлогын албан татвар, байгууллагын орлогын татвар, худалдааны татвар, эсвэл эд хөрөнгийн татвар зэрэг юм. Сүүлийн жилүүдэд зарим улс орон гадагшаа хууль бусаар шилжүүлсэн орлогыг эргүүлэн татах зорилгоор татварын өршөөлийг тодорхой төрөлд бус өргөн хүрээнд зарлах болсон байна.

¹⁰¹ Jakarta Globe, 2016.

¹⁰² Muhammad Alishahdani Ibrahim, "A Systematic Literature Review on Tax Amnesty in 9 Asian Countries", International Journal of Economics and Financial Issues, 2017.

4. **Урамшуулал:** Уг татварын өршөөлийн үр дүнд ямар урамшуулал, хөнгөлөлт эдлэхийг тодорхой зааж өгөх хэрэгтэй байдаг. Жишээлбэл, төлөөгүй татварт ногдох иргэний болон эрүүгийн ял, шийтгэлийн хэмжээг өөрчлөх, бууруулах арга хэмжээ авах нь томоохон нөлөө үзүүлдэг ажээ.

Европ, Ази, Номхон далайн орнуудын жишээнээс харахад татварын эрх зүйн зохицуулалтад тодорхой өөрчлөлтийг оруулах, нэмэлтийг тусгах нь татварын өршөөл амжилттай хэрэгжих гол нөхцөл болдог байна.

5. **Үргэлжлэх хугацаа:** Өршөөл нь урьдчилан тогтоосон хугацаанд үргэлжлэх байдлаар нэг удаагийн арга хэмжээний хэлбэрээр хэрэгжих нь түгээмэл байдаг. Дунджаар энэхүү үргэлжлэх хугацаа 2 сар байдаг байна. Нөгөөтгээгүүр, Америкийн Нэгдсэн Улс нь 1919 оноос 1952 оны хооронд орлогын албан татварт зориулсан байнгын татварын өршөөлийн тогтолцоотой байжээ. Канад, Герман, Нидерланд, Норвег, Швед зэрэг орнууд дээрх байнгын татварын өршөөлийн загвартай төстэй тогтолцоо бүхий орнуудын жишээ юм.

Дотоодын судлаачдын хийсэн харьцуулсан судалгааны дүн

Судлаач Ц.Норовдондог (Ph.D), Д.Байгалмаа, Ч.Онончимэг нар 2014 онд “Эдийн засгийн өршөөл үзүүлэх замаар далд эдийн засаг дахь хөрөнгө, бизнесийг ил болгох асуудлаарх гадаадын зарим орны туршлага” харьцуулсан судалгаандаа Австрали, Аргентин, Бельги, Итали, Ирланд, Колумб, ОХУ, Франц, Энэтхэг зэрэг улсуудын татварын өршөөлийн арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн туршлага, үр нөлөөний талаар судалж үр дүнг дараах байдлаар нэгтгэжээ.

Хүснэгт 3. Зарим улс орны татварын өршөөлийн жишээ

№	Улс	Өршөөл хэрэгжүүлсэн он	Өршөөлд хамрагдагсад ба татварын төрөл	Үр дүн
1	Аргентин	1987	Хөрөнгө оруулалтын зориулалтаар ашигласан тайлагнаагүй байсан орлого	Мэдэгдэм үр дүн гараагүй
	Аргентин	1995	Татварын ерөнхий өршөөл	3,9 тэрбум доллар
2	Австрали	1980-аад онд 2 удаа	Татвараас зайлсхийсэн этгээдүүд	
3	Австри	1982	1979 оноос өмнө үүссэн татварын өр	Үр дүн муутай
	Австри	1993	Гадаадаас хөрөнгөө эргүүлэх татах зорилго бүхий тусгай хөтөлбөр	Татварын суурийг 58%- аар нэмэгдүүлсэн
4	Бельги	1984/1985	Хөрөнгө оруулалтад зарцуулсан хөрөнгө	Үр дүн муутай
5	Колумб	1987	Өмнө нь тайлагнаагүй хөрөнгө	ДНБ-ий 0,3%
6	Франц	1982	Татварын ерөнхий өршөөл, Гадаадаас хөрөнгөө эргүүлэх татах зорилго бүхий тусгай хөтөлбөр	Татварын орлогын 0,007% Татварын орлогын 0,008%
	Франц	1986	Гадаадаас хөрөнгөө эргүүлэх татах зорилго бүхий 2 дахь тусгай хөтөлбөр	
7	Энэтхэг	1981	Тайлагнаагүй орлогоор ЗГ бонд авахыг шаардсан	
	Энэтхэг	1997	Татварын ерөнхий өршөөл	2,5 тэрбум доллар, Татварын орлогын 8,5%
8	Ирланд	1988	Татварын ерөнхий өршөөл	700-750 сая доллар, Татварын орлогын 4,5%
	Ирланд	1993	Татварын ерөнхий өршөөл	1988 оныхоос бага
	Итали	1982	Татварын ерөнхий өршөөл	100 сая доллар, татварын орлогын 15%
9	Итали	1984	Шинийг санаачлагчид болон өөртөө ажил олгогчид	5 тэрбум доллар

	Итали	2001/2002	Гадаадаас хөрөнгөө эргүүлэх татах зорилго бүхий тусгай хөтөлбөр	1,4 тэрбум евро, татварын орлогын 0,4%
10	Нидерланд	1934,1940,1945, 1955	Алданги, торгуулиас чөлөөлсөн	Маш сайн
11	Шинэ Зеланд	1988	Татварын ерөнхий өршөөл	18 сая доллар
12	Португали	1981,1982,1986, 1988	Орлогын татварт хэсэгчлэн	Тооцоолсон орлогын 40%
13	ОХУ	1993	Өмнө нь татварын өртэй холбоотой хэрэгт холбогдоогүй хувь хүн, аж ахуйн нэгжүүд	
14	ОХУ	1996,1997	Аж ахуйн нэгжүүд татварын өрөө хойшлуулж төлөх боломж олгосон,	1996 сөрөг, 1997 эерэг боловч татварын орлогод маш бага нөлөө үзүүлсэн
15	Испани	1977	1976 оноос өмнө үүссэн татварын өрөнд ногдох торгууль	

Бусад улсын практикаас харахад татварын өршөөлийг түгээмэл хэрэглэдэг бөгөөд харин эдийн засгийн өршөөлийг төдийлөн хэрэглэж байгаагүй байна.¹⁰³

Олон улсын практикт татварын өршөөл үзүүлэхдээ татварын актыг өршөөдөггүй. Харин хөрөнгөө ил болгосон, одоо төлөх татвараа эдийн засгийн боломжоос болж төлж амжаагүй байсан бол мөнгөн торгууль, эрүүгийн хариуцлагаас өршөөж болно гэсэн нийтлэг зарчим үйлчилдэг байна.¹⁰⁴

¹⁰³ Ц.Норовдондог (Ph.D), Д.Байгалмаа, Ч.Онончимэг нар “Эдийн засгийн өршөөл үзүүлэх замаар далд эдийн засаг дахь хөрөнгө, бизнесийг ил болгох асуудлаар гадаадын зарим орны туршлага” харьцуулсан судалгаа. УИХ-ын Тамгын газар, судалгаа, шинжилгээний хэлтэс судалгааны эмхэтгэл XVIII боть. УБ 2014 он, 9 дэх тал.

¹⁰⁴ О.Өнөрцэцэг. Өршөөл, уучлалаар ялаас чөлөөлөх асуудал. Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл 54. УБ., 2015 он. 90 дэх тал

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

ДҮГНЭЛТ

Эрүүгийн өршөөлийн талаар

1. Эрүүгийн өршөөлийн тухай ойлголт нь гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдсэн этгээдэд хууль тогтоох байгууллагаас шийдвэр гаргаж ялаас бүрэн болон хэсэгчлэн чөлөөлж байгаа ажиллагаа гэж тодорхойлж болохоор байна. Онолын хувьд ерөнхий болон тусгай гэсэн төрөл байх бөгөөд өршөөл үзүүлэх хуульд тавих хэлбэрийн, агуулгын болон эрх зүйт төрийн гэсэн хязгаарууд байдаг байна. Энэхүү хязгаарт багтаан өршөөл хуулийг батлах нь зүйтэй юм.
2. Манай Улсын хувьд 1991 оноос хойш гурваас зургаан жилийн давтамжтай 6 удаа өршөөлийн хууль баталсан байх бөгөөд Ардын хувьсгал ялсан, Их Монгол Улс байгуулагдсан зэрэг түүхэн ойн баяр болон УИХ-ын сонгуулийг тохиолдуулан баталдаг уламжлал тогтсон гэж үзэж болохоор байна. Энэ байдлаар 2020 онд УИХ-ын сонгууль, эсхүл 2021 онд Ардын хувьсгалын 100 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөлийн хууль батлагдах магадлал өндөр байна.
3. Гадаад улс орнуудын туршлагаас харахад АНУ, Англи, Герман, Нидерланд болон Швед зэрэг орнууд өршөөл үзүүлэх институт байхгүй буюу бараг хэрэглэдэггүй. Харин европ тивийн зарим улс /Франц, Орос, Австри, Итали/ болон ази тивийн зарим улс /Хятад, Япон, Хойд Солонгос/-уудад өршөөл үзүүлэх институт хэрэгждэг. Дээрх улсуудын практикаас харахад өршөөл үзүүлэх асуудлыг нэн шаардлагатай үед хэрэглэж байсан байна. Өөрөөр хэлбэл, түүхэн дайн болон бослогод оролцсон хүмүүс, хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүс, өндөр настай зэрэг тодорхой бүлэг хүмүүс гэхээс биш бүх нийтээр, ойр ойрхон өршөөл үзүүлсэн тохиолдол байхгүй байна. Энэ нь тухайн улсын эрүүгийн хууль тогтоомж харьцангуй тогтвортой, ялын бодлого уян хатан байгаагийн илрэл юм.

4. Судалгааны үр дүнд манай улсын өршөөлийн хуулиуд эерэг гэхээс илүү сөрөг хандлагыг бий болгодог нь харагдаж байна. Тухайлбал, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд байгаа эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгож байгаа нь гэм буруугийн зарчимтай зөрчилддөг төдийгүй тодорхой хэдэн хүмүүст өршөөл үзүүлж байгаа нь шударга ёсны зарчимд харшилж байна. Мөн өршөөлд хамрагдаж байгаа хүмүүс учруулсан хохирлоо нөхөн төлдөггүй, ялын бодлого алдагдуулдаг, хууль сахиулах байгууллагуудын идэвхийг сулруулдаг, өршөөлд хамрагдсан хүмүүс дахин гэмт хэрэг үйлдэж нийгэмд айдас түгшүүр үүсгэдэг, өршөөлөөр суллагдаж байгаа хүмүүсийг нийгэмшүүлэх, гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ хийгддэггүй зэрэг сөрөг нөхцөл байдлууд их байна.
5. Өршөөлийн хууль батлагдан гарах үндэслэл, шаардлага тодорхойгүй, хэт ерөнхий байгаа юм. Тус хууль нь батлагдан гарснаараа ялын бодлого, гэмт хэргийн гаралт, нийгэм эдийн засагт хэрхэн нөлөө үзүүлэх боломжтойг урьдчилан тандсан судалгаа байхгүй, мөн өршөөлийн хуулийн хэрэгжилтийн талаар тайлан, судалгаа огт хийгдэхгүй байсаар байна.

Татварын өршөөлийн талаар

1. Ихэнх татварын өршөөл нь захиргааны болон эрүүгийн хариуцлагын хүрээн дэх торгууль, шийтгэлийн хэмжээг бууруулах буюу бүрэн чөлөөлдөг бөгөөд татварын үндсэн дүнг зайлшгүй нөхөн төлүүлдэг. Харин манай улсад хэрэгжүүлсэн хоёр удаагийн өршөөлийн хувьд хариуцлагаас чөлөөлөхийн зэрэгцээ, төлөгдөөгүй, төлөх ёстой татварын өр, торгууль, алдангийг хамруулсан нь нийтлэг жишгээс эрс ялгаатай байна. Тухайлбал, Татварын өрийг төлүүлэх замаар төсвийн орлогыг сайжруулахыг гол зорилгоо болгон иргэн, хуулийн этгээдэд татварын өрөө тодорхой хугацаанд төлөх болзлыг тавьж, үүнийг хангасан нөхцөлд л зарим хариуцлагаас чөлөөлдөг жишиг олон улсын хэмжээнд нэгэнт тогтсон байна. Үүнд АНУ-ын Калифорни муж улсад 2005 онд, Ойко муж улсад 2006 онд, ОХУ-д 2006 онд тус тус хэрэгжүүлсэн Татварын өршөөлийн хууль тогтоомж

зэргийг дурдаж болно. Түүнчлэн, татварын өршөөлийн хуулийн үр дүнг тухайн өршөөлийн хуулийг хэрэгжүүлснээр нөхөн төлөгдсөн татварын хэмжээгээр авч үздэг байна.

2. Судалгаанд хамрагдсан гадаад улсуудын практикаас харахад татварын өршөөлийг хэд хэдэн удаа хэрэгжүүлсэн тохиолдол байх бөгөөд харин эдийн засгийн өршөөлийг төдийлөн хэрэглэж байгаагүй байна. Татварын өршөөлийг ойр ойрхон баталж хэрэгжүүлсэн тохиолдолд хангалттай үр дүнд хүрч байгаагүй болохыг судалсан улсуудын практикаас харж болохоор байна. Харин эсрэгээрээ шилжилтийн үед хамгийн сүүлийн удаа гэсэн зарчмаар хэрэгжүүлж, цаашид татгалзах чиг хандлагатай байна. Татварын өршөөлийн хуулийг хэтэрхий ойрхон давтамжтай гаргах нь татвараас зугтаах, орлогоо нуух байдлыг өөгшүүлэх, хэдэн жилийн дараа татвараас өршөөгдөнө гэх хандлагыг нийгэмд бий болгох сөрөг талтай юм.

3. 2008 оны татварын өршөөлийн хувьд 100 саяас 3 тэрбум хүртэлх татварын өртэй 13 аж ахуйн нэгжид ихээхэн ач холбогдолтой байсан байна. Татварын өршөөл үзүүлэх талаар урьдчилан нийтэд мэдээлэх нь татвар төлөхөө азнах, нуух зэрэг сөрөг үр дагаврыг бий болгодог байтал 2008 оны Татварын өршөөлийн хууль батлагдахаас өмнө “Хууль тогтоомжийг 2008 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”-д татварын өршөөл үзүүлэх талаар тусгаж, нийтэд мэдээлж байжээ.

Татварын өршөөлийн хуулиар татвараас чөлөөлөх нь энэрэнгүй төрийн илрэл боловч нөгөө талаас, татвараа шударгаар цаг хугацаанд нь төлсөн иргэд хохирч үлддэг тул Үндсэн хуульд заасан шударга ёсны зарчимд нийцэхгүй. Татварын өршөөл үзүүлсний дараа жил татварын орлого огцом нэмэгдэх ёстой байтал эсрэгээрээ буурсан, илэрхий өөрчлөлт гараагүй байгаа нь татварын өршөөлийн хуулийн үр дүн хангалттай сайн гараагүй болохыг харуулж байна.

4. Татварын өршөөлийн дараа татварын байгууллага олон нийтэд зориулан татварын өршөөлийн нийгэмд үзүүлсэн нөлөө, орлого, зарлагын талаар дэлгэрэнгүй тайлан мэдээлэл гаргаж, үр нөлөөг судалдаг бол манай улсын хувьд энэ мэдээлэл хаалттай

байна. Улмаар татварын өршөөлийн дараа татварын хяналт шалгалтын ажлыг эрчимжүүлдэг. Гэтэл эдгээр ажиллагаа хийгдээгүй байна.

НҮБ-ын хараат бус шинжээч Хуан Пабло Бохославски: Миний бие 2018 онд “Ил тод байдал ба татварын зорилгоор мэдээлэл солилцох тухай” даян дэлхийн форумд оролцон Монгол Улсын Засгийн газрын “Суурийг нурааж, ашгийг дахин хуваарилах тухай хүртээмжтэй зохицуулалт” -д нэгдсэнийг сайшааж байна. Гэсэн хэдий ч татвартай холбоотой гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг тав байсныг дөрвөн жил болгож бууруулсан, татварын өршөөлийн хуулийг олон удаа баталсан болоод татварын өршөөл, татварын өршөөлд хамрагдсан татвар төлөгчдийн тухай мэдээлэл олон нийтэд ил тод биш байгаад сэтгэл зовниж байгаа тухайгаа мэдэгдсэн нь бидний судалгаагаар давхар нотлогдож байна.

5. Өршөөлийн хуулийг хэрэгжүүлсэн төрийн байгууллагуудад нэгдсэн тоо баримт, судалгаа мэдээлэл байхгүй, төрийн нууцтай холбоотой, эсхүл тухайн байгууллагад огт баримт мэдээлэл байхгүй байна. Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.2-т “Энэ хуулийн 6.1-д заасан хувь хүн, хуулийн этгээдэд холбогдох мэдээлэл, тэдний мэдүүлсэн санхүүгийн болон албан татварын, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн шинээр гаргасан тайлан, нөхөн мэдүүлсэн гаалийн мэдүүлэгт тус тус тусгасан албан татвар ногдох орлого, орлогоос бусад албан татвар ногдох зүйл, нийгмийн даатгалын шимтгэл ногдох хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, тэдгээрийн эх үүсвэр, хэмжээ, үнэ, өртгийг нууцлах бөгөөд нотлох баримт болгон ашиглахыг хориглоно” гэж зохицуулсан юм.

Гэтэл уг хуулийг хэрэгжүүлсэн төрийн холбогдох байгууллагууд мэдээллийг бүхэлд нь нууцлах гадагш гаргахгүй байх хандлагатай байна. Хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд татварын албаны 750 орчим улсын байцаагч, нийгмийн даатгалын 60 гаруй ажилтан, улсын бүртгэлийн 70 орчим албан хаагч, санхүүгийн 30 гаруй мэргэжилтэн, гаалийн 25 ажилтан хамаарсан байна.¹⁰⁵

105 <http://iltod.mta.mn/news/87>

Эдгээрээс зарим төрийн албан хаагчтай уулзаж мэдээлэл авахыг хүссэн боловч нууцын баталгаа гаргасан гэдэг үндэслэлээр ямарваа судалгаанд хамрагдах, мэдээлэл өгөхөөс татгалзсан болно.

Зөвлөмж

1. Өршөөлийн хуулийг ойр ойрхон батлахаас илүүтэйгээр гэмт хэрэг, эрүүгийн хариуцлагын асуудлыг Эрүүгийн хуульд оновчтой, уян хатан зохицуулах.
2. Өршөөлийн хууль батлах шаардлага үүссэн тохиолдолд хуулийн төслийг агуулгын болон хэлбэрийн хязгаарт багтаан боловсруулж, батлах нь зүйтэй. Батлагдсан хууль нь:
 - a. Гэм буруугийн зарчимд нийцсэн байх. Шүүхийн өмнөх шатанд байгаа хэргийг прокурорын шийдвэрээр хэрэгсэхгүй болгох биш гэм буруутай эсэхийг нь шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэсний дараа өршөөлд хамруулах.
 - b. Өршөөлд хамрагдах бол учруулсан хохирлоо заавал нөхөн төлдөг байх.
 - c. Өршөөлөөр суллагдсан хүмүүсийг нийгэмшүүлэх, гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх механизмтай байх.
 - d. Өршөөлийн хуулийн хэрэгжилтийн талаар тайлан гаргах.
3. ОХУ, Франц, БНХАУ, Япон зэрэг улсуудын өршөөл үзүүлэх институт хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаарх арга туршлагыг өөрийн орны онцлогт тохируулан хэрэгжүүлэх.
4. Татварын өршөөлийг үзүүлэхдээ олон улсын чиг хандлага, жишгийг дагаж татварын үндсэн өр төлбөрийг заавал төлүүлж, зөвхөн хариуцлага буюу ял, шийтгэл ногдуулахаас нэг удаа өршөөх, дахин өршөөлд хамруулахгүй байх зарчмыг баримтлах шаардлагатай юм. Тухайлбал, өршөөл үзүүлэх тухай хуульд тавигдах шаардлага, зарчим, үндэслэлийг тусгасан ерөнхий органик хуулийг батлах нь зүйтэй.
5. Татвар төлөөгүйтэй холбоотой хариуцлагаас чөлөөлөхийн зэрэгцээ, үндсэн төлөх ёстой татвараас өршөөж буй нь

шударга ёсны зарчимд бүхэлдээ харшлах тул тухайн өршөөлд хамрагдах хугацаанд татвараа шударгаар төлсөн этгээдийг тодорхой хэмжээгээр татвараас чөлөөлөх, татварыг буцаан олгох механизмыг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Зөвхөн энэ тохиолдолд татварын үндсэн өр төлбөрийг чөлөөлөхийг буруутгахгүй байж болох юм.

6. Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хүрээнд ил болсон 34.7 их наяд төгрөг ямар шалтгаан нөхцөлийн улмаас нуугдмал хөрөнгө болсон талаарх шалтгаан нөхцөлийг тогтоосон, түүнийг арилгахтай холбоотой ямар бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн талаар тайлан, мэдээлэл огт байхгүй байна. Энэхүү судалгааг Эдийн засгийн ил тод байдлын тухай хуулийн холбогдох мэдээллийн нууцлалтай холбогдуулан хөндлөнгийн судлаачид хийх боломжгүй тул төрийн эрх бүхий байгууллага, төрийн албан хаагчид нэгтгэн гаргах, нэгтгэсэн судалгааны дүгнэлт, мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй болгох шаардлагатай. Тухайлбал, Засгийн газрын 2015 оны 348 дугаар тогтоолоор баталсан “Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журам”-ын 7.3-т заасан “мэдээллийн сан”-ийн нэгдсэн мэдээллийг судалгаа хийх боломжит түвшинд олон нийтэд мэдээлэх зөвшөөрлийг Засгийн газраас олгох зайлшгүй шаардлагатай болно.

ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Эрүүгийн хуулиуд /2002, 2015/
3. Өршөөл үзүүлэх тухай хуулиуд /1991, 1996, 2000, 2006, 2009, 2015/
4. Татварын өршөөл үзүүлэх тухай хууль /2008/
5. Татварын зарим хууль болон нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хууль 2007
6. Эдийн засгийн илт тод байдлыг дэмжих тухай хууль /2015/
7. Монгол Улсын Их Хурлын 2005 оны 26 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2008 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”
8. Засгийн газрын 2015 оны 348 дугаар тогтоолоор баталсан “Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журам”

Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр

1. Үндсэн хуулийн цэцийн 2012 оны 02 дугаар сарын 08-ны өдрийн “Татварын зарим хууль болон нийгмийн даатгалын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тухай хуулийн зарим заалт үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн тухай” 01 дүгээр тогтоол
2. Үндсэн хуулийн цэцийн 1996 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн 08 дугаар дүгнэлт

Улсын дээд шүүхийн тогтоол

1. 1991 оны 06 дугаар сарын 24-ний өдрийн 64 дугаар “Өршөөл үзүүлэх тухай БНМАУ-ын хуулийн зарим заалтын хэрэглэх тухай” БНМАУ-ын Дээд шүүхийн Бүгд хурлын тогтоол
2. 1996 оны 09 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 292 дугаар “Хуулийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай” МУ-ын Дээд шүүхийн тогтоол
3. 2000 оны 07 дугаар сарын 19-ний өдрийн 244 дүгээр “Өршөөл үзүүлэх тухай МУ-ын хуулийн зарим заалтыг хэрэглэх тухай” МУ-ын Дээд шүүхийн тогтоол
4. 2006 оны 06 дугаар сарын 26-ны өдрийн 30 дугаар “Өршөөл үзүүлэх тухай МУ-ын хуулийн зарим зүйл, хэсгийг хэрэглэх тухай” МУ-ын Дээд шүүхийн тогтоол
5. 2009 оны 07 дугаар сарын 14-ний өдрийн 27 дугаар “Өршөөл үзүүлэх тухай МУ-ын хуулийн зарим зүйл, хэсгийг хэрэглэх тухай” МУ-ын Дээд шүүхийн тогтоол

6. Улсын дээд шүүхийн захиргааны хэргийн тэнхимийн 2016 оны 06 дугаар сарын 22-ны өдрийн 128/2016/0024/ дугаар тогтоол <http://www.supreme-court.mn/zahirgaa/view?id=433>

Ном, сэтгүүл, судалгааны тайлан

1. С.Жанцан. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй /ерөнхий ба тусгай анги/. УБ 2011 он.
2. Ж.Амарсанаа, Н.Жанцан нар. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар. УБ 2000 он
3. Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ 2002 он
4. Б.Ганболд. Өршөөлийн эрх зүй. УБ 2015 он.
5. Чезаре Бекариа. Гэмт хэрэг ба ялын тухай /орч Г.Эрдэнэбат/ УБ 2009 он
6. Б.Эрдэнэбат. Эрүүгийн эрх зүйн харьцуулсан судлал /гарын авлага/. УБ 2008 он
7. Г.Эрдэнэбат, Ж.Эрдэнэбулган. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүйн удиртгал. УБ 2004 он
8. Д.Баярсайхан. Харьцуулан эрүүгийн эрх зүй. УБ 2017 он.
9. Монгол Улсын Дээд шүүхийн эрүүгийн эрх зүйн танхим, Ханнс-Зайделийн сан нар. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ 2013 он.
10. О.Өнөрцэцэг. Өршөөл, уучлалаар ялаас чөлөөлөх асуудал. Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл. УБ 2015 он.
11. Г.Оюунболд. Өршөөлийн хуулийн үр нөлөө. Эрх зүй сэтгүүл. УБ 2010 он
12. Ц.Сарантуяа. Өршөөлийн эрх зүйн зарим асуудал. Хүндэтгэлийн цуврал лекц. УБ 2015 он.
13. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Өршөөл үзүүлэх ерөнхий журмын тухай хууль. Судалгааны ажлын тайлан. УБ 2011 он
14. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Эрүүгийн эрх зүй. Гарын авлага. УБ 2015 он.
15. Ц.Норовдондог /Ph.D/, Д.Байгалмаа, Ч.Онончимэг нар “Эдийн засгийн өршөөл үзүүлэх замаар далд эдийн засаг дахь хөрөнгө, бизнесийг ил болгох асуудлаарх гадаадын зарим орны туршлага” Харьцуулсан судалгаа. УИХ-ын Тамгын газар, судалгаа, шинжилгээний хэлтэс судалгааны эмхэтгэл XVIII боть. УБ 2014 он
16. Б.Болор, Э.Ундармаа нар. Татварын өршөөлийн хуулийн хэрэгжилт, үр дүн. Судалгааны ажил. УБ 2017 он
17. Д.Дамдинцэрэн. Шүүхийн шийдвэр, түүний хэрэгжилт. Эрх зүйт төр-хууль ёсны хэрэгжилт үндэсний зөвлөгөөний илтгэлүүд. УБ 2008 он

Ярилцлага, нийтлэл

1. Г.Оюунболд. 2009 оны өршөөлийн хуулиар нийтлэг эрх ашгийг хамгаалж чадаагүй-<http://news.gogo.mn/r/59028>
2. Г.Оюунболд. Өршөөлийн хуулийн нийгэмд учруулах үр дагавар... <http://www.sonin.mn/news/politics-economy/20285>
3. Х.Батсуурь. Өршөөлийн хууль ямар ч эерэг үр дүн авчрахгүй. Өдрийн сонин. 2015.08.10 дугаар
4. Г.Оюунболд. Хэрэгтнүүдийнх нь карьер өсөөд байвал өршөөлийн хуулийг гаргаад ч нэмэргүй <http://www.info.mn/news/print/44455.htm;jsession-id=C81E948F8B0E8FEFE069EAC0C70C9306>
5. Татварын өршөөлийн хууль үр нөлөө СЭЗДС <http://repository.ufe.edu.mn/handle/8524/752?show=full>
6. Өршөөлийн хуулийн хийдэл, зөрчил, давхцалын тухай <http://www.jud-council.mn/main/print:page,1,2539--.html>
7. Х.Тэмүүжин. Өршөөлийн хуулийн төслийн тухай <https://www.trends.mn/n/3672>
8. Валютын сангийн шаардлагаас татгалзвал саарал жагсаалтад орох магадлал нэмэгдэнэ. <http://itoim.mn/article/pohZd/17530>
9. Эдийн засгийн ИЛ ТОД байдлын тухай хууль танд ямар боломж олгох вэ?
<https://ikon.mn/p/kwc>
10. <https://iltodmn.wordpress.com/>
11. Үндэсний портал сайтын 2009 оны 08 дугаар сарын 18-ны өдрийн “Өршөөлийн хуулиар суллагдагсад өр лүү өшиглөж байна” нэртэй мэдээнээс www.gogo.mn
12. <https://dnn.mn/>
13. <http://unuudur.mn/>
14. <https://ikon.mn/n/mov>
15. <http://cccp.mn/>
16. <http://www.supremecourt.mn/news/print/154>
17. <http://www.mnb.mn/i/79410>
18. <http://www.sankhuugiinbolovsrol.mn/cdn/pdf/terrorism.pdf>

Гадаад хэл дээрх эх сурвалж

1. http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=53364#_ftnref5
2. <https://elibrary.com.ua/m/articles>
3. <http://amnistia.ru/>
4. <https://subsidi.net>
5. <https://rg.ru/2019/04/07/spch-poprosit-obiavit-amnistiiu-k-75-letiiu-pobedy-vov.html>

6. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>
7. <http://russian.news.cn>
8. <https://www.epochtimes.ru>
9. <https://secrethistory.su/905-yaponiya-posle-vtoroy-mirovoy-voyny-okkupaciya-yaponii.html#sel=94:1,94:37>
10. <https://www.nippon.com/ru/behind/yjj2018080201152/>
11. <https://rg.ru/2018/08/08/smi-iaponiia-obiavit-amnistiiu-v-chest-novogo-imperatora.html>
12. <https://regnum.ru/news/society/2626343.html>
13. Титарова О.В., Налоговая амнистия и амнистия капиталов в России: теория и практика, 2016. (“ОХУ дахь татварын ба хөрөнгийн өршөөлийн асуудал: онол, практик” судалгааны нийтлэл)
14. <https://www.nalog.ru/rn77/taxation/amnesty2018/> Холбооны Татварын албаны албан ёсны цахим хуудас
15. Elliot Uchitelle, The Effectiveness of Tax Amnesty Programs in Selected Countries, FRBNY Quarterly Review, 1989.
16. <https://www.capital.ua/ru/news/130746-v-polshe-molodezh-bolshe-mozhet-ne-platit-nalog-na-dokhody>
17. http://www.ng.ru/world/2019-07-29/6_7635_tax.html
18. Ulrika Lomas, “Polish Tax amnesty plans criticized as unrealistic”, Tax-news.com
19. Jakarta Globe, 2016.
20. Muhammad Alishahdani Ibrahim, “A Systematic Literature Review on Tax Amnesty in 9 Asian Countries”, International Journal of Economics and Financial Issues, 2017.

Бусад

1. Улсын их хурлын 2015 оны ээлжит бус чуулганы Хууль зүйн байнгын хорооны 9 дүгээр сарын 08-ны өдөр /мягмар гараг/-ийн хуралдааны тэмдэглэлийн товчоог <http://www.parliament.mn/files/5484>
2. Монгол Улсын Их Хурлын 2008 оны хаврын ээлжит чуулганы Хууль зүйн байнгын хорооны 04 дүгээр сарын 09-ний өдөр (Лхагва гараг)-ийн хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэл
3. www.1212.mn
4. <http://www.sankhuugiinbolovsrol.mn>

ЗУРГАА. ХАВСРАЛТ

1. ТӨРИЙН ЗАХИРГААНЫ ХОЛБОГДОХ БАЙГУУЛЛАГУУДТАЙ ХАРИЛЦСАН АЛБАН БИЧГҮҮД, ТЭДГЭЭРИЙН ХАРИУ АЛБАН БИЧГҮҮД

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshлага@gmail.com

2019.06.03 № 6/19

ЦАГДААГИЙН ЕРӨНХИЙ
ГАЗАРТ

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас:88105373/, Б.Гончигсумлаа нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshлага@gmail.com
2019.06.07 № 7/19

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ТАМГЫН ГАЗРЫН ЕРӨНХИЙ
НАРИЙН БИЧГИЙН ДАРГА
Л.ӨЛЗИЙСАЙХАН ТАНАА

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэл, хуулийн хувийн хэрэгтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас:88105373/, Б.Гончигсумлаа нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР
ГҮЙЦЭТГЭХ ЕРӨНХИЙ
ГАЗАРТ

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshlaga@gmail.com
2019.06.07 № 5/19

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас:88105373/, Б.Гончигсумлаа нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshлага@gmail.com
2019.06.05 № 2/19

САНГИЙН ЯАМНЫ ТӨРИЙН
НАРИЙН БИЧГИЙН ДАРГА
С.НАРАНЦОГТ ТАНАА

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас:88105373/, Б.Гончигсумлаа, Д.Ренчиндорж нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshлага@gmail.com
2019.06.09 № 1/19

ШҮҮХИЙН ЕРӨНХИЙ ЗӨВЛӨЛД

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас:88105373/, Б.Гончигсумлаа нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshlaga@gmail.com
2019.06.05 № 9/19

ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ГАЗАРТ

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд гүн тусалцаа үзүүлнэ үү.

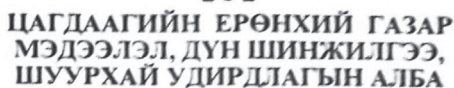
Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас:88105373/, Б.Гончигсумлаа, Д.Ренчиндорж нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

14201 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг, 4-р хороо
Самбуугийн гудамж 18. Утас: 7019-1018, Факс: 7019-1018
E-mail: diaom@police.gov.mn Web: www.police.gov.mn

танай 2019.06.07-ны № 16/19 -т

Г“САЙН ТУРШЛАГА” ТӨРИЙН БУС
БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ
Ж.БАТМӨНХ ТАНАА

Танаас ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу 2009 оны “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-иар цагдаагийн байгууллагын мэдээллийн нэгдсэн санд 1968 эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох саналтай прокурорын байгууллагад шилжүүлсэн байна.

Цагдаагийн байгууллагын мэдээллийн нэгдсэн сан нь 2010 оноос цахим хэлбэрт шилжсэн тул урьд онуудын “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-иар шийдвэрлэгдсэн мэдээлэл гарах боломжгүй байх тул Улсын ерөнхий прокурорын газраас холбогдох мэдээллүүдийг авна уу.

СТАТИСТИК, МЭДЭЭЛЛИЙН ХЭЛТСИЙН
ДАРГА, ЦАГДААГИЙН
ХУРАНДАА

П.БАТБААТАР

11192312

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ТАМГЫН ГАЗАР**

14201 Улаанбаатар хот, Сүхбаатар дүүрэг,
Жанжин Д Сүхбаатарын талбай 1, Төрийн өрдөн,
Утас: 26 70 16, Факс: 32 70 16
E-mail: secretariat@parliament.mn
http://www.parliament.mn

2019.06.21 № 14/910
танай 2019.06.02-ны № 4/19 -Т

**"САЙН ТУРШЛАГА" ТӨРИЙН БУС
БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭХ
ЗАХИРАЛ Ж.БАТМӨНХ ТАНАА**

Өршөөл үзүүлэх тухай Монгол Улсын хуулийн хувийн хэрэг, хуралдааны тэмдэглэлүүд нь Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.11.б, 13.15.к болон Засгийн газрын 2017 оны 247 дугаар тогтоолын хавсралтад заасан төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл тул Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан шаардлагын дагуу тагнуулын байгууллагад хандаж аюулгүй байдлын шалгалтад судлаач нараа хамруулах хүсэлтээ гаргана уу.

Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэл манайд хадгалагддаггүй болохыг мэдэгдье.

ЕРӨНХИЙ НАРИЙН
БИЧГИЙН ДАРГА

Л.ӨЛЗИЙСАЙХАН

0000001522

УЛСЫН БҮРТГЭЛИЙН ЕРӨНХИЙ ГАЗАРТ

“САЙН ТУРШЛАГА” НҮТББ

1-4-72, Баянзүрх дүүрэг, 19-р хороо,
Утас: 88105373, E-mail: sainturshлага@gmail.com

2019.06.20 № 1/20
танай _____-ны № _____

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” төрийн бус байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг эрхлэн явуулж байна.

Манай байгууллага эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны хүрээнд Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулахаар ажиллаж байна.

Энэ судалгааны хүрээнд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хэрэгжилт хамаарч байгаа болно.

Иймд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд танай байгууллагын чиг үүрэгт хамаарах эд хөрөнгө, хуулийн этгээдийн нэгдсэн тоо баримт, нууцад хамаарахгүй асуудлаарх хэрэгжилтийн мэдээлэлтэй танилцуулж бидний ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Холбоо барих: Судлаач Ж.Батмөнх, утасны дугаар:88105373

Судлаач Б.Гончигсумлаа, Утасны дугаар 99047587

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

ГААЛИЙН ЕРӨНХИЙ ГАЗАРТ

“САЙН ТУРШЛАГА” НҮТББ

1-4-72, Баянзүрх дүүрэг, 19-р хороо,
Утас: 88105373, E-mail: sainturshlaga@gmail.com

2019.12.0 № 1121
танай _____-ны № _____

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” төрийн бус байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг эрхлэн явуулж байна.

Манай байгууллага эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны хүрээнд Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулахаар ажиллаж байна.

Энэ судалгааны хүрээнд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хэрэгжилт хамаарч байгаа болно.

Иймд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд танай байгууллагын чиг үүрэгт хамаарах асуудлаарх иргэн, хуулийн этгээдийн нэгдсэн тоо баримт, ил болгосон эд хөрөнгө, татварын хэмжээ болон нууцад хамаарахгүй асуудлаарх хэрэгжилтийн мэдээлэлтэй танилцуулж бидний ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Холбоо барих: Судлаач Ж.Батмөнх, утасны дугаар:88105373

Судлаач Б.Гончигсумлаа, Утасны дугаар 99047587

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

ШҮҮХИЙН СУДАЛГАА, МЭДЭЭЛЭЛ,
СУРГАЛТЫН ХҮРЭЭЛЭНГИЙН ЗАХИРАЛ
Ц.МАНДАХ ТАНАА

"САЙН ТУРШЛАГА" НҮТББ

1-4-72, Баянзүрх дүүрэг, 19-р хороо,
Утас: 88105373, E-mail: sainturshlaga@gmail.com

2019.06.05 № 1119
танай _____-ны № _____

Хүсэлт гаргах нь

"Сайн туршлага" төрийн бус байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг эрхлэн явуулж байна.

Манай байгууллага эрх зүйн судалгааны хүрээнд "Нээлттэй Нийгэм Форум" ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны хүрээнд Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулахаар ажиллаж байна.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд туслалцаа үзүүлнэ үү.

Холбоо барих: Судлаач Ж.Батмөнх, утасны дугаар:88105373

Судлаач Б.Гончигсумлаа, Утасны дугаар 99047587

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

САЙН ТУРШЛАГА ТББ-Д

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ

ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ГАЗАР

Улаанбаатар хот, ЧД 4-р хороо,
Бага тойруу /15160/, С.Данзангийн гудамж 4А,
Утас: (976-11) 32-13-09. E-mail: info@mtja.gov.mn

2019.04.01 № 03/2039
танай 2019.06.05-ны № 4/19 -т

Хариу өгөх тухай

Танай байгууллагаас ирүүлсэн 2019 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрийн 04/19 дугаар албан бичгээр ирүүлсэн хүсэлттэй танилцан дараах хариуг хүргүүлж байна.

Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3 дахь заалтыг үндэслэн 2015 оны 07 дугаар сарын 02-ны өдрөөс өмнөх зөрчилд татварын улсын байцаагчийн хяналт шалгалтын актаар ногдуулсан хариуцлагыг өршөөлд хамруулахаар зохицуулсан.

Татварын албанаас 2018 онд 918.6 сая төгрөг, 2019 оны эхний 5 сард 254.6 сая төгрөгийн татварын хүү, торгууль, алдангийг тус тус дээрх хуулийн үйлчлэлд хамруулсан байна.

Татварын ерөнхий хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.3-т заасны дагуу татварын алба татвар төлөгчийн нууцыг хадгалах үүрэгтэй бөгөөд зөвхөн хуульд заасан төрийн байгууллагын холбогдох албан тушаалтанд танилцуулах зохицуулалттай тул холбогдох мэдээлэлтэй танилцах, судалгаа хийхэд хамтран ажиллах боломжгүй болохыг үүгээр мэдэгдье.

ТӨРИЙН ЗАХИРГААНЫ УДИРДЛАГЫН
ГАЗРЫН ДАРГА

Л.НЭРГҮЙ

152001416 2019 А4 тоот

**МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ ЗҮЙ,
ДОТООД ХЭРГИЙН ЯАМ**

15160 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг,
Худалдааны гудамж 6/1, Засгийн газрын V байр,
Утас/Факс: (976-51) 26 75 33, И-мэйл: foreign@mojha.gov.mn,
Вэбсайт: www.mojha.gov.mn

2019.08.07 № 1-4/3676

танай _____-ны № _____-т

**САЙН ТУРШЛАГА ТӨРИЙН
БУС БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭХ
ЗАХИРАЛ Ж.БАТМӨНХ ТАНАА**

Танай байгууллагаас ирүүлсэн хүсэлттэй танилцлаа.

Тус яамны архивт хадгалагдаж байсан “Өршөөл үзүүлэх тухай” хуулийн хувийн хэрэг, холбогдох материалыг Үндэсний төв архивт шилжүүлсэн байх тул тухайн байгууллагад хандан лавлагаа, мэдээлэл авна уу.

ТӨРИЙН НАРИЙН
БИЧГИЙН ДАРГА

Г БИЛГҮҮН

151614093
Doc.yam 15.2019

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ

**НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН
ЕРӨНХИЙ ГАЗАР**

15160 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг,
Бага тойруу 13/1, Утас: 32 80 30, Факс: (976-11) 32 07 16,
E-mail: undeg@ndaatgal.mn, <http://www.ndaatgal.mn>

2019.07.25 № 2/1747
танай 2019.07.19 -ны № 1/24 -т

**САЙН ТУРШЛАГА НҮТББ-ИЙН
УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА
Б.ГОНЧИГСУМЛАА ТАНАА**

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой мэдээлэл хүссэн танай хүсэлтэд дараах хариуг хүргүүлж байна.

Тус газар нь Улсын Их Хурлаас 2015 онд баталсан Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт заасны дагуу нийт 4165 ажил олгогчоос 61.9 тэрбум төгрөгийн цалин хөлсөнд ногдох 16.6 мянган даатгуулагчийн 15.5 тэрбум төгрөгийн шимтгэлийг нөхөн төлүүлж, мөн хуулийн 4.3 дахь хэсэгт заасны дагуу 7,7 тэрбум төгрөгийн алдангийг чөлөөлсөн болно.

ДЭД ДАРГА

Б.БАТМӨНХ

1002292

НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ЕРӨНХИЙ
ГАЗРЫН ДАРГА Д.ЗОРИГТ ТАНАА

"САЙН ТУРШЛАГА" НҮТББ

1-4-72, Баянзүрх дүүрэг, 19-р хороо,
Утас: 89017707, E-mail: sainturshлага@gmail.com

2020.2.29 № 1/24
танай _____ -ны № _____

Хүсэлт гаргах нь

"Сайн туршлага" төрийн бус байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг эрхлэн явуулж байна.

Манай байгууллага эрх зүйн судалгааны хүрээнд "Нээлттэй Нийгэм Форум" ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны хүрээнд Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулахаар ажиллаж байна.

Энэ судалгааны хүрээнд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хэрэгжилт хамаарч байгаа болно.

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд нийт нөхөн тайлан өгсөн ажил олгогчийн тоо, ил болгосон цалин орлогын хэмжээ, төлсөн шимтгэлийн дүн, чөлөөлөгдсөн алданги, торгууль, даатгуулагчдын тоо, нийгмийн даатгалын санд үзүүлсэн нөлөөлөл зэрэг нууцад үл хамаарах мэдээллийг ирүүлж, бидний судалгааны ажилд туслалцаа үзүүлэхийг хүсье.

Холбоо барих: Судлаач Б.Гончигсумлаа, утасны дугаар 99047587

Хүндэтгэсэн,

УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА Б.ГОНЧИГСУМЛАА

Г хууль зүй, дотоод хэргийн яаманд Г

"САЙН ТУРШЛАГА" НҮТББ

1-4-72, Баянзүрх дүүрэг, 19-р хороо,
Утас: 89017707, E-mail: sainturshlaga@gmail.com

2012.4.31 № 1127
танай _____ -ны № _____

"САЙН ТУРШЛАГА" Төрийн Бус Байгууллага /цаашид ТББ гэх/ нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд "Нээлттэй Нийгэм Форум" ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийн ажиллаж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал, танилцуулга, судалгаа, лавлагаа, тооцоо болон бусад мэдээлэл, холбогдох байгууллага /Цагдаагийн Ерөнхий Газар, Шүүхийн Шийдвэр Гүйцэтгэх Ерөнхий Газар, Улсын Ерөнхий Прокурорын Газар гэх мэт/-уудаас ирүүлсэн албан бичиг зэрэг баримт бичгийг ирүүлж, бидний судалгааны ажилд гүн туслалцаа үзүүлэхийг хүсье.

Холбоо барих утас: 88105373 – Ж.Батмөнх

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

МОНГОЛ БАНКИНД

САЙН ТУРШЛАГА
"САЙН ТУРШЛАГА" НҮТББ

1-4-72, Баянзүрх дүүрэг, 19-р хороо,
Утас: 99047587, E-mail: sainturshlaga@gmail.com

2017.9.26 № 1123
танай -ны №

Хүсэлт гаргах нь

"Сайн туршлага" төрийн бус байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг эрхлэн явуулж байна.

Манай байгууллага эрх зүйн судалгааны хүрээнд "Нээлттэй Нийгэм Форум" ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны хүрээнд Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулахаар ажиллаж байна.

Энэ судалгааны хүрээнд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн хэрэгжилт хамаарч байгаа болно.

Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хууль нь мөнгө угаахтай тэмцэх санхүүгийн хориг арга хэмжээ авахад нөлөөлж болзошгүй хүчин зүйлсийн нэгд хамаарч байгаа эсэх талаар тайлбар болон Монгол Улсад ФАТФ /FATF/-аас өгсөн зөвлөмжүүдтэй танилцуулж, бидний судалгааны ажилд туслалцаа үзүүлэхийг хүсье.

Холбоо барих: Судлаач Д.Ренчиндорж, утасны дугаар: 89017707;

Судлаач Б.Гончигсумлаа, утасны дугаар 99047587.

Хүндэтгэсэн,

УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА

Б.ГОНЧИГСУМЛАА

Утас: 88105373, 99047587
И-мэйл: sainturshlaga@gmail.com
2019.06.07 № 41/19

**УЛСЫН ЕРӨНХИЙ
ПРОКУРОРЫН ГАЗАРТ**

Хүсэлт гаргах нь

“Сайн туршлага” Төрийн Бус Байгууллага нь 2014 оноос эхлэн эрх зүйн салбарт судалгаа хийх, сургалт зохион байгуулах, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зорилгоор үүсгэн байгуулагдаж үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

Манай байгууллага нь эрх зүйн судалгааны хүрээнд “Нээлттэй Нийгэм Форум” ТББ-тай хамтран Өршөөлийн тухай хуулиудад дүн шинжилгээ хийх ажлыг гүйцэтгэж байна. Энэхүү судалгааны ажил нь Өршөөл үзүүлэх тухай хууль гарах болсон шалтгаан, нөхцөл, түүний үр нөлөөг тодорхойлох, бусад улс орнуудын туршлагыг судлах, түүнтэй холбогдуулан санал, зөвлөмж боловсруулах зорилготой, практик ач холбогдолтой юм.

Иймд Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн талаарх тоо баримт, мэдээлэлтэй танилцуулж, бидний ажилд гүн туслалцаа үзүүлнэ үү.

Дээрх мэдээлэл, баримт бичигтэй судлаач Ж.Батмөнх /утас: 88105373/, Б.Гончигсумлаа нарыг танилцах, судалгаа хийх боломжоор хангаж өгөхийг хүсье.

Хүндэтгэсэн,

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ

Ж.БАТМӨНХ

2. ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭРТ ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ¹

№	Бүтэц	Агуулга
1	Танилцуулга	Шүүхийн шийдвэрийн нэр: “Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК-ийн нэхэмжлэлтэй захиргааны хэргийн тухай Шүүх, огноо: - Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 2016 оны 02 сарын 23-ны өдрийн 131 дүгээр шийдвэр - Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2016 оны 5 дугаар сарын 4-ний өдрийн 221/МА2016/0280 дугаар магадлал - Улсын дээд шүүхийн 2016 оны 6 дугаар сарын 22-ны өдрийн 218 дугаар тогтоол Эх сурвалж: supremecoyrt.mn http://www.supremecourt.mn/zahirgaa/view?id=433&fbclid=I
2	Үйл явдлын агуулга	Татварын ерөнхий газрын Улсын төсвийн орлого, хяналтын газраас “Улаанбаатар цахилгаан дулааны түгээх сүлжээ” ТӨХК-ийн 2007 оноос 2011 оны үйл ажиллагаанд хяналт шалгалт хийж, татварын улсын байцаагчийн 2012 оны 210183 тоот актаар 43,241,411.4 мянган төгрөгийн зөрчилд 930,638.4 мянган төгрөгийн нөхөн татвар, 456,506.0 мянган төгрөгийн торгууль, 217,262.6 мянган төгрөгийн алданги, 488,115.5 мянган төгрөгийн хүү, нийт 2,092,522.5 мянган төгрөгийн төлбөрийг ногдуулсан. Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн хүрээнд Анхан шатны шүүх уг төлбөрөөс 1,522,300.3 төгрөгийг өршөөлд хамруулан чөлөөлж, 570,229,5 мянган төгрөгийг хэвээр үлдээсэн. Нэхэмжлэгч тал 570,229,5 мянган төгрөгийг тус хуульд хамрагдах ёстой байсан гэх үндэслэлээр давж заалдах шатны шүүх, улсын дээд шатны шүүхэд тус тус хандсан байна.
3	Шийдвэрлэсэн байдал	1. Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1, 4 дүгээр зүйлийн 4.3, 10 дугаар зүйлийн 10.2-т заасныг тус тус баримтлан “Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК-аар төлүүлэхээр тогтоосон 319,594,020 төгрөгийн торгууль, 137,315,900 төгрөгийн алданги, 217,218,700 төгрөгийн хүү нийт 674,128,620 төгрөгийн төлбөрийг өршөөн хэлтрүүлсэн. 2. Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1, 4 дүгээр зүйлийн 4.3, 10 дугаар зүйлийн 10.2-т заасныг тус тус баримтлан “Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК-аар төлүүлэхээр тогтоосон 570,229,500 төгрөгийн татварыг Эдийн засгийн ил тод байдлын тухай хуулийн дагуу чөлөөлүүлэх болон Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан батлагдсан

¹ Энэхүү дүн шинжилгээг хийхдээ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгээс гаргасан “Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх аргачлал”-ыг ашиглав.

		өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн дагуу өршөөлд хамруулах” нэхэмжлэлийн шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгосон.
4	Дүн шинжилгээ	Асуудал, талуудын байр суурь Нэхэмжлэгч тал болох “Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК нөхөн төлөх татвар болох 570,229,500 төгрөгийг Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан батлагдсан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн дагуу өршөөлд хамруулах үндэслэлтэй гэж үзсэн бөгөөд дараах үндэслэлүүдийг дэвшүүлсэн. Үүнд: 1. Анхан шатны шүүхийн үндэслэсэн хуулийн заалтуудад нөхөн татварыг өршөөлд хамруулахгүй гэсэн зохицуулалт байхгүй ба шийдвэрийн үндэслэлд “...нөхөн татвар нь хариу төлбөргүйгээр улс, орон нутгийн төсөвт оруулж байгаа мөнгөн хөрөнгө байх тул захиргааны шийтгэл гэж үзэх боломжгүй...” гэжээ. Эндээс нөхөн татвар нь захиргааны шийтгэл биш хохирол байна. Тэгвэл Өршөөлийн хуулийн 8 дугаар зүйлд хохирол нөхөн төлөх тухай заалт байгаа ч энэ заалт нь Захиргааны хариуцлага хүлээсэн этгээдэд хамааралгүй заалт юм. Хуулийн 8 дугаар зүйлд заасан хохирол нөхөн төлөх асуудал нь уг хуулийн 4.1, 4.2-т заасны дагуу ялаас өршөөн хэлтрүүлэх болон гэмт хэргийн улмаас бусдад учирсан хохирлыг нөхөн төлөхөөс чөлөөлөхгүй бөгөөд иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмын дагуу нэхэмжлэл гаргах эрхтэй... байхаар зохицуулагдсан. Харин хуулийн 4.3-д заасан захиргааны зөрчил гаргасан болон шийтгэл хүлээсэн этгээдэд хохирол нөхөн төлөх заалт хамаарахгүй байгааг шүүх анхаарч үзсэнгүй. 2. Анхан шатны шүүх Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн зорилт нь нуун дарагдуулсан орлогыг ил тод болгоход чиглэсэн байх тул уг хуульд хамаарахгүй гэж дүгнэсэн нь үндэслэлгүй гэж үзсэн. Хариуцагчийн зүгээс Татварын ерөнхий газрын даргын 2015 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн 1/3562 тоот чиглэл өгөх тухай албан тоотоор “..2015 оны 07 дугаар сарын 02-ны өдрөөс өмнө хүчин төгөлдөр болсон Татварын маргаан таслах зөвлөл болон шүүхийн шийдвэр гараагүй татварын албадад бүртгэлтэй татварын улсын байцаагчийн актаар ногдуулсан хяналт шалгалтын өрөөс нөхөн татвараа төлсөн болон татвар төлөгчийн хүсэлтийг харгалзан Монгол Улсын Татварын ерөнхий хуулийн 36 дугаар зүйлийн 36.1-д зааснаар тухайн татварын албаны даргын тушаалаар актаар ногдуулсан хариуцлагыг өршөөл үзүүлэх тухай хуульд хамруулан шийдвэрлэнэ” гэсэн. Шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл: Хяналтын шатны шүүхээс татвар төлөгч 2015 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс өмнө олсон орлогоо татварын байгууллагад мэдэгдээгүй, тайлагнаагүй, нуусан бөгөөд түүнийгээ өөрийн сайн дураар ил болгож, татварын байгууллагад 2016 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн дотор мэдүүлснээр ийнхүү орлогоо нуусны улмаас хүлээх хариуцлагаас нэг удаа чөлөөлөгдөхөөр уг хуульд заасан, нэхэмжлэгчийн нэхэмжлэлдээ дурдсан “...570,229,500 төгрөгийн

		татварт хамааралтай нуусан орлого"-ын хувьд Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн үйлчлэлд хамаарахгүй байна. Хариуцагчийн зүгээс нэхэмжлэгч талын үндэслэлүүдэд хариу тодорхой өгч чадаагүй бөгөөд ЗХШХШтХ-ийн 7 дугаар зүйлд заасан Шүүх нотлох зарчмын хүрээнд хэргийн нөхцөл байдлыг тодруулах, хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримт цуглуулах, үнэлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэн ажилласан байна.
5	Эрх зүйн дүгнэлт	Нэхэмжлэгч тал өөрт олгогдсон эрхээ эдлэн нөхөн төлөх татвар болох 570,228,500 төгрөгийн татварыг өршөөлийн тухай хуульд хамруулахаар шүүхэд хандсан байна. Нэхэмжлэгч хэргийг өөрийн талд шийдвэрлүүлэхэд нөлөөлөх ач холбогдолтой гурван үндэслэлийг гаргасан байна. 1. Анхны ардчилсан сонгууль болж байнгын ажиллагаатай парламент байгуулагдсаны 25 жилийн ойг тохиолдуулан өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 8.1-д “Энэ хуулийн 4.1, 4.2-т заасны дагуу ялаас өршөөн хэлтрүүлэх, энэ хуулийн 7.1-д заасны дагуу эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох нь тухайн гэмт хэргийн улмаас бусдад учирсан хохирлыг нөхөн төлөхөөс чөлөөлөхгүй бөгөөд иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмын дагуу нэхэмжлэл гаргах эрхтэй.” гэж заасан. Тус заалтад захиргааны хариуцлага хүлээсэн бол хохирлыг нөхөн төлөх тухай заагаагүй. Шүүхийн шийдвэрт хуулийн 4.3-д заасан захиргааны зөрчил гаргасан болон шийтгэл хүлээсэн этгээдэд хохирол нөхөн төлөх заалт хамаарах эсэх талаар тодорхойгүй байхад шүүх хамааруулан шийдвэрлэсэн, түүндээ үнэлэлт, тайлбар өгөөгүй нь хуулийн заалтыг адилтган хэрэглэсэн шинжтэй байна. 2. Нэхэмжлэгч тал нөхөн төлөх татвар 570,228,500 төгрөгийн төлбөр Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийн дагуу чөлөөлөгдөх ёстой байсан тухай маргасан. Тус хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1-д “энэ хуулийн зорилго нь... хуулийн этгээд ... нуун дарагдуулсан .../болон/ ... олсон орлого, үзүүлсэн үйлчилгээгээ ил тод болгон үнэн зөв, шударгаар санхүү, татварын ... тайланд тусгаж, шинээр тайлагнасан... байх ба эдгээр үйл ажиллагаа нь ... хуулийн этгээдийн зүгээс сайн дурын үндсэн дээр хийгдсэн тохиолдолд тэдгээрийг хуульд заасан хариуцлага болон албан татвараас нэг удаа чөлөөлөх...” гэж заасан. “Улаанбаатар цахилгаан дулааны түгээх сүлжээ” ТӨХК-ыг нуун дарагдуулсан татвар ногдох орлогоо сайн дурын үндсэн дээр тайлагнасан гэж үзэх боломжгүй бөгөөд нуусан орлогыг Татварын ерөнхий газрын Улсын байцаагчийн шалгалтаар илрүүлэн тогтоосон байна. Иймд шүүхээс энэхүү хэсэгт үндэслэл бүхий хариуг өгсөн байна. 3. 2015 оны 8 дугаар сарын 31-ний өдрийн 348 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журам”-ын нэр томъёоны тодорхойлолтоор хяналт, шалгалт хийгдсэн бол Эдийн засгийн ил тод байдлыг дэмжих тухай хуульд хамрагдах боломжгүй, харин хяналт шалгалт хийгдээгүй нь зөрчлөө ил болгосноор хуулийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөхөөр байгаа нь хуулиас давсан хэм хэмжээг уг журмаар тогтоож байгаа байна гэж үзсэн. Нэхэмжлэгчийн гаргасан хууль тогтоомжийг шатлалтайгаар хэрэглэх тухай энэхүү үндэслэлд шүүхээс тодорхой тайлбар өгөөгүй байна.

---оОо---